

การมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาชุมชนวัดโตนด
อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

โดย

จงกลดี พงษ์ศรี

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต
ภาควิชานโยบายสังคม การพัฒนาสังคม และการพัฒนาชุมชน
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2565

PARTICIPATION OF TEMPLES AND COMMUNITIES FOR COMMUNITY
DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF WAT TANOT COMMUNITY,
BANG KRUI DISTRICT, NONTABURI PROVINCE

BY

JONGKOLDEE PONGSRI

A MINOR THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE
REQUIREMENTS FOR THE DEGREE OF MASTER OF
SCIENCE IN COMMUNITY DEVELOPMENT
DEPARTMENT OF COMMUNITY DEVELOPMENT
FACULTY OF SOCIAL ADMINISTRATION
THAMMASAT UNIVERSITY
ACADEMIC YEAR 2022

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

สารนิพนธ์

ของ

จกกลดี พงษ์ศรี

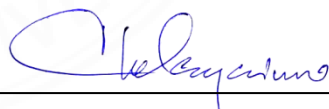
เรื่อง

การมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาชุมชนวัดโตนด
อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

ได้รับการตรวจสอบอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต

เมื่อ วันที่ 30 สิงหาคม พ.ศ. 2566

ประธานกรรมการสอบสารนิพนธ์

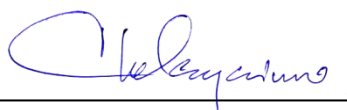
(รองศาสตราจารย์ ดร. อัจฉรา ชลายนนาวิน)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

กาญจนา รอดแก้ว

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กาญจนา รอดแก้ว)

คณบดี

(รองศาสตราจารย์ ดร. อัจฉรา ชลายนนาวิน)

หัวข้อสารนิพนธ์	การมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน
ชื่อผู้เขียน	กรณีศึกษาชุมชนวัดโตนด อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี
ชื่อปริญญา	จกมลดี พงษ์ศรี
สาขาวิชา/คณะ/มหาวิทยาลัย	พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
ปีการศึกษา	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา รอดแก้ว
	2565

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องบทบาทของวัดกับชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนวัดโตนด อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยวิธีสัมภาษณ์เชิงลึกและการศึกษาจากเอกสาร มีกลุ่มเป้าหมายคือ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และภาคีเครือข่าย โดยมีผลการศึกษาดังนี้

1. บทบาทของวัดและชุมชน มีการดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชน ในลักษณะ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันดำเนินการจัดทำแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน มีการจัดทำศูนย์เรียนรู้ภายในชุมชน พัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างนวัตกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน มีการรวมกลุ่มกันเพื่อจัดทำแผนแม่บท ร่วมกันรับผิดชอบในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล รวมถึงร่วมรับผลประโยชน์ จัดให้มีกิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วม ด้วยการให้ความรู้ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางและคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม มีความเอื้ออาทรต่อกันจนเกิดความเป็นชุมชนที่มีความสุขทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม 2. การพัฒนาชุมชน จัดให้มีการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม เป็นการดึงคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาวัด และวัดก็มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ทำให้เกิดความต้องการที่จะลงมือทำร่วมกัน มีการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ชุมชนร่วมกันพัฒนาแหล่งเรียนรู้ เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้ที่สนใจ และส่งเสริมชุมชนเข้มแข็ง มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง องค์กรชุมชนเข้มแข็ง และมีแผนแม่บทที่เปิดโอกาสสมาชิกได้แสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน พร้อมทั้งได้รับการสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย จากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน

องค์กรอิสระ และภาคประชาสังคม เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่างๆ โดยวัดกับชุมชนเป็น
ผู้ดำเนินการตามกระบวนการมีส่วนร่วมและแผนแม่บทของชุมชน นับว่าเป็นการมีส่วนร่วมของวัดกับ
ชุมชนอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชน, การพัฒนาชุมชน, บทบาทของวัดและชุมชน

Minor Thesis Title	PARTICIPATION OF TEMPLES AND COMMUNITIES FOR COMMUNITY DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF WAT TANOT COMMUNITY, BANG KRUI DISTRICT, NONTABURI PROVINCE
Author	Jongkoldee Pongsri
Degree	Master of Science in Community Development
Major Field/Faculty/University	Department of Community Development Social Administration Thammasat University
Minor Thesis Advisor	Assistant professor Kanchana Rodkaew, Ph.D.
Academic Year	2022

ABSTRACT

The objective of the research on roles of Temples and Communities for Community Development: A Case Study of Wat Tanot Community, Bang Kruai District, Nonthaburi Province, is to study on the participations of temples and communities for community development. This research work is a qualitative one whereby data are collected with in-depth interview technique and the study from documents. The target groups are monks, community leaders and allies in the network. The findings from the study are as follows.

Concerning the roles of temple and community, there is the encouragement for the learning for community development in the way of working together in thinking and taking actions such as to work together to make the master plan, to set up learning centers in community, to develop domestic wisdoms. To create innovations to promote learning in community, to promote participation for community development, to work in a group to make the master plan, to join responsible in working for developing community, to take part in monitoring and assessment and to enjoy benefits together and to arrange activities that promote participation by dissemination of knowledge, with the temple being the center and

community members taking part in activities and having generosity to one another until the happy community in terms of economy, society, culture and environment is created. 2. As for community development, the participatory process should be promoted in order to attract community members to take parts in the development of the temple and at the same time, the temple also takes part in community development. This has led to the need for collaboration, for promotion of learning processes of community, and for working together to develop learning hubs in order to disseminate knowledge to those interested in and to strengthen the community that has the process of learning together among community members until it has become a community of learning with strong community leaders, and become a strong community with the master plan that allows all members to share ideas and to exchange knowledge to benefit the community, and receives supports from allies in the network that are governmental agencies, private sector, non-governmental organizations and civil society that provide assistances and supports in various aspects. Meanwhile, the temple and the community take actions in accordance with the participatory process and the master plan of the community. This can be regarded as true participation of the temple and the community.

Keywords: Participation of Temple and Community, Community Development, Roles of Temples and Communities

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์เรื่อง บทบาทของวัดและชุมชน กรณีศึกษาชุมชนวัดโดนด อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี สามารถดำเนินการจนประสบความสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยได้รับการสนับสนุนอย่างดียิ่ง จากบุคคลหลายท่าน

ผู้เขียนขอขอบพระคุณในความกรุณาของท่าน อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กาญจนา รอดแก้ว ผู้ที่ได้ให้ความรู้ ให้ข้อแนะนำ ให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่ง จนสารนิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยดี

ขอขอบพระคุณท่านคณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รองศาสตราจารย์ ดร. อัจฉรา ชลาชนาวิน ที่ได้กรุณาเป็นประธานกรรมการสอบสารนิพนธ์เล่มนี้ ท่านได้สละเวลา ในการให้คำแนะนำอันมีค่ายิ่ง เพื่อให้สารนิพนธ์นี้มีความสมบูรณ์มากที่สุด

ขอขอบพระคุณ คณาจารย์ประจำหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต ได้แก่ รองศาสตราจารย์ กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพรรณ นฤภัทร และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รณรงค์ จันใด ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ในด้านพัฒนาชุมชน จนทำให้สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จและคาดว่าเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจ ในการศึกษาค้นคว้าต่อไป ขอขอบคุณ อาจารย์พิเศษและวิทยากรทุกท่าน ที่ได้มอบความรู้จากประสบการณ์อันเป็นประโยชน์ยิ่ง ขอขอบคุณ คุณปิยภัทร คุณเจริญ หัวหน้างานทั่วไป รวมถึงเจ้าหน้าที่หลักสูตรพัฒนาชุมชนคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ทุกท่านที่มีส่วนร่วมกับความสำเร็จในครั้งนี้

กราบขอบพระคุณ ท่านเจ้าอาวาส พระปลัด ดร. สุรเชษฐ์ สุรเชฏโฏ ท่านมีเมตตาในการถ่ายทอดข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่างๆ ที่เป็นจุดเริ่มต้นของการจัดทำสารนิพนธ์นี้ ท่านเป็นผู้นำทางความคิด โดยใช้หลักธรรมของพระพุทธศาสนาพร้อมกับความรู้ที่ท่านได้รับการศึกษาในระดับปริญญาโท ในคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แห่งนี้ มาปรับใช้ในการพัฒนาวัดและชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขอขอบคุณประธานชุมชนวัดโดนด คุณวรานนท์ ผลเจริญ คณะกรรมการชุมชน สมาชิกในชุมชน รวมถึงประธานศูนย์การเรียนรู้ต่างๆ ในวัดโดนด ขอขอบคุณ สมาชิกสโมสรโรตารีบางกรวย ท่านนายกก่อตั้งประดิษฐ์ อ่อนรักษ์ และ อดีตนายกธารง ชูทัพ (ประธานศูนย์การเรียนรู้ต้นไม้มงคลพระราชทานประจำจังหวัด 77 จังหวัด) ทั้ง 2 ท่านได้ให้ข้อมูล และคำแนะนำในการทำสารนิพนธ์นี้เป็นอย่างดี คุณปานิตยา ลักษณะวิศิษฐ์ อดีตนายกสโมสรโรตารีกรุงเทพบางลำพู ในประอุปลัมภ์ฯ ประธานศูนย์การเรียนรู้อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย วัดโดนด บางกรวย ท่านเป็นบุคคลตัวอย่างที่น่ายกย่อง ในการสนับสนุนส่งเสริมการสร้างงาน

สร้างอาชีพ สนับสนุนการสอนทำอาหารมังสวิรัตให้แก่ผู้ที่สนใจ ขอบพระคุณที่ท่านได้กรุณาให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดทำสารนิพนธ์เล่มนี้เป็นอย่างดี

ขอขอบคุณเพื่อนๆ พชม. 16, 17 เป็นพี่น้องที่น่ารัก ทำให้เรียนอย่างมีความสุข แลกเปลี่ยนเรียนรู้ สนับสนุนและให้กำลังใจด้วยดีเสมอมา ขอขอบคุณรุ่นพี่ที่แนะนำให้เข้ามาเรียนในหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แห่งนี้ รวมถึงให้คำแนะนำแนวทางในการเรียน และช่วยเหลืออย่างเต็มที่ในทุกด้าน ด้วยความขอบคุณจากใจ

ขอขอบคุณ ครอบครัวที่ให้ความรัก เป็นกำลังใจที่ยอดเยี่ยม ส่งเสริมสนับสนุนอย่างเต็มที่ ให้การศึกษาครั้งนี้ประสบความสำเร็จอย่างที่ตั้งใจไว้ทุกประการ

จงกลดี พงษ์ศรี

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญตาราง	(11)
สารบัญภาพ	(12)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์	6
1.3 วิธีดำเนินการวิจัย	6
1.4 กรอบแนวคิดในการศึกษา	8
1.5 นิยามศัพท์	8
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับ	9
บทที่ 2 วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน	10
2.1.1 ความหมายของชุมชน	10
2.1.2 ลักษณะของชุมชน	15
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน	21
2.2.1 ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน	22
2.2.2 หลักการพัฒนาชุมชน	28

2.2.3 ลักษณะของการพัฒนาชุมชน	32
2.2.4 เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน	34
2.2.4.1 การพัฒนาคนให้มีความสุข	34
2.2.4.2 การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง	34
2.2.5 วิธีการพัฒนาชุมชน	35
2.2.5.1 การให้การศึกษาแก่ชุมชน (Community Education)	35
2.2.5.2 การจัดระเบียบชุมชน (Community Organization)	37
2.2.5.3 กระบวนการพัฒนาชุมชน (Community as a Process)	41
2.3 แนวคิดการมีส่วนร่วม	43
2.3.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม	47
2.3.2 รูปแบบการมีส่วนร่วม	50
2.3.3 การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วม	52
2.3.4 ระดับการมีส่วนร่วม	58
2.3.5 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน	
2.4 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง	62
2.4.1 ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง	63
2.4.2 คุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง	66
2.4.3 ปัจจัยของการพัฒนาสู่ชุมชนเข้มแข็ง	69
2.4.3.1 การเรียนรู้เพื่อชีวิต	70
2.4.3.2 ความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้น	71
2.4.3.3 เครือข่ายชุมชน	71
2.4.3.4 ผู้นำตามธรรมชาติ	71
2.4.3.5 เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง	72
2.4.4 แนวคิดองค์ประกอบและลักษณะความเป็นชุมชนเข้มแข็ง	73
2.4.4.1 องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง	73
2.4.4.2 ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง	74
2.4.4.3 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน	74
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	76
2.5.1 งานวิจัยในประเทศ	76
2.5.2 งานวิจัยต่างประเทศ	82

บทที่ 3 วิธีการวิจัย	88
3.1 ข้อมูลพื้นที่	88
3.2 กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย	88
3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	89
3.3.1 การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary research)	89
3.3.2 การสัมภาษณ์ (Interview)	89
3.3.3 สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)	89
3.4 ประเด็นเนื้อหา	89
3.4.1 บทบาทวัดและชุมชน	90
3.4.2 การพัฒนาชุมชน	90
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล	90
บทที่ 4 ผลการวิจัย	91
4.1 ข้อมูลชุมชน	91
4.2 บทบาทของวัดและชุมชน	96
4.2.1 การดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้	96
4.2.2 วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน	98
4.2.3 กิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน	101
4.2.3.1 ด้านเศรษฐกิจ	102
4.2.3.2 ด้านสังคมและวัฒนธรรม	103
4.2.3.3 ด้านสิ่งแวดล้อม	105
4.3 การพัฒนาชุมชน	106
4.3.1 การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม	106
4.3.1.1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ	108
4.3.1.2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ	108
4.3.1.3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์	110
4.3.1.4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล	110
4.3.2 การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน	111
4.3.3 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน	111

	(10)
4.3.4 การส่งเสริมและสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายในการพัฒนาชุมชน	112
4.3.5 สรุปผลการศึกษา	115
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	120
5.1 สรุปผลการวิจัย	120
5.1.1 บทบาทวัดและชุมชน	120
5.1.2 การพัฒนาชุมชน	123
5.2 อภิปรายผล	126
5.3 ข้อเสนอแนะ	128
5.4 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	129
รายการอ้างอิง	130

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2.1	คุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง	69
2.2	ปัจจัยของการพัฒนาสู่ชุมชนเข้มแข็ง	70
2.3	สรุปผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	84
4.1	สรุปผลการศึกษา	115

สารบัญภาพ

ตารางที่

หน้า

4.1 แผนแม่บทวัดโตนด

109

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาชุมชน เป็นกลไกอันสำคัญที่กำหนดทิศทาง นโยบาย แนวทางและกระบวนการในการพัฒนา เพื่อนำไปสู่จุดหมายคือ ชุมชน (ประชาชน) ที่สุขสมบูรณ์ เป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบ อันประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ได้แก่ สภาพทั่วไปของปัญหา ความต้องการ กระบวนการแก้ไขปัญหา และผู้เกี่ยวข้องในระบบ และปัจจัยภายนอก อันได้แก่ กระแสโลกาภิวัตน์ และการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ ซึ่งการพัฒนาชุมชน เป็นการบริหารจัดการชุมชนที่มีกลไกการขับเคลื่อนการพัฒนาทั้งองคาพยพ อันมีองค์ประกอบทั้งภาครัฐ ท้องถิ่น ภาคเอกชน และประชาสังคม โดยท้องถิ่น เป็นองค์กรหลัก และประชาสังคมเป็นผู้รับประโยชน์ที่สุขสมบูรณ์ จึงเป็นภาระหน้าที่ของคนทุกคนที่จะต้องร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และร่วมกันรับผิดชอบเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์สุขร่วมกัน ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจึงเป็นการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ให้ครบถ้วนถึงความพร้อมในทุกด้าน เพื่อที่จะสามารถจัดการกับปัญหาและความต้องการต่างๆ ของตนเองได้ การดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและต้องการผู้ปฏิบัติงานที่มีสมรรถภาพเป็นผู้ที่ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ทั้งในด้านศาสตร์และศิลป์ เพื่อทำงานร่วมกันกับประชาชนและชุมชนในการที่นำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน นั่นคือ การที่คนในชุมชน มีความสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดี ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน

ชุมชนนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นแหล่งรวมพลังความคิด พลังการทำงาน พลังการจัดกิจกรรม และพลังการประเมินผลกิจกรรมร่วมกันของประชาชนที่อยู่อาศัยในชุมชนนั้นๆ พลังที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของสมาชิกในชุมชนดังกล่าว หากมีการนำไปใช้ในการสร้างสรรค์แล้ว ย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลในชุมชน ทำให้ชุมชนน่าอยู่น่าอาศัย ซึ่งเรียกว่า เกิดการพัฒนาขึ้นไปในทางสร้างสรรค์ตามมติ ส่วนใหญ่ของสมาชิกในชุมชนในทางกลับกันหากมีการนำพลังชุมชนไปใช้ในทางทำลายล้างย่อมก่อให้เกิดความเสียหาย หมดสภาพของความน่าอยู่น่าอาศัยในชุมชนได้ซึ่งชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่งด้วยเหตุผล 4 ประการ (พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอุน), 2548) ดังนี้

1. ชุมชนเป็นรากฐานของชีวิตและเป็นความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน ซึ่งชุมชนเป็นสถานที่ตั้งขององค์กรหลัก ผู้คนทั้งในและนอกชุมชนมีโอกาสเข้ามาสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และมีความผูกพันระหว่างกัน

2. ชุมชนเป็นผู้รับวัฒนธรรมต่างๆ อย่างหลากหลาย ซึ่งวัฒนธรรมและนวัตกรรมในที่สร้างนวัตกรรมของตนเองขึ้นมาได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยฐานความคิดดั้งเดิมของตนเองที่มีอยู่แล้ว และการปรับวิธีคิดที่เกิดขึ้นมาจากกระบวนการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต และการทำงานให้มีความเหมาะสมกับตนเอง

3. ชุมชนเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ จำเป็นที่จะต้องส่งเสริมให้คนในชุมชนเป็นผู้มีคุณภาพ และมีคุณธรรมไปพร้อมกันด้วยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้คนในชุมชนมีความรู้ที่ถูกต้องรู้เท่าทันโลก รู้คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความคิดที่ถูกต้องเหมาะสม มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นที่ตั้งเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เพื่อนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับการทำกิจกรรมอื่นๆ ต่อไป

4. ชุมชนต้องมีความสามารถในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลข่าวสารที่มีความหลากหลาย และวัฒนธรรมที่มีอยู่จำนวนมากเพื่อนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนได้อย่างเหมาะสม สมาชิกของชุมชนต้องเป็นคนที่มีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ รู้เท่าทันโลกมีภูมิด้านทานในตนเองที่ดี มีความรู้ที่เหมาะสม สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีการประสานเครือข่ายความคิด ความร่วมมือทั้งในด้านวิชาการ วัสดุสิ่งของได้อย่างดี

การพัฒนาที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งนั้นต้องมีการส่งเสริมให้ชุมชนที่เป็นกลุ่มองค์กรชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง และของชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง ของ ประชาชนที่เป็นสมาชิกชุมชนให้มีจิตสำนึกของการพึ่งพาตนเอง มีความรักความอาทรห่วงใย มีความรู้ มีปัญญา เพื่อค้นหาทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเอง และพัฒนาชุมชน เช่น ทุนทางสังคม มีความสามารถในการจัดการปัญหาของชุมชนร่วมกัน มีกระบวนการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลง คนแต่ละรุ่นของชุมชน สมาชิกของชุมชนมีการเรียนรู้โดยผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการชุมชน การพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอกต้องเป็นการพึ่งพาเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2542) ฉะนั้นการทำความเข้าใจถึงชุมชน การพัฒนาชุมชน กระบวนการพัฒนาชุมชน การทำงานในชุมชน และวิธีการพัฒนาชุมชน รวมทั้งการเรียนรู้ของชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชน จึงมีความสำคัญและเป็นหัวใจสำคัญที่มีความจำเป็นเพื่อช่วยให้ชุมชนเข้มแข็ง ประชาชนพึ่งตนเองได้ และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดังเช่นในอดีต เพื่อให้ชุมชนมีความสุข ร่มเย็น และดำรงชีวิตอย่างรู้เท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งในปัจจุบันและในอนาคตได้อย่างเหมาะสม

อย่างไรก็ตามชุมชนกับวัดเป็นสิ่งที่คู่กันมาอย่างยาวนาน มีความผูกพันนับตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาและพิธีกรรมต่างๆ โดยบทบาทของพระสงฆ์ในสมัยพระพุทธกาลของพระพุทธเจ้าและพระสาวกผู้เผยแผ่ศาสนาในช่วงแรกมีความเพียรพยายามอย่างมากในการใช้วิธีการ กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบต่างๆ ซึ่งระยะแรกเป็นการเผยแผ่

ธรรมะแบบอาศัยอยู่ตามป่า เขา ถ้ำ หรือใต้ต้นไม้ เพื่อให้กลมกลืนกับธรรมชาติ พระสงฆ์สาวกอยู่กันอย่างสมณะ จาริกสั่งสอน เพื่อนำธรรมะให้เข้าถึงหมู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง เป็นการออกไปหาประชาชนในระยะแรก ต่อมาเมื่อการเผยแผ่ธรรมะเป็นผลสำเร็จสู่ประชาชนอย่างกว้างขวางแล้ว ถือได้ว่าศาสนาพุทธมีความมั่นคงและเป็นที่รู้จักหลักธรรมแพร่หลายต่อมวลมหาประชาชนผู้ใฝ่ศรัทธาธรรมแล้ว จึงได้มีการประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาย่างเป็นรูปธรรม ก่อเกิดสถาบันวัดและพระสงฆ์ชั้นผู้ใฝ่ศรัทธาธรรมจึงมีมากขึ้นเรื่อยๆ เกิดเป็นส่วนหนึ่งของสังคม วิถีชีวิตของประชาชนจึงผูกพันอยู่กับวัด ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เป็นศาสนสถานที่มีไว้เพื่ออบรมสั่งสอนให้คนในชุมชนเป็นคนดี มีศีลธรรม เป็นสถานที่เพื่อศึกษาสำหรับชาวบ้านหรือเด็กนักเรียนมาเรียนรู้ศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม รวมไปถึงการเล่าเรียนวิชาการด้านต่างๆ เป็นสถานที่จัดกิจกรรม จัดงานฌาปนกิจศพ มหรสพ หรืองานรื่นเริงของชุมชน ยกตัวอย่างเช่น งานวัด งานทำบุญประจำปี งานทอดกฐิน ทอดผ้าป่า งานบุญบั้งไฟ งานประเพณีเข้าพรรษา ออกพรรษา ตักบาตรเทโวโรหนะ เป็นต้น เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมหรือการให้บริการด้านพิธีกรรม ด้านโหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ เพื่อแคล้วคลาดภยันตราย และเพื่อเป็นสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัว เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เนื่องจากวัดเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมอันเป็นที่สงบ ไม่วุ่นวาย ชาวชุมชนมักพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน เป็นสถานที่ประชุมชาวบ้านเนื่องจากเป็นจุดนัดพบของชาวบ้าน เป็นพื้นที่สาธารณะ ผู้นำชุมชนจึงมักนิยมใช้วัดเป็นสถานที่ในการจัดประชุมชาวบ้าน ซึ่งในยามรบวัดก็เป็นสถานที่ทางทหารในการวางแผนยุทธวิธีในการรบด้วย เป็นสถานสงเคราะห์ชุมชนให้กับคนยากไร้เพื่อการพักอาศัย มาอยู่ที่วัด คนไร้บ้าน ขอดทาน เด็กยากจน เด็กกำพร้าบิดามารดา คนไร้ญาติ คนป่วย เป็นศูนย์บริการทางด้านยาและเวชภัณฑ์ ยาสมุนไพร ยารักษาโรค เป็นแหล่งเรียนรู้ บางวัดมีมรดกทางวัฒนธรรม สิ่งมีค่าโบราณ ก็เป็นพิพิธภัณฑ์ เป็นศูนย์เรียนรู้ในด้านต่างๆ ในการฝึกอาชีพ เป็นสถานที่รวบรวมศิลปวัฒนธรรมชุมชน เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของชุมชนเพื่อความยุติธรรม นอกจากนี้วัดยังเป็นທີ່เก็บวัสดุอุปกรณ์ของชุมชน กรณีที่ชาวบ้านต้องการใช้อุปกรณ์ใดก็มาลงชื่อที่วัดเพื่อยืมไปใช้และนำมาคืนตามกำหนด วัดจึงกลายมาเป็นศูนย์กลางของชุมชน บทบาทของวัดและพระสงฆ์จึงเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นที่ปรึกษาในการดำเนินชีวิต เป็นการพึ่งพาอาศัยกัน ในระยะนี้บทบาทของวัดเปลี่ยนไป กล่าวคือ แทนที่จะต้องออกเดินทางไปจาริกสั่งสอนประชาชน เปลี่ยนแปลงเป็นการอยู่ประจำที่วัดและเพียงคอยให้ประชาชนมาที่วัด เป็นการรอรับการอาราธนาจากสาธุชน กล่าวคือวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการจัดกิจกรรม บริการทางสังคมต่างๆ เกิดเป็นความเชื่อใจ เชื่อถือ ศรัทธา มีพิธีการ พิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องยึดถือ ชุมชนแต่ละแห่งต่างก็มีวัดเป็นศูนย์กลางของตนเอง เราจึงเห็นวัดอยู่ใกล้กับชุมชนเกือบทุกชุมชนในสังคมไทย ชุมชนในแต่ละชุมชนต่างยึดถือและเชื่อมั่นว่าวัดของตนนั้นเป็นสมบัติของชุมชน เกิดความหวงแหน เมื่อวัดเสื่อมโทรมก็จะมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ วัดอยู่อย่างต่อเนื่อง วัดจึงเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านให้เกิดความรัก

ความสามัคคีกัน เป็นศูนย์รวมความร่วมมือต่อการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ทำให้สังคมเป็นระเบียบเรียบร้อย ผู้คนอยู่ในศีลในธรรม พระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจ เป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบของสงฆ์ อันเป็นผู้บริสุทธิ์ ทำให้ประชาชนเลื่อมใสศรัทธาอันมีปัจจัยอยู่ 3 ประการ คือ ความบริสุทธิ์ ความเสียสละบำเพ็ญประโยชน์ และความเป็นผู้นำทางสติปัญญา (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2566) ดังนั้น วัดกับชุมชนในอดีตจึงเป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์อันดี มีความเอื้ออาทรต่อกัน ประชาชนอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นชุมชน คนในชุมชนก็มีวิถีชีวิตที่มีความคล้ายคลึงกัน ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั้งเดิมที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีตอันมีความเชื่อคล้ายคลึงกัน เมื่อคนในชุมชนมีปัญหาอุปสรรคในด้านต่างๆ ก็มีการคิด วิเคราะห์ วางแผน และแก้ปัญหาโดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจซึ่งกันและกันทั้งชุมชน อาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านและวิถีของชุมชนนั้นๆ จนสามารถอยู่รอดปลอดภัยจากภัยอันตรายด้านต่างๆ เช่น โรคภัยไข้เจ็บ ภัยธรรมชาติ หรือปัญหาข้อพิพาทต่างๆ ของคนในชุมชนตนเอง เป็นต้น ด้วยความสามัคคีในชุมชนจึงก่อให้เกิดชุมชนเข้มแข็งที่สามารถเอาภูมิปัญญาแก้ปัญหาต่างๆ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในปัจจุบันรวมไปถึงบทบาทของวัดที่มีต่อชุมชนจึงต้องเปลี่ยนแปลงตามกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย ยกตัวอย่างเช่น เดชฤทธิ์ ศุภพร (2556, น. 66-67) ศึกษาการรับรู้ของประชาชนและความคาดหวังของประชาชนในเขตวัดไผ่ล้อม (พระอารามหลวง) ที่มีต่อบทบาทของวัดในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชนท้องถิ่น จากการศึกษาพบว่าความรับรู้บทบาทและความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อวัดมีเพียงระดับปานกลางไม่มากเหมือนในอดีต กล่าวคือ ในอดีตชาวบ้านมีความผูกพันกับวัดมาก วัดเป็นศูนย์กลางความผูกพัน เมื่อความผูกพันมาก ความคาดหวังก็มีมาก เนื่องจากปัจจุบันวัดมีการเปลี่ยนแปลงจากการเป็นพื้นที่สาธารณะกลายเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลมากขึ้น การจัดกิจกรรมจึงมุ่งเน้นการทำธุรกิจหาเงินเข้าวัดเป็นหลักเพื่อนำเงินไปใช้ในส่วนต่างๆ ของวัด เช่น การเก็บเงินค่าเช่าใช้พื้นที่ การยืมสิ่งของเครื่องใช้ในวัด อันเป็นการเปลี่ยนแปลงจากอดีตที่ประชาชนจะบริจาคเงินและสิ่งของเข้าวัดหรือเพื่อสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัด (เดชฤทธิ์ ศุภพร, 2556, น. 66-67) สถาบันวัดและพระสงฆ์จึงต้องปรับตัวให้มีความสัมพันธ์กับสังคมที่เปลี่ยนแปลงเพื่อยังคงเป็นสถาบันหลักในการใช้หลักธรรมเพื่อแก้ปัญหาสังคม การนำทุกข์ของคนในชุมชนทางด้านต่างๆ เช่น ปัญหาด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม ปัญหาข้อพิพาทด้านการปกครอง ปัญหาเรื่องเศรษฐกิจ สัมมาอาชีวะ ปัญหาด้านสุขภาวะ ปัญหาสังคม ปัญหาด้านจิตใจ เป็นต้น มาศึกษาหาสาเหตุของปัญหา วิเคราะห์ปัญหา พิจารณาและช่วยหาแนวทางแก้ไขปัญหาโดยยึดหลักพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยกตัวอย่างเช่น การใช้หลักอริยสัจ 4 ในการแก้ปัญหาอันเป็นหลักที่ทันสมัยอยู่เสมอ สามารถใช้หลักนี้ได้ทุกเหตุการณ์ในปัจจุบัน กล่าวคือ ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ อันเป็นหลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา มีดังนี้ 1) ทุกข์ คือ ความจริงที่ว่าด้วยความทุกข์ 2) สมุทัย คือ ความจริงที่ว่าด้วยเหตุให้เกิดทุกข์ 3) นิโรธ คือ ความจริงที่ว่าด้วยความดับทุกข์

4) มรรค คือ ความจริงที่ว่าด้วยทางแห่งความดับทุกข์ เป็นต้น สมณะดาวดิน ปฐวัตโต (2559, สัมภาษณ์) กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์สู่การเป็นนักพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาที่ซับซ้อนของประชาชนว่า พระสงฆ์รูปใดๆ ก็ดี ในการดำรงตนนั้นก็ต้องพึ่งพาอาศัยชาวบ้าน ถ้าเกิดปัญหากับชาวบ้านแล้ว ชาวบ้านเดือดร้อนแล้วพระสงฆ์จะอยู่ได้อย่างไร จะเอาหูไปนาเอาตาไปไร่ นั่นมิใช่เป็นวิสัยของนักบวช ชาวพุทธ ดังนั้นจึงได้เกิดเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาขึ้น ได้ลงพื้นที่ตรวจสอบบริเวณรอบชุมชน บริเวณจังหวัดพิจิตร จังหวัดเพชรบูรณ์และจังหวัดพิษณุโลก เมื่อทราบข่าวว่ามีสารโลหะหนักอยู่ในร่างกายของพระสงฆ์และคนในชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณเหมืองแร่ทองคำ ได้ทำการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนและทำการถอดบทเรียน และพบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นกระทบกับคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน โดยการศึกษาเรียนรู้ในครั้งนี้ได้ข้อสรุปร่วมกันว่า เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาจะนำประเด็นปัญหากลับไปพิจารณาว่าจะทำอย่างไรต่อไปเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านและคลายความทุกข์ของสังคม นอกจากนี้การลงพื้นที่ดังกล่าวยังเป็นการนำไปพัฒนาต่อยอดในพื้นที่ของพระสงฆ์นักพัฒนาต่อไป (ไทยพีบีเอส, 2566)

ชุมชนวัดโตนด ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ตำบลวัดชลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีพื้นที่ประมาณ 1 ตารางกิโลเมตร สภาพเป็นพื้นที่ราบลุ่มมีคลองไหลผ่านหลายสาย ฤดูฝนมักประสบปัญหาน้ำท่วมเสมอเกือบทุกปี ประชากรประมาณ 470 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง เป็นชุมชนเก่าแก่ ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นชุมชนขนาดเล็ก มีลักษณะการพึ่งพาอาศัยกัน อยู่แบบญาติพี่น้อง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ไม่มีปัญหาเรื่องโจรขโมย มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ร่วมกันกับวัด ชาวบ้านประกอบอาชีพเพาะปลูก เนื่องจากพื้นที่เดิมเป็นสวนผลไม้ ต่อมาสภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงหลายอย่างสภาพพื้นที่จึงเปลี่ยนแปลงเป็นชุมชนที่มีบ้านพักอาศัยริมน้ำ ซึ่งวัดโตนดเป็นวัดที่พัฒนาชุมชนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ที่สามารถตอบโจทย์วิถีชีวิตคนในชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย และการพัฒนาชุมชนก็มาจากความต้องการของคนในชุมชน

วัดโตนดเป็นวัดประจำชุมชน ซึ่งวัดเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาใช้พื้นที่ภายในวัดได้อย่างเต็มที่ ซึ่งภายในวัดประกอบไปด้วยศูนย์เรียนรู้ภายในวัดเพื่อส่งเสริมศักยภาพและการเรียนรู้ 7 ศูนย์ คือ 1. ศูนย์การเรียนรู้ต้นไม้มงคลพระราชทานประจำ จังหวัด 77 ต้น 77 จังหวัด-เผยแพร่อนุรักษ์ ขยายผล และให้ความรู้เกี่ยวกับต้นไม้ประจำจังหวัดในประเทศไทย 2. ศูนย์การเรียนรู้วิถี-จัดกิจกรรมการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์เพื่อการสร้างงานสร้างรายได้เรียนรู้เกษตรปลอดภัยไร้สารเคมีใช้ EM ในการฟื้นน้ำใสใสบำรุงดินและดูแลสิ่งแวดล้อม 3. ศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา - โครงการเรียนรู้อาชีพชุมชน สร้างอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ 4. ศูนย์การเรียนรู้สมรรถภาพทางสังคมเศรษฐกิจของผู้พิการและผู้สูงอายุ-บริการสาธารณสุขให้เข้าถึงชุมชน 5. ศูนย์การเรียนรู้การวิจัยและบริการวิชาการ (ห้องสมุด)-ให้บริการงานวิชาการตำราและกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ 6. ศูนย์คุมประพฤติภาคประชาชนวัดโตนดโดยกรมคุมประพฤติกระทรวงยุติธรรม-จัดกิจกรรมให้

ความรู้พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้กับเยาวชนกลุ่มเสี่ยงและผู้ต้องคุมประพฤติและประชาชนทั่วไป

7. ศูนย์เรียนรู้สุดท้ายของชีวิต (สุขคติสถาน)- บ้านหลังสุดท้ายของชีวิตเรียนรู้ชีวิตและความตาย

นวัตกรรมสื่อกลางการแสดงความรักด้วยพวงหรีดดิจิทัล

ความเชื่อดั้งเดิมในการทำกิจกรรมในวัดก็จะมาเพราะมีงานบวช งานฌาปนกิจศพ พิธีกรรมต่างๆ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน พระปลัด ดร.สุรเชษฐ์ สุรเชษฐ ใช้หลักธรรมคำสอนของ พระพุทธเจ้าผนวกกับหลักทางวิชาการด้านสังคมสงเคราะห์และการจัดสวัสดิการสังคมในการจัดเก็บ ข้อมูลเพื่อทำแผนพัฒนาชุมชน เริ่มตั้งแต่ปี 2557 เป็นต้นมา เริ่มต้นจากการทำแผนแม่บท แผนพัฒนาวัด แผนยุทธศาสตร์วัดปี 2561-2565 ที่ได้จากการลงพื้นที่เยี่ยมเยียนคนในชุมชน เมื่อจัดทำแผนแม่บทแล้วจึงได้เผยแพร่ให้องค์กรและภาคีเครือข่ายเข้ามาสนับสนุนมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามแผน โดยมีวิสัยทัศน์ คือ “วัดโตนดสู่วิถีวัดสร้างชาติด้วยหลักพุทธธรรมนำชีวิตและ นวัตกรรมเพื่อสังคม” “วัดโตนดสู่วิถีวัดสร้างชาติ” โดยการนำหลักธรรมะของพระพุทธเจ้ามาบรรจุไว้ในแผนแม่บท สอดคล้องกับแผนปฏิบัติการพระพุทธศาสนา แผนพัฒนาจังหวัดรวมถึงแผนพัฒนา ประเทศ พุทธธรรมนำชีวิตและนวัตกรรมเพื่อสังคม มีแผนแม่บทที่เป็นจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วม ของชุมชนเพื่อการพัฒนาเพราะมีเป้าหมายเดียวกัน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้างและร่วมรับผลประโยชน์ วัดโตนดมีคติที่ว่า สร้างวัดดีให้พอดี สร้างคนดีให้มาก

ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชน ตลอดจนศึกษาองค์ประกอบของการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนในการพัฒนาชุมชนวัดโตนด เพื่อนำ ผลการศึกษามาใช้เป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาชุมชนเพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนใน ประเทศให้เกิดความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ต่อไป

1.2 วัดอุปประสงค์

เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาชุมชน วัดโตนด อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

1.3 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนวัดโตนด ใน พื้นที่หมู่ที่ 8 ตำบลวัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี วัดอุปประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของวัด กับชุมชนในการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วยพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และ ภาคีเครือข่าย ซึ่งผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในประเด็น

บทบาทของวัดกับชุมชน และการพัฒนาชุมชน โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์เนื้อหาจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเกี่ยวกับชุมชน การพัฒนาชุมชน การมีส่วนร่วม และแนวคิดชุมชนเข้มแข็ง ข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม แล้วนำมาสรุปเขียน บรรยาย เจริญพรณา ผู้วิจัยกำหนดวิธีการศึกษาใน 5 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการทบทวนจากแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาวิเคราะห์ ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วม และแนวคิดชุมชนเข้มแข็ง

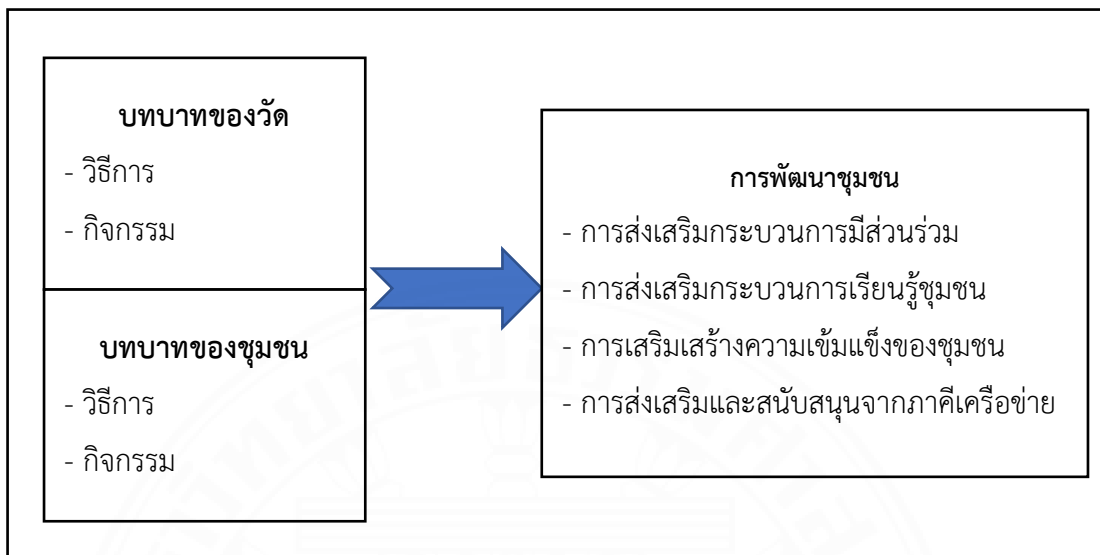
2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่ถูกเลือกแบบเฉพาะเจาะจงเป็นผู้ที่มีส่วนร่วม และเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และภาคีเครือข่าย

3. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่ชัดเจน สามารถอธิบายเสริม สนับสนุนข้อโต้แย้งต่างๆ และเสริมให้มีความรู้ ความเข้าใจใน ปรากฏการณ์ รวมถึงการเสนอแนะข้อคิดเห็นในประเด็นที่มีข้อขัดแย้ง หรือเห็นควร เพิ่มเติมให้ชุด ความรู้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

4. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กับผู้เกี่ยวข้องทางศาสนา คณะกรรมการ วัด ปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่ ภาครัฐ และผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง เพื่อนำไปสู่การแลกเปลี่ยน ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และการสร้างเครือข่ายในการปฏิบัติงานร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) รวมถึงการสร้างองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องในด้านการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่าน เครือข่ายการมีส่วนร่วมอย่างรอบด้านด้วยความละเอียดลึกซึ้ง

5. การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลผ่านกระบวนการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการตีความ (Interpretation)

1.4 กรอบแนวคิดในการศึกษา

1.5 นิยามศัพท์

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ให้อธิบายคำศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวกับการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนในการพัฒนาชุมชนวัดโดนด หมู่ที่ 8 ตำบลวัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ไว้ดังนี้

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนร่วมกันคิดร่วมกันปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบช่วยเหลือกันและกัน เพื่อให้เกิดการดำเนินงาน ดำเนินกิจกรรม ในการพัฒนา การอนุรักษ์และการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง

การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการเสริมสร้างชุมชน โดยใช้พลังความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน หน่วยงานของรัฐ และองค์กรภาคีเครือข่ายในการส่งเสริมสนับสนุน และส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างสรรค์ชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งทั้งในด้านคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง โดยมุ่งยกระดับมาตรฐานการครองชีพและคุณภาพชีวิตของประชาชน

บทบาทของวัดและชุมชน หมายถึง กระบวนการ วิธีการ เทคนิคและกิจกรรมที่ร่วมกัน ดำเนินการเพื่อการพัฒนาชุมชน

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับ

1. องค์ความรู้ กระบวนการการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนในการพัฒนาชุมชนวัดโดนด หมู่ที่ 8 ตำบลวัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี
2. ผลการวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนกับชุมชนอื่นๆ

บทที่ 2

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “การศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาชุมชนวัดโตนด อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี” โดยผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน การมีส่วนร่วม ตลอดจนศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน
- 2.3 แนวคิดการมีส่วนร่วม
- 2.4 แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง
- 2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน

“ชุมชน” มีนัยและความหมายที่เป็นไปตามพลวัตหรือกระแสของสังคม แต่ถ้าพิจารณาโดยละเอียด จะพบว่า นักวิชาการ นักพัฒนา หรือผู้ที่ให้ความหมายของคำว่า “ชุมชน” ล้วนต่างให้ความหมายที่สอดคล้องกับความรู้ ทักษะคติ หรือโดยมีจุดมุ่งหมายที่หวังช่วงชิงอำนาจในการนิยามความหมายของตนเพื่อผลประโยชน์ประการใดประการหนึ่ง

ความเป็นชุมชนหรือความเป็นหมู่คณะมีการเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา การจำกัดคำนิยามของคำว่า “ชุมชน” ไว้ในแนวใดแนวหนึ่งย่อมจะขาดความหลากหลายหรือความไม่เข้าใจในความเป็นชุมชนและถ้าพิจารณาโดยรวมก็จะเห็นว่าความเป็นชุมชนนั้น เน้นเรื่องของความสัมพันธ์และการเกาะเกี่ยวกันของเพื่อนมนุษย์ในระดับต่างๆ

2.1.1 ความหมายของชุมชน

ราชบัณฑิตยสถาน (2542, น. 368) ได้ให้ความหมายของชุมชนไว้ว่า ชุมชน คือ หมู่ชน กลุ่มคน ที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน

ปราสาท หลักศิลา (2519, น. 2) กล่าวว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนพวกหนึ่ง ซึ่งครอบครองบริเวณที่มีอาณาเขตแน่นอน โดยถือว่าตนมีความผูกพันอยู่กับอาณาบริเวณแห่งนั้นและมีความยึดเหนี่ยวกันเป็นปึกแผ่นมั่นคง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2525, น. 6) ได้ให้ความหมายว่า ชุมชน หมายถึง องค์การทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่งและปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐาน ส่วนใหญ่ได้และสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2540, น. 3) กล่าวว่า ชุมชนประกอบไปด้วย ระบบความสัมพันธ์ของคน ความเชื่อ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ ระบบการเมือง ระบบการปกครอง และโครงสร้างอำนาจ รวมถึงระบบนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยีด้านต่างๆ ซึ่งระบบเหล่านี้ มีความสัมพันธ์ต่อกันและระหว่างกัน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มีความเชื่อมโยงกัน ชนิดที่ไม่สามารถแยกจากกันได้

ประเวศ วะสี (2541, น. 13) ให้ความหมายว่า ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามที่จะทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ซึ่งรวมถึงการสื่อสารกัน

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546, น. 35) อธิบายว่า คำว่า “Community” มีความหมายในภาษาไทยว่า “ชุมชน” ซึ่งบางครั้งให้เข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับ “การรวมตัวของคน” ถ้าพิจารณาจากภาษาอังกฤษคำว่า “Com” มีความหมายที่ลึกซึ้งโดยหมายถึง “Together” คือ การ (เดินทาง) ร่วมกัน และจะเห็นว่าคำที่เกี่ยวข้องใกล้เคียงอีกหลายคำ เช่น Communal หมายถึง ของชุมชน, เพื่อชุมชน Common หมายถึง ร่วมเป็นสมาชิกอยู่ด้วย Commune หมายถึง ความรู้สึกผูกพันใกล้ชิด

สนธยา พลศรี (2547, น. 22) ได้สรุปความหมายของคำว่า ชุมชนจากความหมายโดยสามัญสำนึก ความหมายโดยรูปศัพท์และความหมายทางวิชาการไว้ว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียกเป็นอย่างอื่นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพันเอื้ออาทรกัน ภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน

อมรวิรัช นาครทรรพ (2548, น. 14) ได้ให้ความหมายที่แตกต่างไปว่าชุมชนมิได้หมายถึง หมู่บ้านที่มีอาณาเขตพื้นที่แน่นอนตายตัวอีกต่อไป หากแต่หมายถึง หน่วยทางสังคมที่สมาชิกมีการติดต่อสื่อสาร เสริมสร้างและสืบสานสัมพันธ์ทางสังคมที่มีทั้งความเคลื่อนไหว ปรับตัว ความขัดแย้งและการผสมผสานกลมกลืน ความสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ ชุมชนมิได้เป็นหน่วยทางสังคมที่เป็นอิสระหรืออยู่โดดเดี่ยวแยกตัวออกจากหน่วยทางสังคมอื่นๆ ในทางตรง

กันข้าม ชุมชนในรูปแบบใหม่ๆ ดำรงอยู่ในความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ และความสัมพันธ์กับรัฐและตลาด ชุมชนรูปแบบใหม่เริ่มมีขอบเขตครอบคลุมเครือข่ายกว้างขวาง เชื่อมโยงพื้นที่ในชนบทกับเมืองปรับตัวและเปลี่ยนแปลง ชัดแจ้งและเกิดใหม่อย่างรวดเร็ว

ปรีชา วงศ์ทิพย์ (2555, น. 8) กล่าวว่า ชุมชน หมายถึง ถิ่นฐานอันเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ที่มีความเกี่ยวพันกับสภาพทางภูมิศาสตร์และระบบความสัมพันธ์ในสังคม ซึ่งอิงอาศัยความเอื้ออาทร ความผูกพันและการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นเครื่องมือดำเนินการเพื่อให้มีชีวิตที่ดีร่วมกัน

ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง (2556, น. 7-8) ได้สรุปความหมายของชุมชนออกเป็น 3 แนวทางที่มีความแตกต่างกันออกไปตามที่มาและความหมาย คือ

1. ชุมชน หมายถึง การรวมตัวกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันตามบรรทัดฐานทางสังคม มีความผูกพัน มีความเป็นปึกแผ่น และอาจหมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีสายสัมพันธ์กันทั้งในมิติความสัมพันธ์แบบเครือญาติและมิติทางสังคมและวัฒนธรรม

2. ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่ง เช่น ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เป็นต้น ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับความผูกพันทั้งในด้านพื้นที่และความเอื้ออาทรที่มีต่อกัน

3. ชุมชน หมายถึง องค์กรและขบวนการทางสังคมที่มีวัตถุประสงค์แนชัดและรวมกันในระยะเวลานานพอสมควร จนเกิดระบบความสัมพันธ์และความผูกพันกันเกิดขึ้น เช่น องค์กรชุมชน องค์กรในท้องถิ่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มผลประโยชน์ เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2525) ให้ความหมายว่า “ชุมชน” หมายถึง องค์กรทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่งและปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้และสามารถแก้ไขปัญหาล้วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้

ชยันต์ วรรณะภูติ (2536) กล่าวถึง “ชุมชน” ในความหมายว่า หมายถึง การอยู่รวมกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่แห่งหนึ่ง เพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นในการดำรงชีวิต โดยเหตุที่มีคนกลุ่มดังกล่าวอาศัยอยู่ร่วมกันใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขึ้น มีองค์กรหรือสถาบันของชุมชนกฎเกณฑ์ต่างๆ ทั้งนี้ ชุมชนหมายถึง สังคมขนาดเล็กในชนบทที่ยังไม่พัฒนาหรือสังคมหมู่บ้านที่สมาชิกของสังคมยังมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และยังสามารถรักษาแบบแผนการดำรงชีวิตบางส่วนได้ และได้ตีความหมายของคำว่า “ชุมชน” ในระดับเดียวกับคำว่า “สังคมหมู่บ้าน” ซึ่งเป็นการช่วยให้เข้าใจความหมายของคำว่า “ชุมชน” ในระดับ “สังคมหมู่บ้าน” ซึ่งเป็นการช่วยให้เข้าใจในความหมายของคำว่า “ชุมชน” ในลักษณะที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน ทั้งนี้ เพราะคำว่า “หมู่บ้าน” สื่อความหมายให้เข้าใจถึงการกระจุกตัวของบ้านหลายๆ บ้านหรือหลายครัวเรือนในพื้นที่

แห่งหนึ่งหรือในระบบนิเวศน์แห่งหนึ่งและเป็นหน่วยสังคมขนาดเล็กที่สุดที่สมาชิกของสังคมพัฒนาขึ้นตามธรรมชาติและต่อมาภายหลังทางราชการอาจจะกำหนดให้เป็น “หมู่บ้าน” ในความหมายของทางราชการ

กาญจนา แก้วเทพ (2538) กล่าวถึง “ชุมชน” ว่า “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือข่าย จนถึงระดับหมู่บ้านและระดับเกินหมู่บ้านและผู้ที่อยู่ในชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการดำรงรักษาคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2540) กล่าวถึง “ชุมชน” โดยสรุปว่า “ชุมชน” ประกอบไปด้วยระบบความสัมพันธ์ของคน ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ ระบบการเมือง ระบบการปกครอง โครงสร้างอำนาจ รวมถึงระบบนิเวศน์วิทยา สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยีด้านต่างๆ ซึ่งระบบเหล่านี้มีความสัมพันธ์ระหว่างกันหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มีความเชื่อมโยงกันชนิดที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

ประเวศ วะสี (2540) ได้ให้ความหมายของ “ชุมชน” โดยเน้น “ความเป็นชุมชน” ว่าหมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน

สำหรับนักวิชาการต่างประเทศ คำว่า Community มีความหมายในภาษาไทยว่า “ชุมชน” ถ้าพิจารณาคำภาษาอังกฤษ “Com” มีความหมาย = together และจะเห็นว่ามีความเกี่ยวข้องใกล้เคียงอีกหลายคำ เช่น Communal ของชุมชนเพื่อชุมชน Common = ร่วมเป็นสมาชิกอยู่ด้วย Commune = ความรู้สึกผูกพันใกล้ชิด

พจนานุกรม Oxford Advanced Learner's Dictionary English (1994) ได้ให้ความหมายของชุมชนว่าหมายถึง กลุ่มผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งหนึ่ง มีความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน มีศรัทธา ความเชื่อ เชื้อชาติ การงาน หรือมีความรู้สึกนึกคิด ความสนใจที่คล้ายคลึงกัน มีการถือกฎการเป็นอยู่ร่วมกัน

Blaker Brownell (1950) ได้ให้ความหมายของชุมชนไว้หลายประการ ซึ่งสรุปได้ว่า “ชุมชน” คือ การกระทำที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความร่วมมือร่วมใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ เป็นสังคมที่คนรู้จักกันอย่างใกล้ชิดและสนิทสนม

Lofauist (1983) ให้ความหมายในชุมชนว่า “ชุมชน” คือ จิตวิญญาณหรือความรู้สึกเกิดขึ้นเมื่อคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาทำงานร่วมกัน เพื่อที่จะบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน

ความหมายของชุมชนนั้นไม่จำกัดแน่นอนตายตัว อาจพิจารณาได้หลายแง่มุม อาทิ ปรัชญา กายภาพ สังคมวิทยา จิตวิทยา และอาจสรุปได้ว่า “ชุมชน” มีความหมายทั้งรูปธรรมและนามธรรม

1. ในความหมายของชุมชนเชิงรูปธรรมจำกัดอยู่กับความหมายที่ให้ความสำคัญกับอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์หรือบริเวณบ้านเล็กๆ ที่มักนึกถึงหมู่บ้านเท่านั้น

2. ในความหมายเชิงนามธรรม “ชุมชน” เป็นคำที่มีการนำไปใช้กันอย่างกว้างขวางและใช้ในลักษณะแตกต่างกันออกไป จึงมีอาจกล่าวได้ว่า “ชุมชน” เป็นคำที่มีความหมายแน่นอนตายตัวเพียงประการเดียว การไม่ยึดติดกับความหมายแคบๆ ของสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะช่วยให้เกิดทรรศนะอันกว้างขวางในการพิจารณาสิ่งต่างๆ ได้หลายแง่มุมมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาแนวคิดและความหมายของชุมชนในทัศนะของการพัฒนาชุมชนก็ควรจะศึกษาถึงความหมายที่เป็นรากฐานและเอื้อต่อการปฏิบัติงานร่วมกันกับสมาชิกของชุมชนต่อไปด้วย

ดังนั้นการศึกษาความหมายและแนวความคิดของชุมชนที่มีผู้กล่าวไว้แล้วนั้นล้วนต่างให้ความหมายที่สอดคล้องกับความรู้ ทัศนคติ และ/หรือผลประโยชน์ของตน ความหมายที่มีความหลากหลายนั้นย่อมที่จะทำให้ผู้ศึกษารู้เท่าทันชุมชน ความเปลี่ยนแปลงและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นใน ระดับต่างๆ ด้วยการประสานเครือข่าย สายใยต่างๆ เข้าด้วยกันและสามารถแก้ไขปัญหาในระดับที่กว้างขวางขึ้นในลักษณะเข้าสู่ระดับ นโยบายและเข้าสู่การรวมพลังสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นขบวนการชุมชนและการผนึกพลังในการสร้างสรรค์ไปสู่เป้าหมายร่วมกัน อันจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนได้ในที่สุด จากแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าได้มีการกำหนดนิยาม ความหมายของชุมชน ที่แตกต่างกันออกไปตามผู้ให้คำนิยามนั้นๆ หากพิจารณา ก็จะพบว่าชุมชนนั้น ไม่ได้หมายถึง การที่คนหรือกลุ่มคนที่มาอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน มีพื้นที่ที่ชัดเจนแน่นอนแล้วจะเรียกว่าชุมชน แต่เป้าหมายของคำว่าชุมชนนั้นมีความหมายลึกซึ้งและกว้างกว่า นั่นก็คือการให้ความสำคัญกับการมีความสัมพันธ์กันของคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันมากกว่า เพราะเป็นพื้นฐานของการวัดความเป็นชุมชนได้ชัดเจนมากกว่า ซึ่งสิ่งที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดว่าเป็นคนในชุมชนเดียวกันมีความสัมพันธ์กัน การมีประเพณี วัฒนธรรมเดียวกัน ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันและการมีจิตสำนึก ที่จะปกป้องรักษาชุมชนร่วมกัน มีจิตวิญญาณที่จะรักษาผลประโยชน์ร่วมของชุมชน

2.1.2 ลักษณะของชุมชน

จากความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนดังที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าชุมชนมีลักษณะที่สำคัญหลายประการ สนธยา พลศรี (2547, น. 22-23) ได้อธิบายลักษณะของชุมชนเอาไว้ ดังนี้

1. การรวมตัวกันของกลุ่มคน (Group of People) กล่าวคือ เป็นการรวมตัวกันของบุคคล ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปจนเป็นประชากรหรือพลเมืองของชุมชนที่มีความหลากหลาย ในด้านของกลุ่มคน เช่น โครงสร้างประชากร ประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพ เชื้อชาติ ศาสนา การศึกษา อาชีพ รวมทั้งคนพิการและผู้ด้อยโอกาสอื่นๆ นอกจากนี้การรวมตัวกันเป็นกลุ่มคนอาจมีความแตกต่างกันออกไปตามระดับความพร้อมหรือลักษณะของกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน เช่น ด้านอาชีพ การเมือง สิ่งแวดล้อม การสร้างนวัตกรรม เป็นต้น ซึ่งเริ่มตั้งแต่การรวมเป็นกลุ่มเล็กองค์กรชุมชน สถาบัน มูลนิธิ สหกรณ์หรือเรียกชื่อเป็นอย่างอื่นในเครือข่ายสังคมเสมือนจริง

2. มีอาณาเขตบริเวณทางภูมิศาสตร์สำหรับเป็นที่ตั้ง (Area) เป็นขอบเขตของการรวมตัวกัน ซึ่งอาจจะเป็นขอบเขตเชิงนิเวศ เป็นพื้นที่ธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์หรือภูมิประเทศของชุมชนนั้นๆ เช่น พื้นที่ริมฝั่งทะเล พื้นที่เชิงเขา พื้นที่ลุ่มน้ำหรืออาจจะเป็นพื้นที่ที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น อาคาร บ้านเรือน สถานที่ทำการ เป็นต้น หรืออาจจะเป็นขอบเขตพื้นที่ทางการปกครอง เช่น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เขตและแม้กระทั่งเขตพื้นที่ลักษณะเฉพาะ เช่น เขตเศรษฐกิจ เขตการพัฒนา เขตอนุรักษ์และการท่องเที่ยว เป็นต้น

3. มีปฏิสัมพันธ์หรือปฏิบัติต่อกัน (Relationship or Interaction) คือ การติดต่อสัมพันธ์กัน มีความสนใจทางสังคมร่วมกัน มีกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน มีความสนิทสนมกัน มีความสัมพันธ์แบบพบปะกันโดยตรง (Face to Face) ซึ่งการที่กลุ่มคนมาอยู่ร่วมกัน มีการใช้ชีวิตร่วมกันในชุมชนย่อมจะมีการติดต่อสัมพันธ์และการปฏิบัติต่อกันหรือการกระทำร่วมกันระหว่างญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน ทั้งในระดับครอบครัว หมู่บ้าน ตำบล เป็นต้น ซึ่งอาจจะเป็นลักษณะโดยตรงหรือโดยอ้อม เช่น การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การติดต่อสื่อสารกัน การร่วมแรงร่วมใจกัน การช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนและนอก ชุมชน จะเป็นไปในลักษณะของชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Community)

4. มีความผูกพันและความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of Belongingness) โดยเป็นความรักและความห่วงใยในชุมชน กล่าวคือ สมาชิกที่รวมกันอยู่ในชุมชนมีลักษณะเป็นประชาธิปไตย มีการเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องต่างๆ และสมาชิกที่มีความหลากหลายนั้นย่อม จำเป็นต้องสร้างพื้นฐานความรัก ความเมตตา เอื้ออาทรต่อกัน สมานฉันท์

สามัคคีต่อกัน เพราะเงื่อนไขดังกล่าวจะทำให้เกิดความผูกพัน ความรู้สึกเป็นเจ้าของต่อชุมชน ซึ่งจะมีส่วนเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมืออย่างมีพลังและชุมชนเข้มแข็งต่อไป

5. มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน (Goal and Target) การรวมตัวของกลุ่มคนในชุมชนจะเป็นการรวมตัวที่ไม่หละหลวมเพียงชั่วคราว แต่เป็นการรวมตัวที่มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนและปรารถนาจะทำให้สำเร็จร่วมกัน ทั้งที่เป็นเป้าหมายส่วนตัวของสมาชิกและเป้าหมายของชุมชนที่จะต้องคำนึงถึงควบคู่กันไปและที่สำคัญจะต้องสอดคล้องกับเป้าหมายหลักของประเทศด้วย เช่น ชุมชนชนบทมีการรวมตัวกันเพื่อพัฒนาท้องถิ่นและแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นที่เน้น การพัฒนาและถ่ายทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือชุมชนวิชาการเป็นการรวมกลุ่มนักวิชาการเพื่อคิด วิเคราะห์ วิพากษ์เรื่องต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เป็นต้น ซึ่งการกำหนด วัตถุประสงค์และเป้าหมายนั้นสมาชิกในชุมชนจะต้องสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน โดย การคิด วิเคราะห์ สถานการณ์ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อันจะนำไปสู่ การแสวงหาแนวทางแก้ไขหรือทางเลือกใหม่ๆ และจะได้ดำเนินกิจกรรมให้เป็นไปตามทิศทางและเป้าหมายที่กำหนด

6. มีจิตสำนึกร่วมกันและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของชุมชน (Public Consciousness) สมาชิกที่รวมตัวกันจะมีความหลากหลายของกลุ่มในชุมชน การกระทำ หรือกิจกรรมก็จะมีหลากหลายตามลักษณะการเกิดขึ้นของกลุ่มเหล่านั้น นอกจากนี้ ชุมชนยังมีกิจกรรมที่ทำให้เกิดผลประโยชน์และเพื่อบริการสาธารณะและใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น ปักจัญโครงสร้างพื้นฐาน บริการสาธารณสุข บริการด้านการศึกษา การแก้ปัญหาจราจร เป็นต้น ซึ่งกิจกรรม เหล่านี้สมาชิกมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันหรือการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society) จากการเข้าไปมีส่วนร่วมของสมาชิกในการรับรู้ ตัดสินใจและการปฏิบัติร่วมกันด้วย จิตสำนึกของความเป็นพลเมือง สิ่งเหล่านี้หากสมาชิกรวมตัวกันนานจนนำไปสู่เป้าหมายและ ทำกิจกรรมบางสิ่งบางอย่างร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

7. มีการจัดระเบียบของชุมชน (Organization) เป็นการจัดระเบียบความเรียบร้อยของชุมชน การควบคุมความสัมพันธ์ของสมาชิก เช่น บรรทัดฐานทางสังคม (Social Norms) การจัดช่วงชั้นทางสังคม (Social Stratification) สถาบันทางสังคม (Social Institution) และวัฒนธรรมของชุมชน (Culture) มีระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ เพื่อให้สมาชิกได้ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนและวัฒนธรรมที่ได้สร้างไว้ ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

8. มีการติดต่อสื่อสารและมีเครือข่าย (Communication and Network) ในชุมชน สมาชิกจะมีระบบของการติดต่อสื่อสารเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น การพบปะพูดคุย การประชุม การใช้สื่อพื้นบ้าน การใช้เทคโนโลยี สื่อสารระบบ Internet Social Network เป็นต้น และนอกจากนี้ในชุมชนจะมีระบบเครือข่าย

การเรียนรู้และดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนทั้งที่เป็นเครือข่ายระหว่างกลุ่ม องค์กรต่างๆ ในชุมชน และนอกชุมชน โดยเฉพาะเครือข่ายสังคมออนไลน์นั้น การสื่อสารและการมีเครือข่ายเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความเป็นชุมชน เพราะจะนำไปสู่การแบ่งปัน การแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้และกระบวนการจัดการในชุมชนและนอกชุมชน นั่นคือ พื้นที่ปฏิบัติการจริงของสังคม

สุรสิทธิ์ วิทยาธิรัฐ (2549, น. 5) ยังได้สรุปลักษณะของชุมชนว่า มี 4 ประเภทด้วยกัน ดังนี้

1. ชุมชนทางกายภาพ คือ ชุมชนที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ อาศัยธรรมชาติเป็นตัวกำหนดขอบเขตที่แน่นอน
2. ชุมชนทางสังคมและวัฒนธรรม คือ ชุมชนที่อาจจะอาศัยในเขตที่แน่นอนและไม่แน่นอนก็ได้ แต่อาจทำกิจกรรมทางสังคม เช่น กลุ่มศรัทธา วัด กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มเหมืองฝาย ฯลฯ
3. ชุมชนจัดตั้งเพื่อกิจกรรมเฉพาะอย่าง คือ ชุมชนที่ไม่มีอาณาเขตที่แน่นอน มีเพียงกิจกรรมร่วมกันเพื่อนำไปสู่เป้าหมายเดียวกัน เช่น กลุ่มรักษาดอยอินทร์ กลุ่มฮักเมืองน่าน ฯลฯ
4. ชุมชนทางเครือข่ายการสื่อสาร คือ เป็นชุมชนที่อาศัยเครือข่ายเชื่อมโยงของระบบสื่อสารในการติดต่อกัน เชื่อมความสัมพันธ์กัน ลักษณะของชุมชนดังกล่าวข้างต้นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน สนับสนุนเกื้อกูลกันและกัน และร่วมกันเป็นชุมชน

นอกจากนี้ ไอเฟ (Ife, 1999, pp. 90-91) ได้อธิบายลักษณะของชุมชนท้องถิ่นในฐานะเป็นองค์กรหรือหน่วยทางสังคมที่มีองค์ประกอบเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กัน 5 ประการ คือ

1. ขนาดที่ไม่เกินความสามารถของมนุษย์คือมีขนาดตั้งแต่พอประมาณจนถึงขนาดใหญ่ ไม่เป็นส่วนตัว มีโครงสร้างเหนียวแน่นที่ศูนย์กลาง เป็นระบบปฏิสัมพันธ์ของคนส่วนใหญ่ในหน่วย ซึ่งขนาดของหน่วยหรือชุมชนมักมีขอบเขตอยู่ในระดับที่สมาชิกคนหนึ่งสามารถทำความรู้จักมักคุ้นกับคนอื่นๆ ได้เท่าที่ต้องการและก็เป็นขนาดที่ทุกคนในนั้นสามารถเข้าถึงและมีส่วนร่วมในกิจกรรมของส่วนรวมได้โดยไม่มีอุปสรรค โดยชุมชนท้องถิ่นต้องมีโครงสร้างไม่ใหญ่โตเกินกว่าที่คนที่เป็นสมาชิกจะมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีอำนาจควบคุมความเป็นไปในชุมชนได้ ซึ่งความเป็นจริงเราไม่สามารถระบุตัวเลขเฉพาะเจาะจงลงไปได้ว่าจะต้องมีจำนวนเท่าไร บางครั้งก็อาจจะเป็นเพียงกลุ่มคนจำนวนไม่กี่คนไปจนถึงเป็นพันเป็นหมื่นหรือจำนวนมากในระดับประเทศก็ได้
2. ความเป็นตัวตนและความเป็นเจ้าของ ในความเป็นชุมชนโดยทั่วไปมักมีสาระเกี่ยวกับความรู้สึกที่เป็นเจ้าของแผ่อยู่หรือไม่ก็มีการยอมรับและเห็นคุณค่าร่วมกันภายในกลุ่ม อันเป็นที่มาของคำว่า “เป็นสมาชิกของชุมชน” ที่มีความหมายครอบคลุมคำว่า “ความเป็นเจ้าของ” การยอมรับจากคนอื่นๆ ความจงรักภักดีและการยอมรับในความมุ่งหมายต่างๆ ของกลุ่มด้วยความเต็มใจ ซึ่งความรู้สึกเป็นเจ้าของหรือเป็นสมาชิกของชุมชนนั้นแยกไม่ได้จากความรู้สึกในเรื่องความมีตัวตน ความเป็นชุมชนมักจะแทรกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นตัวตนในปัจเจกบุคคลที่

สร้างความรู้สึกว่าเขาว่าเป็นใครอยู่ที่ไหน ซึ่งมีความสำคัญมากในสังคมโลกในปัจจุบัน เนื่องจากสถาบันชุมชนที่เคยเอื้อต่อการแสดงตัวตนของคนในอดีต ได้คลายความสำคัญลงไปมาก ไม่ว่าจะเป็นตระกูล เผ่า หมู่บ้าน วัดหรือโบสถ์ ที่เคยสร้างความรู้สึกร่วมกัน ในขณะที่ทุกวันนี้สถานที่ทำงาน โรงงาน สถาบันการศึกษา ลักษณะอาชีพ กำลังมีความสำคัญมากขึ้นในฐานะแหล่งกำหนดสถานภาพและบทบาทของบุคคลอย่างเป็นทางการ

3. มีพื้นที่หน้าที่ สมาชิกของชุมชนต้องมีพันธกิจหรือภาระหน้าที่ที่ชัดเจนที่ต้องกระทำกับชุมชนที่สังกัด โดยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทุกอย่างของชุมชน เพื่อสร้างและดำรงวิถีชีวิตของชุมชน

4. มีความใกล้ชิดสนิทสนมแบบสังคมชนบท ชุมชนต้องมีโครงสร้างที่ก่อให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมของหมู่สมาชิก สมาชิกสามารถมีสัมพันธภาพต่อกันและกันได้ในหลายๆ บทบาทในสภาพที่เปิดกว้างสำหรับทุกคน ไม่มีเงื่อนไขที่ส่อไปในทางขีดจำกัดเฉพาะกลุ่มหรือเฉพาะพวก ซึ่งเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับการเสริมสร้างศักยภาพของบุคคลในการแสดงความสามารถในเรื่องต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่คนหมู่มากและเป็นคุณแก่ชุมชนโดยตรง

5. มีวัฒนธรรมร่วม ชุมชนเป็นแหล่งกำเนิดของระบบคุณค่า การสร้างสรรค์และการแสดงออกวิวัฒนาการของชุมชนท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งที่ต่างก็มีคุณลักษณะเฉพาะตัวที่แนบแน่นกับชุมชนนั้นๆ ซึ่งเป็นกลไกเสริมสร้างให้สมาชิกของชุมชนเป็นผู้ผลิตวัฒนธรรมเพื่อใช้เองมากกว่าเป็นเพียงผู้บริโภควัฒนธรรมที่หยิบยืมมาจากชุมชนอื่นและมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้เกิดความแตกต่างหลากหลายระหว่างชุมชนต่างๆ และเกิดภาวะการณ์มีส่วนร่วมที่กว้างขวางมากขึ้น

ปรีชา วงศ์ทิพย์ (2555, น. 37) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความผูกพันที่ตนเองเป็นและอยู่ในฐานะและโอกาสเช่นนั้น และเป็นการกล่าวแสดงถึงวิถีแห่งการดำรงอยู่ ภายใต้วัฒนธรรมจารีตประเพณี ระเบียบปฏิบัติและกลไกทางเทคโนโลยีการสื่อสารที่พวกเขาได้ เรียนรู้จากชุมชนเครือข่ายนั้น ความเป็นชุมชนจะปรากฏชัดเจนมากขึ้นเมื่อกลุ่มคนที่มีความผูกพันนั้น ได้ร่วมสร้างสรรค์จารีตประเพณี กระบวนการเรียนรู้ ชุดความรู้และวิถีคิดที่มีความเหมาะสมกับการดำรงอยู่ในสถานที่แห่งนั้น ซึ่งลักษณะดังกล่าว ก็คือ การสร้างสิทธิและอำนาจ อุดมการณ์ กระบวนการจัดการและคุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชน

อริยา เสวตามร์ (2542, น. 204) กล่าวว่า ความเป็นชุมชน หมายถึง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชนและเครือข่ายที่กว้างขวาง โดยมีกิจกรรมที่สร้างชุมชนขึ้นเพื่อสานต่อความสัมพันธ์ทางสังคมที่ยึดถือและเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้น ซึ่งอาจไม่มีความหมายที่ตายตัวแต่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง มีการจัดระบบความสัมพันธ์ใหม่ทั้งกับภายในและภายนอกชุมชน ฉะนั้นความเป็นชุมชนจึงมิได้เป็นเพียงหน่วยเดียว หากแต่เป็นสายใยของความสัมพันธ์ที่สานขึ้นจากความสัมพันธ์ต่างๆ และมีเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่ทับซ้อนกันอยู่ การสร้างใหม่ของความเป็น

ชุมชนจึงเป็นการแสดงออกถึงความเป็นตัวตนอันเป็นการตอบโต้ของคนในชุมชนหรือสังคมและเป็นที่ช่วยให้ผู้คนยกระดับความรู้ ความสามารถ การรับรู้และความเข้มแข็งหรือพลังที่เกิดขึ้นจากการ รวมตัวกันผ่านการสานความสัมพันธ์ต่างๆ เข้าด้วยกัน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544) ได้กล่าวถึง ความเป็นชุมชนไว้ว่า เป็นเรื่องของ ความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ (Identity) ซึ่งมีความเป็นตัวตนอันหลากหลายปรากฏในหลาย รูปแบบที่มีความหมาย เพราะเป็นความพยายามที่จะบอกคนอื่นให้รู้ว่า “ฉันเป็นใคร” ซึ่งเป็นเรื่องของ การเชื่อมโยงตัวเองกับคนอื่นในสังคม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจหรือสิทธิ ที่หมายถึง ได้รับการยอมรับว่าตัวเองมีความชอบธรรม เพราะความเป็นชุมชนวางอยู่บนหลักการ เกี่ยวกับอำนาจในการมีส่วนร่วม ดังนั้นหากถูกกีดกันหรือถูกปฏิเสธชุมชนก็จะรวมตัวกันเพื่อเรียกร้อง สิทธิดังกล่าว อย่างไรก็ตามก็ตีลักษณะที่สำคัญของความเป็นชุมชนอาจจะประกอบไปด้วยปัจจัย 4 ประการ ดังนี้

1. คุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ คุณค่าที่เกิดจากความเอื้ออาทร การช่วยเหลือ พึ่งพากัน ความซื่อสัตย์ เช่น กรณีของการรวมกลุ่มทำเรื่องออมทรัพย์หรือการให้ ความสำคัญจริยธรรมของการยังชีพ เช่น การพึ่งพาตนเองในการผลิต การบริโภค เป็นต้น คุณค่า เหล่านี้เป็นคุณค่าในจารีต วัฒนธรรม และเพณีของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมและต่อมามีความพยายามที่ จะเสริมสร้างคุณค่าขึ้นมา เช่น ความเคลื่อนไหวต่างๆ ของภาคประชาชนที่เป็นการบ่งบอกถึง ความพยายามที่จะสร้างคุณค่า และจริยธรรมใหม่ที่วางอยู่บนพื้นฐานของอุดมการณ์เรื่องศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ที่มักแสดงออกผ่านเรื่องสิทธิ เป็นต้น อันเป็นสิ่งที่จะช่วยกำกับกฎเกณฑ์ของการอยู่ ร่วมกันในสังคม

2. ทูทางสังคม ได้แก่ วิธีคิด ระบบความรู้ในการจัดการวิถีของความเป็นชุมชน เช่น การจัดการการใช้ทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชน ไม่ว่าจะเป็น ความเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ หรือมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่ ต้องอาศัยวิธีคิดเชิงซ้อนและเกี่ยวข้องกับเรื่องระบบความรู้ ภูมิปัญญา อีกทั้งยังต้องอาศัยกฎเกณฑ์มา กำกับการใช้ความรู้ นั้น ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของจารีตประเพณี กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม พร้อมกันนั้นก็ต้องมีองค์กรที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการเรื่องนั้นๆ เช่น การใช้ทรัพยากรต่างๆ การจัดการ ทุน เป็นต้น

3. สิทธิเกี่ยวกับความชอบธรรมในความเป็นชุมชนนั้นจำเป็นต้องมีที่ยืนให้กับ ทุกคน ไม่ว่าจะเป็นคนชั้นกลางในเมือง ผู้ใช้แรงงาน เกษตรกร ชาวประมงหรือแม้แต่ชนกลุ่มน้อยตาม ภูเขาที่มีความแตกต่างทางศาสนา ความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรม การเคลื่อนไหวหรือ ปรากฏการณ์ของท้องถิ่นที่เกิดขึ้นนั้น ได้สะท้อนให้เห็นว่าพวกเขามีตัวตนอยู่ ชุมชนจึงเป็นเรื่องของ การสร้างพื้นที่หรือหน่วยที่เราจะยืนอยู่ในฐานะที่เป็นมนุษย์ในสังคม เพื่อที่จะให้ตนเองรู้สึกว่ามีตัวตน

อยู่ไม่ว่าจะเป็นในสลัม ในพื้นที่ระบบนิเวศต่างๆ ด้วย ปัจจุบันแนวคิดเรื่อง “สิทธิ” รวมถึง “สิทธิชุมชน” ได้รับความสำคัญมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นสิทธิในแง่ของการปรับเปลี่ยนระบบ กฎเกณฑ์ กระบวนการยุติธรรมเพื่อให้เป็นกลไกรักษาและปกป้อง ความยุติธรรม ความเสมอภาคของคนในสังคมตามกรอบของรัฐธรรมนูญหรือสิทธิที่เกี่ยวข้องกับขบวนการทางสังคมในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะในเรื่องการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นหรือสิทธิในการสื่อสารของประชาชนในฐานะที่จะช่วยเพิ่มอำนาจให้กับประชาชนหรือเพื่อให้ “คนตัวเล็กตัวน้อย” ในสังคมได้มีพื้นที่ในทางสังคมการเมืองเพิ่มขึ้น ซึ่งนั่นก็หมายถึงความเป็นชุมชนแห่งกลุ่มคนเหล่านั้น ที่ดำเนินไปภายใต้ระบบความสัมพันธ์ทั้งแนวดิ่งและแนวนอน

4. การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะหากชุมชนไม่มีการเรียนรู้และการปรับตัวชุมชนท้องถิ่นนั้นอาจตั้งอยู่ไม่ได้ ผลที่ตามมา คือ การสูญเสียเอกลักษณ์ของชุมชน ดังนั้นการเรียนรู้เพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและการจัดการตนเองเพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง จึงเป็นส่วนสำคัญของความเป็นชุมชน

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2549) ระบุว่า ความเป็นชุมชนนั้นเกิดขึ้นจากความรู้สึก ร่วมและความผูกพันที่ปัจเจกบุคคลมีต่อสถานที่ การได้ทำกิจกรรม การได้เรียนรู้หรือประสบการณ์ ที่มาจากบทเรียน ทั้งในด้านความขัดแย้งและการสร้างสรรค์ อันเป็นผลมาจากการที่คนในชุมชน (รวมถึงนอกชุมชน) ได้ร่วมเรียนรู้และต่อสู้ร่วมกัน เพื่อให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง และผลจากการเรียนรู้ ร่วมกันนั้นทำให้ชุมชนได้ความรู้ ประสบการณ์ และสร้างระบบ ระเบียบหรือ จารีตขึ้นมาใหม่จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าความเป็นชุมชน หมายถึง ความรู้สึกร่วมและกระบวนการของกลุ่มคนที่มีความเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ การสื่อสาร การแบ่งปัน การยอมรับสิทธิและอำนาจในการจัดการการเรียนรู้และการปรับตัวที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของผู้คนในการจัดการกับชุมชน เครือข่ายที่เกิดขึ้นใน พื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งและพื้นที่ทางสังคมโดยเป็นการจัดการเชิงซ้อนที่ชุมชนนั้นๆ สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนนั้น หรือกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์กัน ทั้งความเชื่อ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมและมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน อาจจะมีอาณาบริเวณ พื้นที่ มีจารีตประเพณีอย่างเดียวกัน หรือไม่มีพื้นที่ในการอยู่ร่วมกันก็ได้ ซึ่งจะมียอดประกอบที่เหมือนกัน คือ กลุ่มคน สถานที่หรืออาณาบริเวณ ความสนใจทางสังคม การปฏิบัติต่อกันทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคม องค์กรทางสังคม และมีผลประโยชน์ร่วมกัน และจากแนวคิดเกี่ยวกับชุมชน ทำให้เห็นว่าชุมชนในลักษณะของชุมชนที่มีชีวิตนั้น คือ การที่สมาชิกมีความรู้สึกว่าเป็นสมาชิก คนหนึ่งของชุมชน รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์ มีการสื่อสารกันอย่างมีจิตสำนึกที่ดีต่อส่วนรวม มีจิตสำนึกที่จะปกป้องรักษาชุมชนร่วมกันและการมีจิตวิญญาณที่จะรักษาผลประโยชน์ร่วมของชุมชน ซึ่งท้ายที่สุดแล้วจะเกิดเป็นความหวงแหนชุมชนซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของความเป็นชุมชน ซึ่งใน

ชุมชนๆ หนึ่งที่มีคุณค่าจะมีลักษณะที่บ่งชี้ถึงความเป็นชุมชน คือคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม
ทุนทางสังคม สิทธิและความชอบธรรม รวมถึงการเรียนรู้ และการปรับตัวของชุมชน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

โกวิท พวงงาม (2553, น. 132) ได้ทำการสรุปประมวลความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง การเปลี่ยนแปลง การสร้างสรรค์ปรับปรุงอย่างมีกระบวนการ (Process) และเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีโครงสร้างและแบบแผน (Planned and Structured Change) หรือมีการกำหนดทิศทาง เป้าหมายที่แน่นอน (Ultimate Goal) ที่อาจเป็นไปได้ทั้งการกระทำของภาครัฐ และภาคเอกชน หรือเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชน ทั้งนี้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตด้านต่างๆ ให้ดีขึ้น เช่น เศรษฐกิจ การศึกษาเรียนรู้ สุขภาพอนามัย วัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อให้มีความสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ ในขณะเดียวกันยังอาจหมายถึง การเรียนรู้และการดำรงไว้ซึ่งทุนทางสังคม (Social Capital) ที่ชุมชนมีมาตั้งแต่เดิม คือ ภูมิปัญญา ระบบนิเวศ ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียม ชาติพันธุ์ ศาสนาและภาษา

จากความหมายดังกล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงคนและชุมชนให้ดีขึ้น โดยใช้พลังและความร่วมมือจากคนในชุมชนและหน่วยงานของรัฐ และองค์กรในชุมชน เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์ชุมชนให้เกิดความก้าวหน้าทั้งในด้าน คุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง โดยมุ่งยกระดับมาตรฐานการครองชีพและคุณภาพชีวิตของประชาชน

การกำหนดความหมายของคำว่า การพัฒนาชุมชนนั้นมี 2 แนวทาง คือ แนวทางแรกเป็นการนำคำว่า “การพัฒนา” กับคำว่า “ชุมชน” มารวมกันแล้วกำหนดความหมายขึ้นใหม่ แนวทางที่สอง ถือว่าการพัฒนาชุมชนเป็นคำเดียวกัน มีความหมายเฉพาะตัวเอง (ซึ่งมีความหมายไม่แตกต่างกัน) เกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาชุมชนนี้ มีผู้คนจำนวนมากมีความเข้าใจว่ามีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “การพัฒนา” และนำมาใช้แทนกันอยู่เสมอซึ่งไม่เป็นการถูกต้อง เพราะการพัฒนาชุมชนเป็นคำที่มีความหมายเฉพาะในตัวเองและมุ่งเน้นการพัฒนาคนในชุมชนด้วยวิธีการพัฒนาชุมชนเป็นสำคัญ ส่วนคำว่า “การพัฒนา” เป็นคำกลางๆ ที่ใช้กันทั่วไปและใช้ประกอบกับคำอื่น โดยไม่ มุ่งเน้นที่ตัวคนในชุมชนเท่านั้น เช่น การพัฒนาเทคโนโลยี การพัฒนาชนบท การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาคมนาคมสื่อสาร เป็นต้น ซึ่งการพัฒนาชุมชนแตกต่างกับการพัฒนาเหล่านี้อย่างชัดเจน ซึ่งการพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการที่สามารถนำไปช่วยในการดำเนินงานพัฒนาด้านอื่นๆ ให้ประสบ

ความสำเร็จได้อีกด้วย ทั้งนี้เพราะว่าการพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาคนให้มีความพร้อมที่จะรองรับกิจกรรมการพัฒนาเหล่านั้นได้นั่นเอง (สนธยา พลศรี, 2547, น. 49)

2.2.1 ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนมาจากหลักการแห่งธรรมชาติและภาวะทางกายภาพของมนุษย์ที่มนุษย์แต่ละคนมีความแตกต่างระหว่างบุคคลทั้งรูปร่าง สมอง สติปัญญาและจิตใจ ภาวะธรรมชาติ และภาวะกายภาพนี้ ทำให้มนุษย์ไม่สามารถที่จะประสบความสำเร็จของชีวิตได้เท่าเทียมกัน ถึงแม้ว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิและความเสมอภาคในโอกาสที่จะกระทำสิ่งต่างๆ ได้อย่างเท่าเทียมกันก็ตาม

สุกิจ จุลลันท์ (2508, น. 745) ได้อธิบายเอาไว้ว่า การพัฒนาชุมชนนั้นถือว่าคนเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสามารถและมีพลังงานซ่อนเร้นแฝงอยู่ ได้แก่ กำลังความคิด แรงงาน ฝีมือ ทักษะ ซึ่งพลังต่างๆ เหล่านี้ ถ้าได้รับการกระตุ้นและนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชุมชนก็จะสามารถบันดาลความสำเร็จทั้งปวงให้แก่ชุมชนได้ ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจะสำเร็จได้นั้นขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทัศนคติ ทักษะ ความรู้และความสามารถของประชาชนเป็นสำคัญ

พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์ (2517, น. 1-2) กล่าวถึง หลักปรัชญามูลฐานของงานพัฒนาชุมชนเอาไว้ 5 ประการ ดังนี้

1. บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสำคัญและมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกัน จึงมีสิทธิอันพึงได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรมและอย่างบุคคลมีเกียรติในฐานะที่เป็นมนุษย์ปุถุชนคนหนึ่ง
2. บุคคลแต่ละคนมีสิทธิและสามารถที่จะกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนไปในทิศทางที่ตนต้องการ
3. บุคคลแต่ละคนถ้าหากมีโอกาสแล้วย่อมมีความสามารถที่จะเรียนรู้ เปลี่ยนแปลง ทัศนะ ประพฤติและพัฒนาขีดความสามารถให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้นได้
4. มนุษย์ทุกคนมีพลังในเรื่องความคิดริเริ่ม ความเป็นผู้นำและความคิดใหม่ๆ ที่ซ่อนเร้นอยู่ พลังความสามารถเหล่านี้สามารถเจริญเติบโตและนำออกมาใช้ได้ ถ้าพลังที่ซ่อนเร้นเหล่านี้ได้รับการพัฒนา
5. การพัฒนาพลังและขีดความสามารถของชุมชนในทุกด้าน เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา และมีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตของบุคคล ชุมชน

รัฐ จีรพรรณ กาญจนจิตร (2523, น. 7) ได้อธิบายเกี่ยวกับปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเอาไว้ว่า การดำเนินงานพัฒนาชุมชนนั้น ถือว่าพลังสำคัญที่จะบันดาลให้งานบรรลุผลสำเร็จสมความมุ่งหมายมาจากประชาชน โดยเชื่อว่าประชาชนทุกคนไม่ว่าจะยากดีมีจน ต่ำต้อยหรือด้อยการศึกษาเพียงใด ก็ยังมีพลังและความปรารถนาที่จะปรับปรุงวิถีชีวิตของตนให้มีมาตรฐานสูงขึ้น การกระตุ้นเตือนและการสะกิดปลุกดังกล่าวนั้นจะเป็นผลให้มีการขุดค้นและนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนชนบทไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ชุมชนในทุกๆ ด้านพร้อมกัน ปรัชญาการพัฒนาชุมชนจึงยึดถือว่าถ้าเรายังช่วยให้ประชาชนได้บรรลุถึงความปรารถนาหรือความสุขในชีวิตได้มากเท่าใด ก็ยังเป็นสิ่งที่ดีงามเท่านั้นและการช่วยเหลือในลักษณะนี้ถือว่าเป็นหน้าที่ของเพื่อนมนุษย์ในสังคมด้วยกัน

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2534, น. 5) กล่าวถึง ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนว่าตั้งอยู่บนพื้นฐาน 2 ประการ ดังนี้

1. การพัฒนาชุมชนนั้นให้ความสำคัญในตัวมนุษย์ เชื่อมมั่นในตัวบุคคลว่าเป็นทรัพยากร (Human Resources) ที่มีความสำคัญที่สุดในความสำเร็จของการดำเนินงานทั้งปวงและเชื่ออย่างแน่วแน่ว่า มนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตัวเองได้ตามขีดความสามารถทางกายภาพของตน หากโอกาสอำนวยและมีผู้คอยชี้แนะที่ถูกต้อง
2. การพัฒนาชุมชนนั้นให้ความสำคัญในเรื่องความยุติธรรมของสังคมมีความต้องการความยุติธรรมที่จะมีชีวิตอยู่ในสังคม (Social Justice) ต้องการอยู่ในสังคมด้วยความสุขกายสบายใจ (Social Satisfaction) และต้องการอยู่ร่วมในสังคมให้เป็นที่ยอมรับของสังคมด้วย (Social Acceptability) การใช้กำลังบังคับเป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา

กรมการพัฒนาชุมชน (2547, น. 54) กล่าวสรุปว่า ปฏิบัติงานด้านการพัฒนาชุมชนมีพื้นฐาน ความเชื่อ 3 ประการ คือ

1. เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีเกียรติและศักดิ์ศรีในความเป็นคน
2. เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความสามารถหรือศักยภาพ
3. เชื่อว่าความสามารถของมนุษย์สามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส

จึงเห็นได้ว่าปรัชญาของการพัฒนาชุมชนนั้น ประการแรก ตั้งอยู่บนพื้นฐานอันมั่นคงแห่งความศรัทธาในตัวคนว่าเป็นทรัพยากรที่มีความหมายและมีความสำคัญที่สุด ประการที่สอง การพัฒนาชุมชน ก็คือ ความศรัทธาในเรื่องความยุติธรรมของสังคม (Social Justice) การมุ่งขจัดความขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำต่ำสูงที่เห็นได้ในหมู่มวลชนนั้นเป็นเรื่องที่อารยะ สังคมพึงยึดมั่น ประการที่สาม ความไม่รู้ ความด้อยและการใช้กำลังบีบบังคับเป็นอุปสรรคที่สำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา และความเจริญรุ่งเรืองจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยวิธีการให้การศึกษาเท่านั้น การให้การศึกษาและให้โอกาสจะช่วยดึงพลังซ่อนเร้นในตัวคนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

และการพัฒนาจะมีประสิทธิภาพได้ก็จะต้องยึดหลักการทำงานรวมกลุ่ม เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มและทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มจะช่วยให้คนเจริญเติบโตโดยเร็วที่สุด

สรุปได้ว่า ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานของความศรัทธาในศักยภาพหรือพลังความสามารถของมนุษย์ คนแต่ละคนมีความสามารถในการพัฒนาตนเองได้ถ้ามีโอกาสการพัฒนาชุมชนจึงต้องพัฒนาบุคคลให้มีความคิดและความสามารถเพิ่มขึ้น ให้บุคคลได้รับความยุติธรรมมีอิสรภาพเสรีภาพและความเสมอภาคในการดำรงชีวิต

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน ยังมีความสอดคล้องกับปรัชญาทางการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นอย่างมาก ประเทศสหรัฐอเมริกาจึง ได้นำไปใช้และเผยแพร่ปรัชญาทั้งสองนี้ควบคู่กันไป จึงทำให้การพัฒนาชุมชนได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ดังที่กล่าวมาแล้ว แนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการช่วยเหลือผู้อื่นได้มีพัฒนาการมาเป็นลำดับ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการที่สมาชิกในชุมชนมีเพิ่มมากขึ้น การขยายตัวของกลุ่มหรือชุมชนมีมากขึ้น เกิดมีผู้นำ ผู้ตาม ผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครองเพิ่มมากขึ้น มีกลุ่มที่เจริญกว่าและกลุ่มผู้ด้อยกว่า ดังนั้นเมื่อเกิดมีกลุ่มในลักษณะที่สัมพันธ์กันมากขึ้น จึงทำให้ต้องมีการจัดระบบการดำเนินชีวิตร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และผลประโยชน์ร่วมกันของแต่ละฝ่าย จึงทำให้เกิดมีแนวความคิดในการจัดระบบการดำเนินชีวิตร่วมกันในชุมชน

จิรพรรณ กาญจนจิตรา (2523, น. 5-6) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนมีแนวความคิดมูลฐานอยู่ 3 ประการ ดังนี้

1. การช่วยเหลือตนเองและการช่วยเหลือเพื่อให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องช่วยตนเองในรูปแบบของแรงงาน วัสดุและทรัพย์สินเพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง หากเกินความสามารถรัฐบาลจึงจะให้การสนับสนุนตามสมควร เช่น ความช่วยเหลือด้านวิชาการ งบประมาณ เป็นต้น ความช่วยเหลือจากภายนอกจึงมีความจำเป็นที่จะเข้ามาแก้สถานการณ์ โดยมีวัตถุประสงค์ว่าจะช่วยเหลือให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองไปได้ตลอดรอดฝั่ง

2. การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ ปัญหาของชุมชนหรือประเทศไม่อาจแก้ไขได้โดยวิธีใดวิธีหนึ่งหรือโดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง แต่ต้องเป็นการประสานการปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเป็นการประสานวิธีการหลายวิธีและหลายด้าน หากเราศึกษาปัญหาของชุมชนอย่างละเอียด จะพบว่า ปัญหาของชุมชนนั้นมีสาเหตุหลายประการ ฉะนั้นจึงต้องดำเนินการด้วยวิธีการต่างๆ พร้อมกันไป เช่น การยกระดับการครองชีพของประชาชนจะต้องพัฒนาทางด้านทักษะ การพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดย่อม การวางแผนครอบครัว เป็นต้น การกำหนดวิธีการแก้ปัญหาของชุมชนจึงต้องหยิบยกปัญหาของชุมชนนั้นมาพิจารณาอย่างละเอียด และต้องระลึกว่าปัญหาหนึ่งจะเกี่ยวกันหรือกระทบไปยังอีกปัญหาหนึ่งหรือหลายปัญหาเสมอ ดังนั้นโครงการหรือกิจกรรมที่กำหนดขึ้นมาจะต้องเป็นโครงการหรือกิจกรรมที่สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้หลายปัญหา

3. การพัฒนาชุมชนเป็นการดำเนินงานที่เริ่มจากท้องถิ่นชนบท โดยมีวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศ (มีได้หมายความว่านโยบายชาติเป็นตัวกำหนดนโยบายท้องถิ่น แต่หมายถึงกิจกรรมในท้องถิ่นจะได้รับการสนับสนุนให้เป็นกำลังสำคัญในการดำเนินนโยบายชาติ) การสนับสนุนจากรัฐบาลในที่นี้ คือ ด้านวัสดุ กำลังคน ฉะนั้นการดำเนินงานของท้องถิ่นใดเป็นเอกเทศ ปราศจากเป้าหมายที่สอดคล้องกับนโยบายของชาติ ย่อมจะไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลเท่าที่ควร

จะเห็นได้ว่าแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้นักพัฒนาสามารถทำงานร่วมกับประชาชนได้อย่างถูกต้องและก่อให้เกิดความมีประสิทธิภาพ ผู้ที่ทำงานจะต้องมีความเข้าใจในแนวความคิดในการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดีเสียก่อน จึงจะสามารถดำเนินงานได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ นอกจากนั้นยังจำเป็นต้องพิจารณาแนวความคิดในการพัฒนาชุมชน ดังนี้

1. คนมีความสำคัญมากที่สุด (Man is a Most Important) การพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในศักยภาพหรือพลังความสามารถของคน เพราะการดำรงอยู่หรือการล่มสลายของชุมชน การพัฒนา หรือการเสื่อมถอยของชุมชนขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญจึงต้องให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาด้วย การพัฒนาคนให้มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองและชุมชน ร่วมกันสร้างมาตรฐานในการดำรงชีวิตหรือคุณภาพชีวิตที่ดีมีความพร้อมที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง

2. การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) การพัฒนาชุมชนเป็นการให้คนในชุมชนได้เข้ามาศึกษาร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล และร่วม รับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนนั้นเป็นของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชนนั่นเอง

3. การพึ่งตนเองของชุมชน (Self-Reliance) จากแนวความคิดที่เชื่อในศักยภาพและพลังความสามารถของชุมชน แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนจึงเชื่อมั่นว่า การเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนนั้น ทำให้คนสามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเองสามารถสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้

4. การช่วยเหลือตนเอง (Aided Self-Help) เป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยึดเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่ง คือ ต้องพัฒนาให้ประชาชนพึ่งตนเองให้มากขึ้นและให้ได้มากที่สุด โดยมีรัฐเป็นผู้คอยให้การช่วยเหลือ สนับสนุนในส่วนที่เกิดขีดความสามารถของประชาชนตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม

5. การใช้ทรัพยากรในชุมชนให้คุ้มค่า (Community Natural Resources Utiliz) ผลประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนโดยอ้อมเกิดขึ้นแก่ชุมชนนั้น ดังนั้นจึงต้องใช้ทรัพยากรต่างๆ ของชุมชน เช่น คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ ทุนทางสังคมและทรัพยากรต่างๆ ไม่พึ่งพาชุมชนอื่นๆ ในการ

พัฒนาชุมชนของตนเอง เพราะแต่ละชุมชนต่างก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากร เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองเช่นเดียวกัน

6. การริเริ่มของประชาชนในชุมชน (Initiative) แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในสิทธิเสรีภาพของคน การพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการศึกษาวิเคราะห์ปัญหา จัดทำแผนและโครงการ ไม่ใช่ถูกกำหนดโดยบุคคลหรือหน่วยงานนอกชุมชน การดำเนินงานพัฒนาในขั้นตอนต่างๆ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและรับผิดชอบ หน่วยงานนอกชุมชนอื่นๆ เป็นหน่วยที่สนับสนุนส่งเสริมเท่านั้น แนวความคิดดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นได้โดยวิธีให้การศึกษากับคนในชุมชนจนมีความรู้ความสามารถในระดับที่เรียกว่า “คิดเป็นทำเป็น” จนสามารถที่จะค้นหาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา กำหนดวิธีการแก้ไขปัญหาและ ดำเนินการแก้ไขปัญหได้ด้วยตนเอง

7. ความต้องการของชุมชน (Felt-Needs) จากความเชื่อข้อที่ว่า คนมีศักยภาพและความสามารถในการพัฒนา แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนจึงเชื่อมั่นว่าการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนนั้น ทำให้คนสามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง สามารถสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ตามความต้องการของชุมชนเอง

8. ขีดความสามารถของชุมชนและของรัฐบาล (Community and Government) การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นให้ดำเนินการโดยคนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ เพราะรัฐบาลมีขีดความสามารถจำกัด ทั้งด้านบุคลากร งบประมาณและระบบการบริหาร ส่วนชุมชนก็มีขีดจำกัดในเรื่อง ความไม่พร้อมของคนและทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาไม่เพียงพอ ดังนั้นการดำเนินงานพัฒนาชุมชน จึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล กล่าวคือ ชุมชนที่มีความพร้อมมากก็พึ่งตนเองได้มาก ชุมชนที่มีความพร้อมน้อย รัฐบาลก็ให้การสนับสนุนมากขึ้น ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐจะต้องได้สัดส่วนและสอดคล้องซึ่งกันและกัน

9. การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน (Co-Operation Between) การพัฒนาชุมชน จะประสบความสำเร็จได้จะต้องเกิดจากการร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลและประชาชนไม่ปล่อยให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดรับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว เพราะรัฐบาลและประชาชนในชุมชนต่างก็มีข้อจำกัดไม่สามารถดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้เต็มที่ดังกล่าวนำแล้ว การร่วมมือระหว่างรัฐบาลและประชาชนนี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือตัวเอง การใช้ทรัพยากรในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนและการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลอย่างเหมาะสมเป็นสำคัญ

10. การพัฒนาแบบบูรณาการ (Integrated Development) การพัฒนาชุมชนจะต้องดำเนินการไปพร้อมๆ กัน หลายๆ ด้าน จะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนมีหลายกิจกรรม การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกัน

เพื่อการประหยัดแรงงาน งบประมาณและเวลาที่ใช้การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องประสานงานกับคน หน่วยงาน องค์กรต่างๆ และงบประมาณจึงจะประสบผลสำเร็จ

11. ความสมดุลในการพัฒนา (Development as Equality) การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมกันทุกด้าน ไม่มุ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะทุกกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วย เช่น ความสมดุลระหว่างการพัฒนาคนกับสิ่งแวดล้อม ความสมดุลระหว่างสิ่งที่ป็นรูปธรรมกับนามธรรม ความสมดุลระหว่างการพัฒนาวัตถุกับการพัฒนาด้านจิตใจคน ความสมดุลระหว่างเพศและวัย ความสมดุลระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาสากล เป็นต้น

12. การศึกษาภาคชีวิต (Lifelong Education) คือมีลักษณะเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต เป็นการศึกษาที่เน้นให้รู้จักตัวเอง รู้จักโลกและเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันกับสรรพสิ่งทั้งที่เป็นมนุษย์ ธรรมชาติหรือสิ่งที่เหนือธรรมชาติ อันก่อให้เกิดปัญหา เพื่อปรับสภาพความเป็นอยู่ให้สอดคล้องสมดุล การศึกษาภาคชีวิตเป็นเครื่องมือที่สำคัญซึ่งจะทำให้มีความสามารถปรับตัวเองอยู่ในชุมชนและสังคมได้อย่างเป็นสุข ตามอัตภาพ การนำเสนอแนวคิดการศึกษาภาคชีวิต (Lifelong Education) เป็นผลจากการนำเสนอรายงานขององค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ที่ได้นำเสนอไว้ว่ามนุษย์แต่ละคนจะต้องอยู่ในภาวะแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตของเขา ฉะนั้นแนวความคิดของการศึกษาภาคชีวิตจึงเปรียบเหมือนกุญแจดอกสำคัญของสังคมแห่งการเรียนรู้

ดังนั้นการพัฒนาชุมชนที่เป็นกระบวนการเรียนรู้บนฐานของการทำความเข้าใจชีวิต จึงนับได้ว่าเป็นการศึกษาภาคชีวิตและเป็นการศึกษาที่มีความต่อเนื่องกันไปตราบเท่าอายุขัยของแต่ละบุคคล นั้นแสดงว่าการพัฒนาชุมชนนั้นไม่มีที่สิ้นสุด แต่จะหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามความต้องการและสถานการณ์ของชุมชน

13. การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ เป็นวิธีการ เป็นโครงการและเป็นกระบวนการทางสังคมซึ่ง แซนเดอร์ส (Sanders, 1958, อ้างถึงใน รัชนิกร เศรษฐ, 2528) ได้อธิบายไว้ดังนี้

13.1 การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) คือ มีการดำเนินงานสัมพันธ์อย่างเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกันเป็นลำดับและจะขาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไม่ได้

13.2 การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการ (Method) เพื่อพัฒนาคน กลุ่มและองค์กรด้วยการให้การศึกษาชุมชนและการจัดระเบียบสังคม จึงต้องกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินการให้ชัดเจน

13.3 การพัฒนาชุมชนเป็นโครงการ (Program) คือมีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า โดยเน้นความคิดริเริ่มของชุมชน การสนับสนุนส่งเสริมศักยภาพของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของ

คนในชุมชน การสนับสนุนจากรัฐบาลและการประสานงานระหว่างบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

13.4 การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการทางสังคม (Movement) ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การแพร่ระบาดทางอารมณ์อันก่อให้เกิดพฤติกรรมที่มีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชน การพัฒนาชุมชน จึงต้องใช้แรงจูงใจกระตุ้นเร้าให้ประชาชนมีความตื่นตัว เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ไม่เฉื่อยชาหรือ ท้อถอย แต่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนการพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ

2.2.2 หลักการพัฒนาชุมชน

จากแนวคิดพื้นฐานและปรัชญาของการพัฒนาชุมชนที่ได้นำเสนอมาแล้วใน เบื้องต้น ได้ถูกนำมาใช้ในการกำหนดให้เป็นหลักในการดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชน ดังนี้

องค์การสหประชาชาติ (WHO, 1960, pp. 8-13) ได้กำหนดหลักการพัฒนา ชุมชนเพื่อให้ประเทศต่างๆ นำไปใช้ดังนี้

1. การพัฒนาชุมชนจะต้องตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานและสอดคล้องกับ ความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน จากการริเริ่มของประชาชนและเริ่มจากโครงการง่าย ไปสู่โครงการที่ยากขึ้นตามลำดับ

2. ต้องเป็นโครงการอเนกประสงค์ที่จะช่วยแก้ปัญหาได้หลายด้าน

3. เป็นการเปลี่ยนแปลงเจตคติของประชาชนในชุมชนที่ต้องทำไปพร้อมๆ กับ กิจกรรมด้านอื่นๆ

4. จะต้องมุ่งให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่

5. ต้องแสวงหาผู้นำท้องถิ่น สนับสนุนส่งเสริมและพัฒนาผู้นำชุมชนในด้านต่างๆ ตามลักษณะของกิจกรรมและความจำเป็นของแต่ละชุมชน

6. ต้องยอมรับสตรีและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ

7. รัฐต้องเตรียมจัดบริการให้การสนับสนุน

8. ต้องวางแผนอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพทุกระดับ

9. สนับสนุนให้องค์กรภาคเอกชน อาสาสมัครต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นระดับชาติ และนานาชาติได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา

10. ต้องมีการวางแผนให้เกิดความเจริญแก่ชุมชนที่สอดคล้องกับความเจริญใน ระดับชาติ

กรมการพัฒนาชุมชน (2527, น. 55) ได้กล่าวถึง หลักในการดำเนินงานพัฒนา ชุมชนเอาไว้ว่าจะต้องยึดหลักที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. ยึดหลักความมีศักดิ์ศรีและศักยภาพของประชาชน และเปิดโอกาสให้ ประชาชนได้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ให้มากที่สุด นักพัฒนาจะต้องเชื่อมั่นว่าประชาชนนั้นมีศักยภาพที่จะใช้

ความรู้ความสามารถที่จะปรับปรุง พัฒนาตนเองได้ จึงต้องให้โอกาสประชาชนในการคิดวางแผนเพื่อแก้ปัญหาชุมชนด้วยตัวของเขาเอง นักพัฒนาควรเป็นผู้กระตุ้น แนะนำ ส่งเสริม

2. ยึดหลักการพึ่งตนเองของประชาชน นักพัฒนาต้องยึดมั่นเป็นหลักการสำคัญว่าต้องสนับสนุนให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ โดยการสร้างพลังชุมชน เพื่อพัฒนาชุมชนส่วนรัฐบาลจะช่วยเหลือสนับสนุนอยู่เบื้องหลังและช่วยเหลือในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชน

3. ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมคิด ตัดสินใจ วางแผน ปฏิบัติตามแผนและติดตามประเมินผลในกิจกรรมหรือโครงการใดๆ ที่จะทำในชุมชนเพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการดำเนินงาน อันเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องของ ความเป็นเจ้าของโครงการหรือกิจกรรม

4. ยึดหลักประชาธิปไตย ในการทำงานพัฒนาชุมชนซึ่งจะต้องเริ่มด้วยการพูดคุย ประชุมปรึกษาหารือร่วมกัน คิดร่วมกัน ตัดสินใจและทำร่วมกัน รวมถึงรับผิดชอบร่วมกันภายใต้ ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามวิถีทางแห่งประชาธิปไตย หลักการพัฒนาชุมชนที่นักพัฒนาชุมชนนำมาใช้ในประเทศไทย

นอกจากยึดถือหลักการพัฒนาชุมชนขององค์การสหประชาชาติแล้ว ยังได้ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของสังคมไทย ซึ่งมีหลักการสำคัญ ดังนี้

1. หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นกระบวนการที่ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในทุกขั้นตอน คือ ร่วมศึกษา ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมแก้ปัญหา ร่วมติดตามประเมินผล ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับผลของการพัฒนา ทั้งในรูปของบุคคล กลุ่ม และองค์กรอย่างแท้จริงและด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่ด้วยความเกรงใจหรือถูกบังคับ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง มองเห็นและตระหนักถึงศักยภาพหรือพลังความรู้ ความสามารถของตนเอง เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนและเจ้าของงานพัฒนาชุมชน (Sense of Belonging) ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จ

2. หลักการพึ่งตนเองของชุมชน หลักการพัฒนาชุมชนที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การพึ่งตนเองของชุมชนตามศักยภาพหรือพลังความสามารถที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งศักยภาพของคน ทรัพยากรและทุนต่างๆ ของชุมชนด้วยการพัฒนาให้ประชาชนมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง เพราะเป็นผู้รู้สภาพที่แท้จริงในชุมชนมากกว่าผู้อื่น เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนมากกว่าผู้อื่น และต้องดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนนานกว่าผู้อื่น การพึ่งตนเองได้ของชุมชนเป็นการช่วยแบ่งภาระของรัฐบาล ทำให้คนในชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถดำรงรักษาและพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืน

3. หลักการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มและองค์กร กลุ่มและองค์กรเป็นศูนย์กลางของการดำเนินงานพัฒนาชุมชน เป็นแหล่งกลางของการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติและร่วมกันรับผิดชอบ เป็นแหล่งผนึกพลังความรู้ความสามารถของชุมชน ทำให้เกิด

ศักยภาพหรือพลังในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ สนับสนุนส่งเสริมหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน และหลักการ พึ่งตนเองของประชาชนที่กล่าวมาแล้ว ให้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ต่อไปอีกด้วย กลุ่มและองค์กรยังช่วยให้ เกิดความมั่นใจว่าการพัฒนาชุมชนจะไม่ประสบความล้มเหลว เพราะถึงแม้บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการ พัฒนาประสบปัญหาและไม่เข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนา แต่กลุ่มและองค์กรยังคงมีอยู่สามารถ ดำเนินงานพัฒนาต่อไปได้อีก

4. หลักการค้นหาและพัฒนาผู้นำ ผู้นำในการพัฒนาชุมชนจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถยอมรับในหลักการของระบอบประชาธิปไตย มีบุคลิกภาพเด่นเป็นพิเศษ เป็นที่ยอมรับนับถือของคนในชุมชน ทั้งผู้นำเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งที่ได้รับการแต่งตั้งและการเลือกตั้ง ให้เป็นผู้นำ ผู้นำท้องถิ่นจึงเป็นผู้ทำหน้าที่ประสานงานการพัฒนาชุมชนได้ดีและเป็นพลังสำคัญที่ทำให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ

5. หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน ปรัชญาและความคิดของระบอบประชาธิปไตยกับปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชนเป็นหลักการเดียวกัน กล่าวคือ การให้ประชาชนมีสิทธิ อิสระภาพ เสรีภาพ เสมอภาคและภราดรภาพในการดำรงชีวิตตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ดังนั้นหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน คือ กิจกรรมการพัฒนาชุมชนต้องเป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนในชุมชนด้วยความสมัครใจไม่ใช่ถูกบังคับ เมื่อมีความคิดเห็นไม่ตรงกันจะใช้เสียงข้างมากตัดสิน ยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน แบบพี่น้องในครอบครัวเดียวกัน ทุกคนมีโอกาสที่จะแสดงความคิดเห็นได้เท่าเทียมกัน มีความสำคัญทัดเทียมกันและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน

6. หลักการประสานงาน การพัฒนาชุมชนมีบุคคล กลุ่มและองค์กรที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องใช้การประสานงานเป็นหลักการที่สำคัญทั้งการประสานพื้นที่ ประสานคน ประสานหน่วยงาน ประสานเงิน ประสานทรัพยากร ประสานแผนและโครงการประสาน ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งการพัฒนาสิ้นสุดลง การประสานงานช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่รับผิดชอบและสร้างความร่วมมือรับผิดชอบในกิจกรรมร่วมกัน ทำให้การพัฒนาชุมชน ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ คือ เป็นไปตามลำดับขั้นตอน ไม่ซ้ำซ้อน ประหยัดแรงงาน งบประมาณ ทรัพยากร เวลา ทำให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จด้วยดี

7. หลักการจัดการชุมชน คือ ให้ผู้นำและคนในชุมชน เรียนรู้ในหลักการบริหารจัดการชุมชนของตน ร่วมกันดำเนินการบริหารจัดการชุมชนสามารถศึกษาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา จัดทำแผนและโครงการ ดำเนินงานพัฒนาชุมชน ประเมินผลสรุปบทเรียนในการดำเนินงานได้ด้วยตนเอง สามารถพัฒนาระบบการบริหารและจัดการชุมชนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของชุมชน

8. หลักการบูรณาการ เป็นการผสมผสานองค์ประกอบต่างๆ ของการพัฒนาชุมชน ให้เป็นเอกภาพ เพื่อสร้างศักยภาพหรือพลังในการพัฒนา ทำให้การพัฒนามีเป้าหมายร่วมกัน ดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน ประสบความสำเร็จร่วมกัน ไม่ใช่เป็นแบบต่างคนต่างทำ

9. หลักการพัฒนาแบบองค์รวม เป็นการพัฒนาชุมชนที่ดำเนินการพัฒนาองค์ประกอบ ต่างๆ ของชุมชนไปพร้อมๆ กัน ทั้งนี้เพราะว่าองค์ประกอบต่างๆ ของชุมชน มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน การพัฒนาส่วนใดส่วนหนึ่งเพียงส่วนเดียวไม่สามารถทำให้ชุมชนทั้งหมดพัฒนาได้

10. หลักการพัฒนาแบบยั่งยืน การพัฒนาชุมชนต้องไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม แต่มุ่งสนับสนุนส่งเสริมให้สิ่งแวดล้อมและชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงถาวรหรือยั่งยืนไม่ล่มสลายไปได้ง่าย

11. หลักการใช้วัฒนธรรมชุมชน วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ประชาชนยอมรับและนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันจนกลายเป็นวิถีของชุมชน วัฒนธรรมเกิดจากการกระทำหรือผลงานของมนุษย์ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ สิ่งประดิษฐ์ต่างๆ เป็นต้น และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เป็นต้น วัฒนธรรมบางอย่างเป็นภูมิปัญญาของชุมชน คือ เกิดจากสมาชิกในชุมชนเอง วัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการพัฒนาชนบทมาก เพราะการดำเนินงานพัฒนาชุมชนจะได้รับความร่วมมือหรือถูกต่อต้านจากประชาชนหรือไม่ มากน้อยเพียงใดและจะประสบความสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับความสอดคล้องหรือความขัดแย้งกับวัฒนธรรมของชุมชนเป็นสำคัญ

12. หลักการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน การเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน คือการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ของคนในชุมชนและการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ จากภายนอกชุมชน ทำให้สามารถสรุปบทเรียนสร้างบทเรียนรับความรู้ใหม่ได้พร้อมๆ กัน และมีความรู้ความเข้าใจตรงกัน ช่วยกระตุ้นให้สมาชิกของชุมชนมีการตื่นตัวอยู่ตลอดเวลาและนำไปสู่การตัดสินใจในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน

13. หลักการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน นอกจากชุมชนจะเกิดการเรียนรู้ร่วมกันแล้ว การเชื่อมโยงการเรียนรู้ของคนในชุมชนต้องดำเนินการในลักษณะของเครือข่าย เพราะทำให้ระบบการเรียนรู้ของชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น แล้วขยายไปสร้างเครือข่ายการเรียนรู้กับชุมชนอื่นๆ ทำให้ชุมชนมีพลังหรือศักยภาพมากขึ้น เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่กว้างขวางเป็นองค์ความรู้ใหม่มากขึ้น เกิดความสมานฉันท์ระหว่างชุมชนนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่มีประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

14. หลักการขยายผล โครงการและกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่ประสบความสำเร็จในชุมชนใดชุมชนหนึ่งถือเป็นองค์ความรู้ของชุมชนนั้น ควรนำไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นๆ เพื่อเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับชุมชน เพราะความสำเร็จของ

การพัฒนาชุมชนจะสร้างขวัญกำลังใจ ความศรัทธาเชื่อมั่น ไม่ทอดทิ้งในการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา การขยายผลจะทำให้การพัฒนาชุมชนแผ่ขยายไปได้อย่างรวดเร็วและการสร้างเครือข่ายจะทำให้เกิดพลัง ประสบความสำเร็จในการพัฒนามากยิ่งขึ้น

15. หลักการสมทบ การพัฒนาชุมชนมุ่งที่จะให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาโดยใช้ประชาชนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ แต่พลังหรือศักยภาพของประชาชนและชุมชนนั้นมีขีดจำกัด กล่าวคือ มีเพียงในระดับหนึ่งเท่านั้น ไม่สามารถระดมมาใช้ได้อีกต่อไป การสนับสนุน ช่วยเหลือจากภาครัฐและภาคเอกชนที่อยู่ภายนอกชุมชนจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น แต่ต้องตั้งอยู่บนหลักการ ช่วยเหลือตนเองและการพึ่งตนเองของชุมชน ไม่ใช่พึ่งพารัฐบาลและองค์กรเอกชนตลอดไป หลักการสมทบจึงเป็นการสมทบกันระหว่างขีดความสามารถทั้งหมดที่ชุมชนมีอยู่กับการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลและองค์กรเอกชนอย่างเหมาะสม เพื่อเพิ่มพูนศักยภาพในการพัฒนาของชุมชนให้ประชาชนอีก ทางหนึ่ง

2.2.3 ลักษณะของการพัฒนาชุมชน

จากความหมาย ปรัชญา แนวความคิดและหลักการพัฒนาชุมชน จะเห็นว่า การพัฒนาชุมชนมีลักษณะสำคัญหลายประการ ดังนี้

1. เป็นการดำเนินงานโดยคนในชุมชน ใช้ทุนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ ไม่พึ่งพาบุคคลหรือทรัพยากรนอกชุมชนเพียงฝ่ายเดียว นอกจากมีความจำเป็นจริงๆ คือ เมื่อเกินขีดความสามารถของชุมชนเท่านั้น
2. เป็นการร่วมมือกันระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน คนในชุมชนกับหน่วยงานของรัฐหรือคนในชุมชนกับภาคเอกชนร่วมมือกัน เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จตามขีดความสามารถที่มีอยู่
3. เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีเป้าหมายหรือทิศทาง คือมีแผนและโครงการที่สามารถควบคุมความสมดุลที่จะเปลี่ยนแปลงได้ กำหนดปริมาณ คุณภาพและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อคนในชุมชนและสิ่งแวดล้อมได้
4. เกิดจากความตั้งใจและการกระทำของมนุษย์เป็นการดำเนินงานตามแผนและโครงการที่กำหนดขึ้น ไม่ใช่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ
5. เป็นการพัฒนาคุณภาพของคนในชุมชนให้เป็นผู้มีความรู้ มีความสามารถในการพัฒนาตนเอง บุคคลอื่นและสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปใช้ในการยกระดับคุณภาพชีวิตของตนและชุมชนตามมาตรฐานที่ต้องการ
6. เป็นกระบวนการให้การศึกษาตลอดชีวิต การพัฒนาชุมชนใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้และพัฒนาคนในชุมชนทุกช่วงชีวิตให้มีคุณภาพ มีความพร้อมที่จะรองรับการพัฒนาและดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนอย่างมีความสุข

7. เป็นกระบวนการจัดองค์กรหรือกลุ่ม เพราะการพัฒนาชุมชนเป็นการฝึกกำลังด้วยการรวมตัวของคนในชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดศักยภาพหรือพลังของชุมชนและนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน

8. เป็นการมีส่วนร่วมของสมาชิกหรือคนในชุมชนในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การร่วมศึกษาปัญหาของชุมชน วิเคราะห์ปัญหา สรุปบทเรียนที่ผ่านมา จัดทำแผน โครงการร่วมปฏิบัติงาน และติดตามประเมินผล ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน รักหวงแหนชุมชนและร่วมกันพัฒนาชุมชน

9. มีลักษณะเป็นการบูรณาการ คือ การผสมผสานองค์ประกอบต่างๆ ของชุมชน และการพัฒนาชุมชนไว้ด้วยกันไม่แยกออกเป็นส่วนๆ

10. เป็นการพัฒนาแบบองค์รวม คือ ดำเนินการพัฒนาทุกๆ ส่วนของชุมชนไปพร้อมกันอย่างมีคุณภาพ ไม่พัฒนาส่วนใดส่วนหนึ่งเพียงส่วนเดียว

11. เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน คือ การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการในปัจจุบันโดยไม่ส่งผลกระทบต่ออนาคต กล่าวคือ ไม่ทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้หมดไป รักษาสืบทอดกิจกรรมการพัฒนาไปยังคนรุ่นต่อไปโดยไม่สิ้นสุด หรือเป็นการพัฒนาคุณภาพของมนุษย์และสังคมให้สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชนนั่นเอง

12. มีลักษณะเป็นประชาธิปไตย การพัฒนาชุมชนเป็นของคนในชุมชน ดำเนินการโดยคนในชุมชน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชน เป็นการให้สิทธิเสรีภาพ อิสระภาพ เสมอภาพ และภราดรภาพแก่ชุมชน เช่นเดียวกับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้คนในชุมชนเป็นผู้กำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนเองและชุมชน เป็นการดำเนินงานโดยคนและกลุ่มคนส่วนใหญ่ของชุมชน

13. เป็นการนำยุทธศาสตร์หรือกลวิธีการต่างๆ มาใช้ เช่น การให้การศึกษาแก่ชุมชน การใช้ตัวนำการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงเจตคติ การสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่ม การเสริมสร้างทักษะและความสามารถในการด้านต่างๆ การจัดระเบียบทางสังคม เป็นต้น การพัฒนาชุมชนจึงต้องเลือกวิธีการหรือผสมผสานวิธีการ เทคนิคต่างๆ มาใช้ในการพัฒนาให้เหมาะสม

14. มีลักษณะเป็นการบริหารจัดการ คือ การพัฒนาชุมชนเกี่ยวข้องกับปัจจัยต่างๆ เป็นจำนวนมากจึงต้องมีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ทั้งการบริหารจัดการคน กลุ่มองค์กร ทรัพยากร แผนและโครงการ เป็นต้น

15. มีลักษณะเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ คือ คนในชุมชนร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ มีศูนย์กลางในการบริหารจัดการชุมชนร่วมกันมีความเป็นกัลยาณมิตร ระดมพลังและศักยภาพมาใช้ในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์แบบเครือข่ายกับชุมชนอื่นๆ เป็นต้น

2.2.4 เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

สนธยา พลศรี (2547, น. 54-56) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนมีเป้าหมายสำคัญ 2 ประการ คือ การพัฒนาคนให้มีความสุขและการพัฒนาชุมชนเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ ดังนี้

2.2.4.1 การพัฒนาคนให้มีความสุข คือ ให้เป็นคนที่มีคุณภาพ มีคุณธรรม มีความสุข เพราะในการพัฒนาชุมชนนั้นต้องยึดคนเป็น ศูนย์กลางของการพัฒนา เนื่องจากเป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ทั้งเป็นผู้ดำเนินงาน เป็นผู้ ได้รับผลที่เกิดขึ้นและเป็นผู้สืบทอดงานพัฒนาไม่ให้สิ้นสุด คนจึงเป็นเป้าหมายสุดยอดหรือเป้าหมาย สูงสุดของการพัฒนาชุมชน จึงต้องพัฒนาคนให้มีความรู้ มีคุณธรรมและมีความสุข

1. การพัฒนาคนให้มีความรู้ คือ ทำให้คนมีความรู้ ความสามารถ มีทักษะ ในการประกอบกิจการงานให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความสามารถในการประกอบอาชีพ เลี้ยงตนเองและครอบครัว มีความรู้ทางการเมืองและความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เฉลียวฉลาด มีวิสัยทัศน์ สุขภาพดี บุคลิกภาพดี สามารถพึ่งตนเองได้ ใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้

2. การพัฒนาคนให้มีความรู้ คือ ทำให้คนเป็นคนดีทั้งการคิด การพูด และการประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม เช่น การละเว้นอบายมุข ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริต ยุติธรรม เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว เอื้ออาทรต่อผู้อื่น รู้จักความพอเพียงในสิ่งต่างๆ มีความอดทนสามารถยับยั้งตนเองไม่ให้ประพฤติชั่ว

3. การพัฒนาคนให้มีความสุข คือ การทำให้คนมีความสุขสงบ มีจิตใจ ติงาม สงบ เยือกเย็น มั่นคง ผ่องใส ไม่มีความเครียด มีเมตตากรุณา รู้จักความพอเพียง รู้จักประมาณ และเข้าถึงสัจธรรมของชีวิต มองโลกในแง่ดี ปรับตัวให้เข้ากับการปฏิรูปสิ่งต่างๆ ได้ เป็นต้น การทำให้คนมีความรู้และประสิทธิภาพมีความพร้อมในการพัฒนาและการสร้างเสริมคนให้ มีความรู้ จริยธรรมตามแนวทางศาสนาของแต่ละคน รวมไปถึงการสร้างคนให้มีความสุข นับว่าเป็นพื้นฐาน สำคัญของการที่จะสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและพัฒนาในลำดับต่อไป

2.2.4.2 การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง การพัฒนาชุมชนเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้และมีความสุข คือ การทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะที่เป็น หุ่นส่วนกันในการกระทำบางอย่างด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกันภายในระบบการจัดการให้ เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วม เพื่อประโยชน์สาธารณะ การรวมตัวกันอาจจะเป็นกลุ่มเล็กๆ กระจัดกระจายกัน ได้แต่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้ จนกลายเป็นองค์กรชุมชน (Community Organization) และ มีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายย่อยๆ ขึ้น (Community Network) ทำให้เกิดโครงสร้างสังคม แนวใหม่ที่มีความสัมพันธ์กันแนบแน่นที่เท่าเทียมกัน ซึ่งเมื่อประสานกับโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์

กันในแนวตั้งด้วยความสัมพันธ์แล้วก็จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งขึ้น โดยชุมชนที่เข้มแข็งมีลักษณะ ดังนี้

1. มีจิตสำนึกชุมชน คือ สมาชิกสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชนมีความตั้งใจที่จะรับผิดชอบปัญหาต่างๆ ร่วมกับบุคคลอื่นๆ อย่างเท่าเทียมกันและสมานฉันท์ ยอมรับในศักยภาพของกันและกัน ยอมรับในความหลากหลายของสมาชิก เป็นต้น

2. มีจิตวิญญาณชุมชน คือ สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน อุทิศตนเพื่อชุมชนวางแผนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น ศาสนา เครือญาติหรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่างๆ ความมีจิตวิญญาณชุมชน ทำให้เกิดความยินดีมีความสุขมุ่งมั่นและเกิดพลังอย่างมหาศาลเป็นพลังที่ทำให้คนและชุมชนมีความสุขร่วมกัน จิตวิญญาณชุมชนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากการมีจิตสำนึกของชุมชน ทำให้สมาชิกของชุมชนมีจิตใจแข็งแกร่ง มีความพร้อมที่จะรวมพลังกันเพื่อการพัฒนาชุมชนของตนต่อไป

3. เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ คือ การที่สมาชิกร่วมกันเรียนรู้หรือเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ข่าวคราวในด้านต่างๆ ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม มีองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนของตนที่เป็นผลจากการปฏิบัติหรือประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกัน นับเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การตัดสินใจร่วมกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดร่วมกันและสามารถนำไปใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของการพัฒนาชุมชนร่วมกัน ไม่ใช่การดำเนินงานโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

4. มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง คือ สมาชิกรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึกชุมชนและจิตวิญญาณชุมชน ผนึกกำลังกันเป็นกลุ่มและองค์กร เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน อันเป็นผลของการเรียนรู้ร่วมกันไม่ใช่แบบต่างคนต่างทำ

5. มีการจัดการชุมชนที่ดี คือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเอง กลุ่มและชุมชนดำเนินการวางแผน จัดกระบวนการดำเนินงานและประเมินผลการพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

6. มีเครือข่ายชุมชน คือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ด้วยความสมานฉันท์ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึกและจิตวิญญาณของสมาชิกและองค์กรชุมชนต่างๆ ให้มีพลังเข้มแข็งร่วมกันเรียนรู้และพัฒนาชุมชนจนประสบความสำเร็จ

7. มีภาวะผู้นำชุมชน (Community Leadership) ผู้นำในการพัฒนาชุมชนเป็นผู้ประสานความคิดของสมาชิก ไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียว พร้อมทั้งจะเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกับผู้อื่น ผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนได้อย่างแนบแน่นร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชนสามารถเชื่อมประสานสมาชิกกลุ่มและองค์กรชุมชนได้เป็นอย่างดี

8. เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้คือสมาชิกของชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้ ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคมและวัฒนธรรม ทั้งในยามปกติและเมื่อประสบกับภาวะวิกฤติต่างๆ ทำให้สามารถดำรงรักษาชุมชนเอาไว้ได้

9. เป็นชุมชนสงบสุข ชุมชนเข้มแข็งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรมและมีความสุข เมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชนและสร้างชุมชนให้สงบสุขแล้วชุมชนก็มีความเข้มแข็งไม่เบียดเบียนผู้อื่นบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

10. เป็นชุมชนที่ยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็งเป็นชุมชนที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรต่างๆ ให้หมดสิ้นไป แต่จะดำรงรักษาสิ่งแวดล้อมทั้งสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมและทรัพยากรต่างๆ ของชุมชนไว้ได้ แล้วสืบทอดต่อไปให้ลูกหลานไม่ล่มสลายโดยง่าย สรุปได้ว่าเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน คือ การที่คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีมีความสุขตามสมควรแก่สภาพของตนเอง สามารถปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นและอยู่ร่วมกันกับคนธรรมดา สิ่งแวดล้อมและทำกิจกรรมร่วมกับคนอื่น ๆ ในชุมชนของตนเองได้อย่างมีความเอื้ออาทรต่อกันจนเกิดความเป็นชุมชนขึ้น เมื่อคนมีความสุขแล้วย่อมส่งผลให้ชุมชนของตนเกิดความเข้มแข็งยั่งยืนในที่สุด

2.2.5 วิธีการพัฒนาชุมชน

สนธยา พลศรี (2547, น. 65-89) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนมีวิธีการสำคัญ 3 วิธี คือ การให้การศึกษาแก่ชุมชน การจัดระเบียบชุมชน และการดำเนินงานในลักษณะของกระบวนการ ซึ่งอธิบาย ได้ดังนี้

2.2.5.1 การให้การศึกษาแก่ชุมชน (Community Education) คือ การให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ในสิ่งที่ควรรู้เพื่อความรู้ความเข้าใจร่วมกัน เป็นกระบวนการที่ผู้เข้ารับการศึกษามีส่วนสำคัญที่สุด เพราะเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง จึงต้องมีแรงจูงใจที่ต้องการจะ ศึกษาและบางเรื่อง ต้องมีการฝึกฝนปฏิบัติให้มีทักษะ โดยผู้เข้ารับการศึกษอาจเป็นเด็ก เยาวชนหรือผู้ใหญ่ในชุมชน รวมถึงผู้นำกลุ่มที่มีความสนใจ มีเวลาเพียงพอและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ส่วนผู้ให้การศึกษา เช่น นักพัฒนาชุมชน นักส่งเสริมการเกษตร นักสาธารณสุข ฯลฯ จะต้องเป็นผู้มีความรู้ และทักษะในการถ่ายทอดเนื้อหาข้อมูลความรู้ มีบุคลิกและมนุษยสัมพันธ์ที่ดี รู้จักใช้จิตวิทยา ตลอดจนเทคนิควิธีสอนและถ่ายทอดความรู้ได้ดี

1. รูปแบบของการให้การศึกษาแก่ชุมชน การให้การศึกษาแก่ชุมชน ถ้าแบ่งตามจำนวนของคนที่จะให้การศึกษาอาจแบ่งได้ 3 รูปแบบ ดังนี้

1.1 การให้การศึกษาเป็นรายบุคคล เป็นการให้การศึกษาแก่บุคคลที่ไม่สามารถให้การศึกษาาร่วมกับผู้อื่นได้ คือ เป็นบุคคลที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากผู้อื่น เช่น คนพิการ และผิดปกติทางกายหรือจิตใจ ผู้นำชุมชนที่ต้องสร้างบุคลิกภาพให้เหมาะสม เด็กหรือ

เยาวชนที่เตรียมตัวไปทำกิจกรรมประเภทประกวดและแข่งขัน เป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นการฝึกทักษะให้แก่บุคคลในด้านใดด้านหนึ่งหรือหลายๆ ด้านก็ได้

1.2 การให้การศึกษาเป็นกลุ่ม เป็นการให้การศึกษาแก่บุคคลในชุมชน เป็นกลุ่มที่มีจำนวนไม่มากนัก มีความสนใจร่วมกัน มีลักษณะคล้ายคลึงกัน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน หรือใช้ชีวิตร่วมกันตามวัตถุประสงค์ของการให้การศึกษา ซึ่งอาจใช้วิธีการให้การศึกษาได้หลายวิธี เช่น การประชุมปฏิบัติการ การอภิปราย การจัดนิทรรศการ การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์โดยจัดเวทีประชาคม เป็นต้น

1.3 การให้การศึกษาแก่คนจำนวนมาก เป็นการให้การศึกษาแก่ผู้คนในชุมชนที่มีจำนวนมาก เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องไปพร้อมๆ กัน โดยส่วนใหญ่จะดำเนินการผ่านสื่อต่างๆ เช่น หอกระจายข่าวของชุมชน วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ รวมถึงอินเทอร์เน็ต เป็นต้น การให้การศึกษาแก่ชุมชนจึงต้องเลือกรูปแบบที่เหมาะสมกับบุคคลกลุ่มเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของการให้การศึกษาด้วยจึงจะประสบความสำเร็จ

2. วิธีการให้การศึกษาแก่ชุมชน การให้การศึกษาแก่ชุมชนสามารถดำเนินการได้หลายวิธี ดังนี้

2.1 การพบปะเยี่ยมเยียนโดยตรง เป็นการให้การศึกษาโดยการไปพบปะ เยี่ยมเยียนผู้เรียนเป็นรายบุคคลหรือครอบครัว อาจจะเป็นที่บ้านหรือสถานที่ประกอบอาชีพ เช่น สวน ไร่ นา เป็นต้น แล้วจึงหาโอกาสที่เหมาะสมให้การศึกษาตามเนื้อหาสาระที่ต้องการ การพบปะเยี่ยมเยียนโดยตรงแม้จะมีกระบวนการค่อนข้างยุ่งยาก แต่จะสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้แบบเป็นกันเอง ทำให้ผู้ถ่ายทอดความรู้และผู้เรียนมีความสนิทสนมกัน ได้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของผู้เรียน ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการถ่ายทอดความรู้ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ทำให้สามารถให้การศึกษาง่าย เรียนรู้และบรรลุเป้าหมายได้เร็วขึ้น

2.2 การอภิปรายกลุ่ม เป็นการให้การศึกษาแก่ชุมชนเป็นกลุ่ม โดยการนำผู้ที่มีปัญหา มีความต้องการและความสนใจร่วมกันจำนวนไม่มากนักมาร่วมปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นกัน เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจร่วมกัน ฝึกการเรียนรู้ร่วมกันและทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม พัฒนาความเป็นผู้นำ เรียนรู้วิธีการทำงานแบบประชาธิปไตย สร้างจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของและรับผิดชอบการพัฒนาชุมชนร่วมกัน เป็นต้น

2.3 การสาธิต เป็นการให้การศึกษาด้วยการแสดงหรือทำให้ดูโดยให้ผู้เข้ารับการศึกษาดูเรียนรู้จากการเฝ้าดูและการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งอาจจะเป็นการสาธิตผลงาน การพัฒนาที่ประสบความสำเร็จหรือสาธิตการดำเนินงานพัฒนาชุมชนก็ได้ การสาธิตช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นสิ่งที่เรียนสามารถเชื่อมโยงเปรียบเทียบกับสิ่งที่จะเรียนกับสิ่งอื่นๆ ได้ทำให้บรรยากาศของการเรียนไม่ซ้ำซากจำเจ

2.4 การจัดนิทรรศการ เป็นการจัดแสดงสิ่งที่จะเรียนรู้ให้ดู เช่น การแสดงตัวอย่าง ฟันจำลอง แผนภูมิ รูปภาพ หรือโสตทัศนูปกรณ์ต่างๆ อย่างเป็นหมวดหมู่ มีระเบียบแบบแผน กระตุ้นให้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ช่วยในการเปลี่ยนแปลงเจตคติ ความเชื่อ ค่านิยมบางประการของผู้เรียน เป็นการสร้างความร่วมมือระหว่างคนในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน

2.5 การศึกษาดูงาน เป็นการนำกลุ่มเป้าหมายไปศึกษาหาความรู้ในสถานที่ต่างๆ ที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน ไปชมเทคโนโลยีต่างๆ ที่เหมาะสมกับการพัฒนาชุมชนของตนหรือไปหาคนที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนา เพื่อกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวในการพัฒนาชุมชน การศึกษาและดูงานยังช่วยในการฝึกทักษะของการทำงานร่วมกัน ทำให้เกิดการรวมกลุ่มและองค์กรขึ้นในชุมชน สร้างความรัก ความสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นำความรู้และประสบการณ์ที่ได้พบเห็นมาปรับใช้ในการพัฒนาชุมชนของตน นอกจากนี้แล้ว การศึกษาดูงานยัง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเจตคติ ความเชื่อ ค่านิยมที่ไม่พึงประสงค์ของบุคคลให้เหมาะสมได้อีกด้วย

2.6 การฝึกอบรม เป็นการให้การศึกษาแก่ชุมชนโดยการเพิ่มพูนความรู้ ความชำนาญ ความสามารถหรือทักษะของบุคคล การเปลี่ยนแปลงเจตคติและความรู้สึกของผู้เข้ารับการฝึกอบรมให้เหมาะสม เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่และแก้ไขข้อบกพร่องในการดำเนินงาน ได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งในปัจจุบันและอนาคต

2.7 การรณรงค์ เป็นการให้การศึกษาแก่ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน ด้วยการแสดงว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับเรื่องที่รณรงค์นั้น ทางสื่อและการแสดงออกในรูปแบบต่างๆ ถ้าเป็นเรื่องที่เห็นด้วยก็ให้การสนับสนุนให้ดำเนินการ ถ้าหากไม่เห็นด้วยก็ไม่ให้การสนับสนุน ยับยั้งพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ไม่ให้เกิดขึ้นในชุมชน การรณรงค์ส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่ม รวมพลังคนในชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จ นักพัฒนาชุมชนต้องรู้จักเลือกวิธีการให้การศึกษาแก่ชุมชนให้มีความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย วัตถุประสงค์และเป้าหมายที่จะให้การศึกษา ซึ่งอาจจะใช้เพียงวิธีการเดียวหรือรวมกันหลายๆ วิธีก็ได้

2.2.5.2 การจัดระเบียบชุมชน (Community Organization) เป็นวิธีการที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้คนในชุมชน เช่น บุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม เพื่อพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม รวมพลังหรือศักยภาพของชุมชนและ นำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน โดยการจัดระเบียบชุมชนมีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน เป็นการศึกษาและสำรวจชุมชนเพื่อรับทราบถึงข้อมูลรายละเอียดต่างๆ ของชุมชน และนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน เช่น ศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชน ภูมิประเทศ ทรัพยากร ประชากรจำแนกตามลักษณะต่างๆ เช่น

จำนวนคน จำนวนครัวเรือน เพศ อายุ ระดับการศึกษา ศาสนา อาชีพ การมีงานทำ การเกิด การตาย การย้ายถิ่น การเพิ่มของประชากร ผู้นำและผู้มีอิทธิพล วิวัฒนาการของการพัฒนาชุมชน ลักษณะทางด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 2 การรวมพลังชุมชน เป็นการใช้แรงจูงใจด้วยการกระตุ้น ยั่วยุ ให้ให้ประชาชนมองเห็นและตระหนักในปัญหาของชุมชน เกิดความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาและร่วมมือกันแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการพัฒนาชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 การศึกษาและการวิเคราะห์ปัญหาชุมชน เป็นการทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างประชาชนในชุมชน ในเรื่องปัญหาและความต้องการ ความร้ายแรงเร่งด่วนของแต่ละปัญหาด้วยการประชุม อภิปราย การปรึกษาหารือ แล้วจัดลำดับปัญหาและความต้องการ โดยต้องการแก้ไขปัญหาร้ายแรงเร่งด่วนต่อชุมชนก่อนปัญหาอื่นๆ

ขั้นตอนที่ 4 การเตรียมโครงการ เป็นการเตรียมการแก้ไขปัญหของชุมชน ซึ่งเกิดจากความต้องการของประชาชนและเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดทำโครงการและกิจกรรมต่างๆ ในโครงการให้มากที่สุด

ขั้นตอนที่ 5 การค้นหาและพัฒนาผู้นำ ผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่ประชาชนให้การยอมรับนับถือและให้ความร่วมมือ ผู้นำที่ดีจึงสามารถสนับสนุนและให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จได้ ในการค้นหาผู้นำนั้นอาจพิจารณาได้จากการศึกษาแนวความคิด ลักษณะนิสัย พฤติกรรมต่างๆ และการยอมรับของประชาชนในชุมชน เมื่อได้บุคคลที่มีลักษณะเป็นผู้นำแล้ว อาจจะนำมาให้การฝึกอบรม เพื่อพัฒนาให้มีความรู้ความสามารถในการเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 6 การจัดตั้งกลุ่มและองค์กร กลุ่มและองค์กรของประชาชนในชุมชนนั้น เป็นฐานสำคัญในการรองรับการพัฒนา เพราะการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มและองค์กรจะก่อให้เกิดพลังในการพัฒนานำไปสู่ความสำเร็จได้ดีกว่าการทำงานเพียงคนเดียว การจัดตั้งกลุ่มและองค์กร ต้องคำนึงถึงลักษณะพื้นฐานของชุมชน เป้าหมายของสมาชิก ภาวะผู้นำในชุมชน และแสวงหาจุดร่วมของผลประโยชน์ที่ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในชุมชน แล้วร่วมกันบริหารจัดการกลุ่มให้สามารถดำเนินกิจกรรมด้านการพัฒนา เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

ขั้นตอนที่ 7 การดำเนินการจัดระเบียบชุมชนด้วยกลยุทธ์ต่างๆ ซึ่งอาจดำเนินการได้หลายวิธี ดังนี้

1. กลยุทธ์โต้แย้ง เป็นการแสดงออกในรูปของความไม่พึงพอใจ เช่น การใช้วาจา การเดินขบวน การใช้มาตรการที่เฉียบขาด เพื่อจะให้ได้มาในสิ่งที่ชุมชนต้องการและเพื่อรักษาผลประโยชน์ของชุมชน

2. กลยุทธ์เผชิญหน้า เป็นการแก้ไขปัญหาหรือความขัดแย้ง ด้วยการให้คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายมาเผชิญหน้ากัน เพื่อทำความเข้าใจกันซึ่งจะเป็นการระบายความตึงเครียด ความคับข้องใจที่มีอยู่ให้หมดไปแต่จะต้องควบคุมการเผชิญหน้าให้ดีเพราะไม่เช่นนั้นแล้วอาจจะเพิ่มความขัดแย้งให้ มากขึ้นไปอีก

3. กลยุทธ์การแข่งขัน การแข่งขันระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในชุมชนเป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เพราะเป็นการกระตุ้นให้เกิดความมุ่งมั่นในการทำงาน แต่กลวิธีการแข่งขันนี้ จะต้องเป็นการแข่งขันในการทำความดีตามแนวความคิดและวิธีการที่กลุ่มยึดถือ เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง

4. กลยุทธ์ประจวบ เป็นวิธีการที่กระตุ้นให้ประชาชนเกิดความต้องการที่จะเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาที่กำหนดขึ้น เพราะการประจวบเป็นแรงจูงใจให้บุคคลและกลุ่มเข้าร่วมในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี เช่น การประจวบหน้าบ้านนามอง การประจวบครอบครัวพัฒนา การประจวบชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น

5. กลยุทธ์ต่อรอง เป็นวิธีการที่ใช้เมื่อประชาชนยังไม่พร้อมที่จะปฏิบัติตามข้อบังคับหรือระเบียบที่วางไว้ เช่น การต่อรองให้ลดการประชุมลงจากสัปดาห์ละครั้งเป็นเดือนละครั้ง เป็นต้น

6. กลยุทธ์ต่อรองแลกเปลี่ยน เป็นวิธีการที่ทั้งสองฝ่ายหรือทุกๆ ฝ่ายจะต้องต่อรองแลกเปลี่ยนกัน เพื่อให้เกิดผลดีต่อชุมชนส่วนรวม ดังนั้นการต่อรองแลกเปลี่ยนจะทำให้บางฝ่ายได้รับผลประโยชน์ แต่บางฝ่ายต้องเสียผลประโยชน์ของตนไปบ้าง เช่น ยอมให้ลดการประชุม แต่สมาชิกต้องร่วมกันพัฒนาหมู่บ้านเดือนละ 1 ครั้ง

7. กลยุทธ์ประนีประนอม เป็นการใช้วิธีที่นุ่มนวลแบบสมานฉันท์แก้ไข ปัญหาหรือข้อขัดแย้งระหว่างฝ่ายต่างๆ ในชุมชนโดยสันติวิธี เป็นต้น

8. กลยุทธ์รณรงค์เป็นวิธีการที่ทุกคนทุกฝ่ายในชุมชนกระทำหรือแสดงออกอย่างพร้อมเพรียงกัน เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว ในชุมชนอย่างทันทีทันใด เช่น รณรงค์ต่อต้านยาเสพติด การรณรงค์ลด ละ เลิก บุหรี่และแอลกอฮอล์ การรณรงค์เพื่อต่อต้านเมาแล้วขับ เป็นต้น

9. กลยุทธ์ช่วยเหลือร่วมมือ เป็นวิธีการที่ใช้สำหรับการขอความช่วยเหลือจากบุคคลอื่นหรือกลุ่มต่างๆ ทั้งเป็นครั้งคราวหรืออย่างถาวร เพื่อการพัฒนาชุมชนตามขีดความสามารถของแต่ละคนแต่ละกลุ่ม

10. กลยุทธ์ร่วมมือร่วมใจ เป็นวิธีการที่ทุกคน ทุกฝ่ายมีความเข้าใจกันเป็นอย่างดี มีความเห็นพ้องร่วมกัน สามารถร่วมกันรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยความยินดี

ขั้นตอนที่ 8 การติดตามและประเมินผล เป็นการติดตามและประเมินผล กิจกรรมการจัดระเบียบชุมชนว่ามีข้อบกพร่องและประสบความสำเร็จหรือไม่ อย่างไร ทั้งในระหว่าง การเตรียมการ การดำเนินการและหลังการจัดระเบียบชุมชนแล้ว โดยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมใน การติดตามประเมินผลมากที่สุด ซึ่งมีหลายวิธีการ เช่น การสังเกต การแจกจ่ายจำนวนผู้เข้าร่วม กิจกรรม การสัมภาษณ์ การใช้แบบสอบถาม การติดตามผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน

2.2.5.3 กระบวนการพัฒนาชุมชน (Community as a Process) การพัฒนา ชุมชนมีลักษณะสำคัญประการหนึ่ง คือ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอน ตามลำดับก่อนหลัง ทุกขั้นตอนจะต้องให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย ในการปฏิบัติงานพัฒนา ชุมชนจะต้องทำอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการโดยมีขั้นตอนดังนี้

1. การศึกษาชุมชน เป็นการเสาะแสวงหาข้อมูลต่างๆ ในชุมชน เช่น ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ การเมือง การปกครองและสภาพความเป็นอยู่ของ คนในชุมชน เพื่อรับทราบปัญหาและความต้องการของชุมชนที่แท้จริง วิธีการในการศึกษาชุมชนอาจ ต้องใช้หลายวิธีประกอบกัน ทั้งการสอบถาม การสัมภาษณ์ การสังเกต การสำรวจและการศึกษา ข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด กลวิธีที่ สำคัญที่นักพัฒนาต้องใช้ในขั้นตอนนี้ คือ การสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน เพราะถ้าหาก ปราศจากสัมพันธภาพที่ดีระหว่างนักพัฒนากับชาวบ้านแล้ว ก็จะเป็นการยากที่จะได้รู้และเข้าใจ ปัญหาความต้องการจริงๆ ของชาวบ้าน ดังนั้นการสร้างความสัมพันธ์อันดีจนถึงขั้นความสนิทสนม รักใคร่ ศรัทธาจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชน

2. การให้การศึกษาแก่ชุมชน การสนทนาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันกับประชาชน เป็นการนำข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากขั้นตอนการศึกษาชุมชนมาวิเคราะห์ถึงปัญหาความต้องการและ สภาพที่เป็นจริง ผลกระทบความรุนแรงและความเสียหายต่อชุมชน กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การกระตุ้นให้ประชาชนได้รู้ ได้เข้าใจและตระหนักในปัญหาของชุมชน ซึ่งในปัจจุบันก็คือการจัดเวที ประชาคมเพื่อค้นหาปัญหาร่วมกันของชุมชน

3. การวางแผน/โครงการ เป็นขั้นตอนให้ประชาชนร่วมตัดสินใจและ กำหนดโครงการเป็นการนำเอาปัญหาที่ประชาชนตระหนักและยอมรับว่าเป็นปัญหาของชุมชนมาร่วม กันหาสาเหตุ แนวทางแก้ไขและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจที่จะ แก้ไขปัญหาภายใต้ขีดความสามารถของประชาชน และการแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอก กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การให้ความรู้เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหา วิธีการวางแผน การเขียนโครงการ โดยใช้เทคนิคการวางแผนแบบมีส่วนร่วม

4. การดำเนินงานตามแผนและโครงการ โดยมีผู้รับผิดชอบในการดำเนินการตามแผนและโครงการที่ได้ตกลงกันไว้ กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การเป็นผู้ช่วยเหลือสนับสนุนใน 2 ลักษณะ คือ

4.1 เป็นผู้ปฏิบัติงานทางวิชาการ เช่น แนะนำการปฏิบัติงาน การให้คำปรึกษาหารือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน

4.2 เป็นผู้ส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน

5. การติดตามประเมินผล เป็นการติดตามความก้าวหน้าของงานที่กำลังดำเนินการตามโครงการ เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่พบได้อย่างทันทั่วถึง กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การติดตามดูแลการทำงานที่ประชาชนทำ เพื่อทราบผลความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรค แล้วนำผลการปฏิบัติงานตามโครงการหรือกิจกรรมไปเผยแพร่เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้ทราบ ซึ่งสามารถกระทำได้โดยวิธีการ ดังนี้

5.1 แนะนำให้ผู้นำท้องถิ่นหรือชาวบ้านติดตามผลและรายงานผลด้วยตนเอง เช่น รายงานด้วยวาจา รายงานเป็นลายลักษณ์อักษร การจัดนิทรรศการ เป็นต้น

5.2 นักพัฒนาและผู้นำชุมชนเป็นผู้รายงานผลการปฏิบัติงานด้วยตนเอง เช่น รายงานด้วยวาจาต่อผู้บังคับบัญชาหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเสนอผลการปฏิบัติงานต่อที่ประชุม โดยการทำบันทึกรายงานซึ่งอาจจะมีแบบฟอร์มต่างๆ ที่กำหนดไว้ สรุปได้ว่ากระบวนการพัฒนาชุมชนดังกล่าวข้างต้นมีความเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กันอย่างเป็นขั้นตอน ซึ่งจะต้องดำเนินการอย่างเป็นลำดับไม่ควรข้ามขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน” ถือเป็นแนวคิดหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะ คือ มุ่งเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงในตัวมนุษย์รวมถึงศักยภาพของมนุษย์เป็นหลัก กล่าวคือ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน คือ ขบวนการแห่งการกระทำทางสังคม ซึ่งประชาชนในชุมชนนั้นร่วมกันจัดการวางแผนและลงมือกระทำการเอง พิจารณาให้รู้ชัดว่ากลุ่มหรือเอกชนมีความต้องการหรือขาดแคลนอะไร มีปัญหาอะไรซึ่งเป็นปัญหาร่วมกัน แล้วจึงจัดทำแผนเพื่อขจัดความขาด แคลนหรือบำบัดความต้องการ หรือแก้ปัญหาต่างๆ โดยที่พยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้นๆ ให้มากที่สุดและถ้าจำเป็น อาจขอความช่วยเหลือจากภายนอก คือ รัฐหรือองค์กรอื่น เพียงเท่าที่จำเป็น (องค์การบริหารวิเทศกิจของสหรัฐอเมริกา, 2505) ทั้งนี้การพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (Directed Change) ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้น ย่อมต้องเป็นผลดีสำหรับกลุ่มชนหรือชุมชน การพัฒนาจึงอาจเรียกได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนา (Desired Change) หรือการเปลี่ยนแปลงที่ถูกพอกพูนด้วยค่านิยม (Value Loaded Change) ตามระบบค่านิยมของชุมชนซึ่งเป็นเครื่องกำหนดความมีคุณค่าหรือไร้คุณค่าของสิ่งต่างๆ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2515) และการพัฒนาชุมชน คือ ขบวนการอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือน ยั่วยุ และส่งเสริมประชาชนในชนบท

ชุมชนให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้นและเสริมสร้างท้องถิ่นให้ก้าวหน้าทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการดูแลตนเองตามระบอบประชาธิปไตย (พัฒน์ บุญยรัตน์, 2515)

2.3 แนวคิดการมีส่วนร่วม

2.3.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

ในการดำเนินงานกิจการสาธารณะประโยชน์ต่อชุมชนไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมด้านการพัฒนาสังคม กิจกรรมด้านเศรษฐกิจชุมชน กิจกรรมด้านการพัฒนาอาชีพ หรือกิจกรรมพัฒนาสิ่งแวดล้อม ข้อมูลของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญซึ่งเป็นรากฐานของการดำเนินกิจกรรมที่ต้อง สอดคล้องกับที่ชุมชนคาดหวัง การนำชาวบ้านในพื้นที่เข้ามามีบทบาทในกิจกรรมตั้งแต่การกำหนดกิจกรรม การดำเนินงาน การติดตามผล การประเมินผล โดยคำว่าความร่วมมือของประชาชนนั้น มีผู้ให้ความหมายหลากหลาย โดยความร่วมมือนั้นเป็นกระบวนการที่ประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ แลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นเพื่อแสวงหาแนวทางเลือก และการตัดสินใจด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน

พัชรี สีโรส (2546) สอดคล้องกับ นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546) ระบุว่าความร่วมมือ คือ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมและรับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนา นอกจากนี้ประชาชนควรมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินโครงการพัฒนาขององค์กร

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึงการเปิดโอกาสให้ชุมชนและกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาเข้าร่วมโครงการของการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มโครงการจนถึงสิ้นโครงการ จุดประสงค์เพื่อให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้และทำงานร่วมกัน ซึ่งถ้าทำได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ประชาชนและชุมชน

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2534) ได้ให้ความหมายไว้ว่าความร่วมมือของชุมชน คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการริเริ่ม การตัดสินใจและการร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชนและชุมชนโดยตรง เพื่อแก้ไขปัญหา และพัฒนาสภาพชุมชนและความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น

พัฒน์ บุญยรัตน์ (2517) ให้ทัศนะถึงการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนจะต้องมีขึ้นโดยตลอดตั้งแต่ขั้นการวางแผนโครงการ การเสียสละ กำลังแรงงาน วัสดุ กำลังเงิน หรือทรัพยากรใดที่มีในชุมชนนั้นๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบของการมีส่วนร่วมขอประชาชนที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1. การมีส่วนร่วมของประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกันอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงขั้นตอนสุดท้าย 2. มีการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างองค์กรและประชาชนโดยใช้สื่อสารสองทางเพื่อให้ข้อมูลและรับทราบข้อมูลจากชุมชน ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินโครงการนั้นสอดคล้องกับชีวิต

ความจำเป็น ความต้องการของชุมชน อันเป็นปัจจัยที่จะส่งเสริมให้เกิดการสนับสนุนและยอมรับของโครงการจากชุมชนในที่สุด ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย 3. เป้าหมายของการมีส่วนร่วมจะต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน การประเมินผล และการรับประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งส่งผลให้การประเมินโครงการเป็นที่ยอมรับร่วมกัน

อภิญา กังสนารักษ์ (2544) ได้นำเสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า ชุมชนจะต้องมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน คือ 1. การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ร่วมตัดสินใจกำหนดความต้องการและร่วมลำดับความสำคัญของความต้องการ 2. การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการแนวทางการดำเนินงาน 3. การมีส่วนร่วมด้านวัสดุอุปกรณ์ แรงงาน 4. การมีส่วนร่วมในการประเมินโครงการ เพื่อให้รู้ผลจากการดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่สอดคล้องกับ โคะเฮน และ ออฟยอฟฟ์ (Kohen & Afyoff, 1980) ได้สร้างกรอบพื้นฐานเพื่ออธิบายการมีส่วนร่วม 4 ลักษณะ คือ 1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจซึ่งเป็นการตัดสินใจในระยะช่วงเริ่มกิจกรรม 2. การมีส่วนร่วมโดยให้มีการสนับสนุนทุกด้าน 3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ 4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ซึ่งนับว่าเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นกระบวนการสื่อสารในระบบเปิดซึ่งเป็นการสื่อสารสองทางระหว่างบุคคลกลุ่มบุคคลชุมชนหรือองค์การในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรมทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งการมีส่วนร่วมจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมการดำเนินการและร่วมรับผลประโยชน์ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกันของกลุ่มและเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มด้วย (ยุพาพร รูปงาม, 2545, น. 5)

การให้ความหมายคำจำกัดความการมีส่วนร่วม มีมากมายหลายทัศนะมีทั้งความหมายกว้างและความหมายแคบในบริบทของลักษณะงาน ในแง่มุมประเด็นต่างๆแต่ก็เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ในแง่ของการพัฒนา “การมีส่วนร่วม” (Participation) หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำและสร้างโอกาสให้กับประชาชนทั้งส่วนบุคคล กลุ่มชน ชุมชน สมาคม มูลนิธิและองค์กรอาสาสมัคร เข้ามามีบทบาทในการดำเนินการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายๆ เรื่องแล้วแต่กรณี (ไพรัตน์ เดชะรินทร์, 2527, น. 5)

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, (2526, น. 25) ให้ความหมายว่า เป็นกิจกรรมในการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณา การตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันเป็นผลกระทบมาถึงตน

ยุพาพร รูปงาม, (2545, น. 6) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ว่า คือ กระบวนการให้บุคคลเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิดตัดสินใจ แก้ไขปัญหาด้วย

ตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของบุคคล แก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุน ติดตามการปฏิบัติงานขององค์กรและบุคคลที่เกี่ยวข้อง

ปรัชญา เวสารัชช, (2528, น. 5) ได้สรุปความหมายด้านการดำเนินงานโครงการการมีส่วนร่วม หมายถึง การทำงานร่วมกันกับกลุ่มเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความตั้งใจ โดยกระทำการงานดังกล่าวในห้วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่ทรงประสิทธิภาพโดยให้ผู้เข้าร่วมได้ใช้ความคิดความรู้ความสามารถแรงงานสนับสนุนหรือจัดการทรัพยากรเช่นเงินทุนวัสดุในกิจกรรมการพัฒนา

ส่วนความหมายในด้านการจัดการ หมายถึง การที่กลุ่มของประชาชนก่อให้เกิดการรวมตัวที่สามารถจะกระทำการตัดสินใจใช้ทรัพยากรและมีความรับผิดชอบในกิจกรรมที่กระทำโดยกลุ่มในประเด็นการตัดสินใจ หมายถึงเป็นการเข้าร่วมอย่างแข็งขันของประชาชนในการดำเนินการตัดสินใจในทุกระดับและทุกรูปแบบของกิจกรรมต่างๆทางด้านเศรษฐกิจสังคมและการเมืองและโดยเฉพาะในบริบทของกระบวนการวางแผนที่มีการกำหนดรูปแบบ (Franklyn Lisk, 1985, p. 23, อ้างถึงใน ชินรัตน์ สมสืบ, 2539, น. 23)

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527, น. 183) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่าการมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่มซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นกับทั้งทำให้เกิดความมีส่วนร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546, น. 4) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่าการมีส่วนร่วม คือ การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจหรือเคยมาเข้าร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้นเป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค มิใช่มีส่วนร่วมอย่างผิวเผิน แต่เข้าร่วมด้วยอย่างแท้จริงยิ่งขึ้นและการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531, น. 10) ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในอำนาจการตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมเข้าร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่า สิ่งที่มีส่วนได้เสียต้องการที่สุดนั้นจักได้รับการตอบสนองและทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้นว่าสิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการที่แท้จริงและมั่นใจมากขึ้นว่าผู้เข้าร่วม ทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอหน้ากัน

สฤชต์ ธีรกิจงานุกิจ (2547, น. 9) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนาในลักษณะของการเข้าร่วมการจัดการตั้งแต่การเข้าร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามการประเมินผล ในรูปของชุมชนที่ได้ประโยชน์หรือผลกระทบโดยตรงจากการพัฒนา

เออร์วิน (Erwin, 1976, อ้างถึงใน ธรรมพงศ์ โสภณพินธานนท์, 2554, น. 14) ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า เป็นกระบวนการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนา ร่วมคิดตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการใช้ความคิดสร้างสรรค์สนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

เจริญ ภัสระ (2540, อ้างถึงใน รณณีย์ บุญวานิช, 2552, น. 12) ได้อธิบายถึง เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน (People's participation) หรือการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า หมายถึงความพร้อมและโอกาสที่ทั้งฝ่ายรัฐบาล และฝ่ายประชาชนหรือชุมชน ยอมรับผิชอบและกระทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน

เจริญ ภัสระ (2540, อ้างถึงใน รณณีย์ บุญวานิช, 2552, น. 12) ยังได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีความเห็นแตกต่างกันอีก 4 ความหมาย ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่กลุ่มประชาชนหรือขบวนการของประชาชนซึ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาเป็นผู้ที่อยู่ในวงนอกระบบราชการได้เพิ่มความสามารถในการควบคุมทรัพยากรและสถาบันต่างๆ ตามสภาวะสังคมที่เป็นอยู่

2. การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกสังคมและในการมีส่วนร่วม ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปแบบการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง

3. การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ความรู้และ ความชำนาญร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและส่งเสริมสนับสนุน ติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

4. การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสที่ได้รับแสดงออกซึ่งความรู้สึนึกคิด แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขามี แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขาต้องการ แสดงออกซึ่งปัญหาที่ก่า ลังเผชิญและแสดงถึงซึ่งวิธีปัญหา และลงมือปฏิบัติโดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด

จากแนวความคิดเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ไขพัฒนางานกิจกรรมของชุมชน รวมทั้งวางแผนการปฏิบัติการและติดตามผลประเมินการปฏิบัติกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ หรือสรุปความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนในความหมายการทำงานร่วมกันกับกลุ่มเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมกระทำการตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรและมีความรับผิดชอบในกิจกรรมที่กระทำโดยให้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณา การตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเอง การมีส่วนร่วมจึงเป็นหัวใจของการเสริมสร้างพลังการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มและเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มด้วย

2.3.2 รูปแบบการมีส่วนร่วม

มนัส สุวรรณ (2549, อ้างถึงใน รณณีย์ บุญวนิช, 2552, น. 14-15) การมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถกระทำได้ใน 5 รูปแบบ ดังนี้

1. การรับรู้ข่าวสาร (Public information) การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ ประชาชนในพื้นที่โครงการจะได้รับผลกระทบจะต้องได้รับแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ และผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้การได้รับข่าวสารดังกล่าวต้องได้รับก่อนการตัดสินใจดำเนินโครงการ

2. การปรึกษาหารือ (Public consultation) เป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมในลักษณะของการปรึกษาหารือระหว่างผู้ดำเนินโครงการกับประชาชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง ทั้งนี้เพื่อเป็นการรับฟังความคิดเห็น และตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการให้ประชาชนได้ทราบ และรับข้อเสนอแนะเพื่อประกอบการตัดสินใจ

3. การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public meeting) เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่ผู้ดำเนินโครงการกับประชาชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จะได้ทำความเข้าใจร่วมกันด้วยเหตุผล ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนในรูปแบบนี้สามารถทำได้ใน 2 ลักษณะ คือ

- 3.1 การประชุมในระดับชุมชน (Community meeting) ซึ่งจัดประชุมในชุมชนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการโดยผู้ดำเนินการจะส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุม

- 3.2 การประชุมรับฟังความคิดเห็นทางวิชาการ (Public hearing) การประชุมลักษณะนี้จำเป็นสำหรับโครงการขนาดใหญ่ที่มีเรื่องของเทคนิค และวิชาการที่เกี่ยวข้อง การประชุมลักษณะนี้ต้องเปิดกว้างสำหรับสาธารณะ

4. การร่วมในการตัดสินใจ (Decision making) การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ถือเป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในทางปฏิบัติจริง การดำเนินโครงการซึ่งมักดำเนินการในรูปของคณะกรรมการจะต้องมีตัวแทนของประชาชนร่วมเป็นคณะกรรมการด้วย

5. การใช้กลไกทางกฎหมาย รูปแบบนี้แม้จะไม่ใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยตรง แต่เป็นลักษณะของการเรียกร้องสิทธิหรือการใช้สิทธิของประชาชนเมื่อเห็นว่าเกิดความไม่โปร่งใสหรือความไม่เป็นธรรมเกิดขึ้นในการดำเนินโครงการ

รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนจำแนกตามมิติระดับการมีส่วนร่วมใน 3 รูปแบบดังนี้ (เฉลิม บุรีรักษ์ และคณะ, 2545, น. 115)

1) การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกัน กล่าวคือฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยอำนาจกว่ามีทรัพยากรหรือความรู้ด้อยกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น

2) การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากการกำหนดนโยบายของรัฐโดยไม่รู้ความต้องการของประชาชน ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงเป็นเพียงประชาชนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนบางเรื่องเท่านั้น

3) การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (Full Participation) เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาด้วยความเท่าเทียมกันทุกฝ่าย จัดเป็นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริงของประชาชน ตามแนวความคิดและหลักการพัฒนาชุมชน เมื่อนำมาใช้ในการเรียนรู้จะสนับสนุนและส่งเสริมให้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

รูปแบบการมีส่วนร่วม United Nation (1981, p. 8) ได้จำแนกตามลักษณะการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง (Spontaneous) ซึ่งโดยการอาสาสมัครหรือการรวมตัวกันเอง เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเองโดยเป็นการกระทำไม่ได้รับการช่วยเหลือจากภายนอก ซึ่งเป็นรูปแบบที่เป็นเป้าหมาย

2) การมีส่วนร่วมแบบชักนำ (Induced) ซึ่งเป็นการเข้าร่วมโดยความต้องการความเห็นชอบหรือสนับสนุนโดยรัฐบาลซึ่งเป็นรูปแบบทั่วไปของประเทศกำลังพัฒนา

3) การมีส่วนร่วมแบบบังคับ (Coercived) เป็นการเข้าร่วมโดยความต้องการความเห็นชอบหรือสนับสนุนโดยรัฐบาล ภายใต้การจัดการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือโดยการบังคับโดยตรง รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ผู้กระทำได้รับผลทันทีแต่จะไม่ได้ผลในระยะยาวและมักจะมีผลเสียตรงที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในที่สุด

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527, น. 179) ได้สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมมีดังต่อไปนี้

1) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง (Direct participation) โดยผ่านองค์กรที่จัดตั้งโดยประชาชน (Inclusive organization) การรวมกลุ่มเยาวชนต่างๆ

2) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม (Indirect participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน (Representative organization) กรรมการของกลุ่มหรือชุมชน

3) การมีประชาชนมีส่วนร่วมโดยเปิดโอกาสให้ (Open participation) โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน (Non-representative organization) เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ทุกเวลา

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527) ได้กล่าวถึง ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ดังนี้

1. ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าปัญหา และสาเหตุปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาแก้ไขปัญหาและลดปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้
3. ประชาชนในชุมชนร่วมวางนโยบาย
4. ประชาชนร่วมในการตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่และเป็นประโยชน์ส่วนรวม
5. ร่วมทำการปรับปรุงระบบการบริหารและพัฒนากิจกรรมต่างๆ ของชุมชนให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมลงทุนในกิจการโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบายและกิจกรรมให้ได้ตามเป้าหมาย
8. ร่วมควบคุมติดตามและประเมินผล และบำรุงรักษาโครงการ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาทำการปรับปรุงกิจกรรมต่างๆ

อภิญา กังสนารักษ์, (2544) ได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนว่าชุมชนต้องมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ร่วมค้นหาปัญหาภายในชุมชน ร่วมตัดสินใจกำหนดความสำคัญของความต้องการ
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการแนวทางการดำเนินงาน
3. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ เพื่อให้รู้ว่าผลจากการดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่

บัณฑร อ่อนคำ (2544) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาภายในชุมชนตลอดจนมีส่วนร่วม

2. การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการ และแนวทางในการดำเนินงาน

3. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร

4. การมีส่วนร่วมในขั้นการรับประโยชน์จากการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์

5. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมิน

ธรรพงค์ โสภณพินธานนท์ (2554, น. 17) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการทำงานร่วมกันของกลุ่มคนในชุมชน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์โดยการทำกิจกรรมจะต้องมีความต่อเนื่อง พร้อมทั้งทำด้วยความสมัครใจ ด้วยความรู้สึกร่วมกันเชื่อถือไว้วางใจกันได้ ดังนั้นถือว่าการมีส่วนร่วมควรจะต้องมีลักษณะที่ต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าร่วมในกิจกรรม ดังนี้

1. ประชาชนต้องมีสภาพที่จะมีส่วนร่วม
2. ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม
3. ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม

สรุปว่า ลักษณะของการมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการหรือขั้นตอนในการพบปะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งทำให้เกิดกระบวนการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ไปสู่จุดประสงค์ที่กลุ่มได้กำหนดวางแผนไว้ โดยแผนที่กำหนดนั้นเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และการร่วมติดตามประเมินผลโครงการหรือกิจกรรมป้องกันการปัญหาชุมชน

2.3.3 การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วม

โครงการพัฒนาใดๆ ในกิจกรรมชุมชนมีองค์การหน่วยงานนักวิชาการได้เสนอแนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วมไว้ในประเด็นต่างๆ หลายทัศนะแต่ก็เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ตั้งแต่ขั้นตอนเริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ ทั้งนี้องค์การอนามัยโลก (WHO & UNICEF, 1978, p. 41) ได้เสนอกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การวางแผนประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดอันดับความสำคัญตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีติดตามประเมินผลและประการที่สำคัญคือ ต้องตัดสินใจด้วยตนเอง

2) การดำเนินกิจกรรมประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการและบริหารการใช้ทรัพยากรมีความรับผิดชอบในการจัดสรรควบคุมทางการเงิน

3) การใช้ประโยชน์ประชาชนต้องมีความสามารถในการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ซึ่งเป็นการเพิ่มระดับของการพึ่งตนเองและการควบคุมทางสังคม

4) การได้รับประโยชน์ประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่ที่เท่าเทียมกันซึ่งเป็นผลประโยชน์ส่วนตัวสังคมหรือในรูปวัตถุก็ได้

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527, น. 272-273); อคิน รพีพัฒน์ (2527, น. 104-111) และ (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2530, น. 61-63) ได้กล่าวถึง กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนามีกระบวนการขั้นตอนดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมในการพัฒนาค้นปัญหาและสาเหตุของปัญหา
- 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ
- 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนร่วมกันตัดสินใจและปฏิบัติงาน
- 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

สมศักดิ์ สุวรรณสุจริต, (2531, น. 43-44) กล่าวว่า ประชาชนอาจเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นได้ 5 ลักษณะ คือ

- 1) การค้นหาปัญหาสาเหตุของปัญหาตลอดจนแนวทางแก้ไข
- 2) การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
- 3) การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนา
- 4) การได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา
- 5) ประเมินผลกิจกรรมการพัฒนา

รมณีย์ บุญวนิช, (2552, น. 15) ได้สรุปกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาไว้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชนจะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเรียนรู้สภาพชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงานและร่วมค้นปัญหา ตลอดจนจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนเพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน และทรัพยากรที่ใช้

3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือเข้าร่วมบริหารงาน

4. การมีส่วนร่วมในการติดตาม และประเมินผลการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น
ธรรมศพงศ์ โสภณพันธ์านนท์ (2554, น. 18) ได้แบ่งส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation)
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

โดย นอร์แมน กล่าวอีกว่า บุคคลที่จะเข้ามามีส่วนร่วมนั้นควรประกอบไปด้วย

1. ผู้ที่อาศัยในชุมชนหรือท้องถิ่น
2. ผู้นำชุมชนหรือผู้นำท้องถิ่น รวมทั้งผู้นำที่ไม่เป็นทางการ
3. เจ้าหน้าที่ของรัฐ

ตามที่นักวิชาการได้ให้แนวทางกระบวนการมีส่วนร่วมไว้ในประเด็นต่างๆ สรุปได้ว่า กระบวนการมีส่วนร่วมเริ่มต้นจากการศึกษาข้อมูลสาเหตุของปัญหา การพิจารณาตัดสินใจเลือกแนวทาง การวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา การดำเนินการหรือปฏิบัติงานและสิ้นสุดที่การติดตามประเมินผล โดยการดำเนินการที่ให้ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ในฐานะเจ้าของชุมชนหรือทรัพยากร ได้มีส่วนร่วมในการพิจารณาจัดสรรทรัพยากรและมีส่วนร่วมตามกระบวนการในทุกขั้นตอนหรือมากขึ้นตอนให้มากที่สุด มิใช่มีส่วนร่วมเพียงขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งก็จะช่วยลดความขัดแย้งและสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การดำเนินงานพัฒนาไปในทางที่ดีประสบผลสำเร็จได้และเกิดผลดีต่อชุมชน

2.3.4 ระดับการมีส่วนร่วม

รมณีย์ บุญวานิช (2552, น. 16) ได้สรุประดับการมีส่วนร่วมไว้ 3 ระดับ ดังนี้

1. ประชาชนมีระดับการมีส่วนร่วมสูง คือ ประชาชนได้มีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มหาปัญหาตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ปัญหา ปฏิบัติกิจกรรม และประเมินกิจกรรมที่ทำกล่าวคือประชาชนเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมเอง
2. ประชาชนมีระดับการมีส่วนร่วมปานกลาง คือ ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมบางส่วน เช่น ได้รับการบอกเล่า หรือปรึกษาในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ซึ่งอาจจะไม่ได้มีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น
3. ประชาชนมีระดับการมีส่วนร่วมน้อย หรือไม่มีส่วนร่วมเลย คือ กิจกรรมต่างๆ ที่จัดทำขึ้น ประชาชนไม่มีส่วนร่วมเลย ประชาชนเป็นผู้รับฟัง รอรับคำสั่ง เป็นผู้รับบริการเท่านั้น รายละเอียดของกิจกรรมในขั้นตอนต่างๆ ประชาชนไม่มีส่วนร่วม

สรุปได้ว่า “การมีส่วนร่วม” เกิดขึ้นได้จากการมีทัศนคติในเชิงบวกจะสามารถดำเนินกิจกรรมหรือร่วมกันพัฒนาชุมชนให้บรรลุได้ตามเป้าหมายและทำให้ทุกคนในชุมชนมีความรู้สึกอยากร่วมกันแสดงความคิดเห็น ร่วมปฏิบัติ ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันแก้ไขปัญหา ตลอดจนร่วมกันรับผิดชอบสิ่งต่างๆ ในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งและไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ โดยกระบวนการ

มีส่วนร่วม คือ การศึกษาชุมชน การวางแผน การดำเนินงาน และการติดตาม ประเมินผลอย่างต่อเนื่องและเกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

การวิเคราะห์หลัก “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ใน “The Public Participation Handbook: Making Better Decisions through Citizen Involvement” ในบริบทประเทศไทย (จุฬารัตน์ ชมพันธุ์, 2555) แบ่งเป็น 6 ตอน ซึ่งสามารถสรุปสาระสำคัญของเนื้อหาได้ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1: ภาพรวมของการมีส่วนร่วมของประชาชน ผู้เขียนอภิปรายนิยามของการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยนำเสนอผ่านคำถามที่ท้าทายสองคำถามสำหรับคำถามแรก คือ คำถามว่าการมีส่วนร่วมหมายความว่าอย่างไร ผู้เขียนได้เสนอว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นมีความหมายหลายความหมาย สามารถเป็นได้หลายรูปแบบ โดยได้นิยามการมีส่วนร่วมของ ประชาชนไว้ในหน้าที่ 7 ว่า “Public participation is the process by which public concerns, needs, and values are incorporated into governmental and corporate decision-making. It is two-way communication and interaction, with the overall goal of better decisions that are supported by the public” (Creighton, 2005, p. 7) ซึ่งสามารถแปลเป็นภาษาไทยได้ว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการที่ความกังวล ความต้องการ และคุณค่าของประชาชน ได้รับการบูรณาการในกระบวนการตัดสินใจของภาครัฐ ผ่านกระบวนการสื่อสารแบบสองทาง โดยมีเป้าหมายโดยรวมเพื่อที่จะทำให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากประชาชน ” นอกจากนี้ ผู้เขียนยังอภิปรายเพิ่มเติมถึงประเด็นว่าจริงหรือไม่ว่าการมีส่วนร่วม นั้น จะหมายถึง การที่ประชาชนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นก่อนการตัดสินใจจะเกิดขึ้น หรือหมายความว่าผู้มีอำนาจตัดสินใจจะสามารถตัดสินใจใดๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อประชาชนได้ก็ต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากประชาชนก่อนเท่านั้น ส่วนคำถามที่สอง Creighton ตั้งคำถามถึงประเด็นผู้มีอำนาจตัดสินใจ โดยพิจารณาว่าทำไมเจ้าหน้าที่ของรัฐจึงเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจได้เท่านั้น ถึงแม้ว่าปัจจุบันเจ้าหน้าที่ของรัฐมีแนวโน้มที่จะทำกระบวนการตัดสินใจให้เปิดเผยและมีความโปร่งใสมากขึ้น แต่ในหลายกรณีหรือสถานการณ์โดยอำนาจการตัดสินใจขั้นสุดท้ายก็ยังคงเป็นของเจ้าหน้าที่ภาครัฐอยู่นั่นเอง ปัจจัยสำคัญหนึ่งที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนมีประสิทธิภาพนั้น ได้แก่ การได้รับข้อมูล ข่าวสารอย่างเพียงพอ เพื่อให้ประชาชนมีข้อมูลเกี่ยวกับทางเลือกและผลกระทบต่างๆ ที่อาจตามไว้ให้ประกอบการตัดสินใจได้ อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความหมายครอบคลุมมากกว่าการเป็นเพียงกระบวนการให้ความรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ต่อสาธารณชนเพียงด้านเดียวซึ่งเป็นการสื่อสารแบบทางเดียว (One-way Communication) เท่านั้น และประเด็นสำคัญคือเป้าหมายของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การให้ข้อมูลข่าวสารที่ครอบคลุมต่อสาธารณชน และการเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียจากนโยบาย กิจกรรมและโครงการพัฒนา สามารถ

แสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วม ในการแก้ไขปัญหา นำไปสู่กระบวนการสร้างฉันทามติ (Consensus Building) เพื่อหาทางออกที่ดีที่สุด และได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย

ตอนที่ 2: การออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนที่ไม่ได้เป็นองค์ประกอบหนึ่งของกระบวนการตัดสินใจ กล่าวได้ว่า เป็นการกระทำที่เสียเวลาเปล่าของทุกฝ่ายทั้งขององค์กรและภาคประชาชน ก่อนที่ผู้ดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมจะชักชวนใคร หรือหน่วยงานใดให้มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจใดๆ นั้นจำเป็นที่จะต้องสร้างความมั่นใจว่าบุคคลเหล่านั้นได้รับโอกาสในการมีส่วนร่วมอย่างเพียงพอ มีโอกาสในการแสดงความคิดเห็น การโต้แย้งและการอภิปรายอย่างมีคุณค่า โดยที่ผลของการมีส่วนร่วมของพวกเขาต้องมีประโยชน์มีอิทธิพลและต้องถูกบูรณาการในการตัดสินใจขั้นสุดท้ายอย่างเหมาะสม ผู้เขียนได้นำเสนอแนวทางในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 3 ชั้น ได้แก่

1) ชั้นที่ 1 การวิเคราะห์การตัดสินใจ ขั้นตอนนี้สำคัญโดยเฉพาะการตัดสินใจว่าใครจำเป็นที่จะอยู่ในทีมวางแผน เพราะแต่ละขั้นตอนของการวางแผนอาจมีผู้มีส่วนได้เสียเพิ่มเข้ามาในแต่ละระยะที่แตกต่างกัน ซึ่งหากไม่ครบถ้วนก็จะเกิดปัญหาได้ ขั้นตอนนี้ประกอบด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบ สภาพแวดล้อมของการบวนการตัดสินใจใดๆ ที่กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นจะถูกจัดทำขึ้นในขั้นตอนนี้ จะกำหนดองค์ประกอบสำคัญของการมีส่วนร่วมทั้งหมดได้แก่ ขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการมีส่วนร่วมปัจจัยต่างๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่น และความโปร่งใสของกระบวนการและตารางเวลาสำหรับกิจกรรมต่างๆ ของกระบวนการมีส่วนร่วม รวมถึงการวิเคราะห์ว่าการมีส่วนร่วมมีความสำคัญต่อกระบวนการตัดสินใจนี้หรือไม่ หรือมีความจำเป็นด้วยเหตุผลอื่น หนังสือได้นำเสนอเงื่อนไขในการตัดสินใจที่จะดำเนินการมีส่วนร่วมของประชาชนในบทที่ 3 ได้แก่ 1)การตัดสินใจนั้นมีผลกระทบต่อสาธารณชนในวงกว้าง 2) การตัดสินใจนั้นส่งผลกระทบในวงกว้างและรุนแรง 3) การตัดสินใจนั้นส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์บางคนหรือกลุ่มคนที่มีอยู่เดิม เช่น การวางผังเมือง 4) การตัดสินใจนั้นมีเกี่ยวข้องกับประเด็นที่มีความขัดแย้งอยู่ก่อนแล้ว และ 5) ความจำเป็นเพื่อให้มีการสนับสนุนต่อผลการตัดสินใจ

2) ชั้นที่ 2 การวางแผนกระบวนการ (Process Planning) ขั้นตอนนี้เกี่ยวข้องกับการกำหนดกิจกรรม และเทคนิคการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิเคราะห์ค้นหาเทคนิคการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมที่สุดในการประยุกต์ใช้ในการแต่ละขั้นของกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมการมีส่วนร่วมกับขั้นตอนการตัดสินใจรวมถึงการกำหนดผู้มีส่วนได้เสีย หรือผู้ได้รับผลกระทบจากการตัดสินใจนั้นๆ สถานที่ในการจัดกิจกรรมต่างๆ

3) ขั้นที่ 3 การปฏิบัติตามแผนขั้นตอนสุดท้ายนี้เป็นการนำแผนการที่กำหนดไว้ทั้งหมด กิจกรรมการมีส่วนร่วมต่างๆ ไปปฏิบัติจริง และทำการประเมินผลของกิจกรรมมีส่วนร่วมตลอดจนการนำข้อมูลที่ได้จากกิจกรรมตามกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นไปใช้ประโยชน์อย่างแท้จริง ประเด็นสำคัญคือการวางแผนอย่างระมัดระวังและปรึกษากับหน่วยงานต่างๆ อย่างรอบคอบ ซึ่งการวางแผนการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างรอบคอบ ก็จะสามารถลดระยะเวลาของการดำเนินการที่อาจเกิดข้อผิดพลาดได้และควรระลึกเสมอว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นศิลปะที่ต้องวางแผนการดำเนินงานอย่างรัดกุมในทุกขั้นตอน

ตอนที่ 3: ชุดเครื่องมือการมีส่วนร่วมของประชาชน เมื่อพิจารณาถึงเทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชน สิ่งสำคัญคือ ต้องทราบว่าประเด็นใดที่เกี่ยวข้องกับสาธารณชนที่ต้องดำเนินการข้อมูลใดที่จำเป็นในการแลกเปลี่ยนระหว่างสาธารณชนจึงจะให้ผู้เกี่ยวข้องสามารถตัดสินใจได้ว่าเทคนิคการมีส่วนร่วมใดมีความเหมาะสมกับสถานการณ์นั้นที่สุด การมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวข้องทั้งการให้ข้อมูลข่าวสารแก่สาธารณชน และการได้ดำเนินการเพื่อให้ได้ความคิดเห็น ความกังวลของประชาชนกลับมาซึ่งเป็นการสื่อสารแบบสองทางอาจกล่าวได้ว่า เทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ได้แก่

1) เทคนิคการให้ข้อมูลข่าวสารการดำเนินการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ดีจะต้องประกอบด้วย การวางแผนการให้ข้อมูลข่าวสารที่ดีกับสาธารณชน เพื่อให้ประชาชนสามารถรับรู้ข้อมูล ข่าวสาร และประเด็นสำคัญต่างๆ อย่างครบถ้วน และใช้ประกอบการตัดสินใจได้ว่าควรจะให้ การสนับสนุนหรือคัดค้าน นโยบาย/โครงการพัฒนานั้นๆ ตัวอย่างเช่น การบรรยายสรุป การแสดง นิทรรศการสารคดีการส่งรายงาน หรือเอกสารด้านเทคนิคที่สำคัญ การแถลงข่าว ใบแทรกหนังสือข่าว แจกการนำเสนอต่อประชาคม กลุ่มทำงานทางเทคนิค การประกาศ การบริการสาธารณะ เป็นต้น

2) เทคนิคการมีส่วนร่วม เมื่อประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารต่างๆ อย่างครบถ้วนเหมาะสมแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการจัดเวทีหรือมาตรการต่างๆ เพื่อให้สมาชิกของสาธารณชนสามารถแสดงความรู้สึก แสดงความคิดเห็น หรือความห่วงกังวลของตนต่อผู้มีอำนาจตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม ซึ่งมีหลายเทคนิคที่สามารถใช้ได้ เช่น การจัดตั้งกลุ่มที่ปรึกษาหรือคณะทำงาน การสนทนากลุ่ม การเปิดสายด่วน การสัมภาษณ์การประชุมการรับฟังความคิดเห็น และการประชุมเชิงปฏิบัติการ เป็นต้น ประเด็นสำคัญที่ผู้ดำเนินการมีส่วนร่วมต้องไม่ละเลยคือการมีส่วนร่วมของประชาชนต้องเป็นการสื่อสารแบบสองทาง รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน นอกจากนี้ วิธีการที่เหมาะสมในการดำเนินการ มีส่วนร่วมของประชาชนคือการใช้หลายเทคนิควิธีการร่วมกัน เนื่องจาก ข้อมูล/สิ่งที่ได้จากเทคนิคหนึ่ง อาจสามารถผสมผสานรวมกับข้อมูล/สิ่งที่ได้จากเทคนิคอื่น ทำให้ได้ ข้อมูล/สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์หรืออาจทำให้เกิดเทคนิคการมีส่วนร่วมใหม่ที่สามารถนำมาประยุกต์ ใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ตอนที่ 4: เครื่องมือการประชุมสาธารณะ เทคนิคการประชุมสาธารณะ หรือการประชุมร่วมกับประชาชน เป็นเทคนิคการมีส่วนร่วมที่ได้รับการนำไปใช้มากในการดำเนินการมีส่วนร่วมของประชาชน การวางรูปแบบของการประชุมอย่างมีประสิทธิภาพเหมาะสมกับสถานการณ์ เป็นทักษะที่จำเป็นอย่างยิ่ง ในการดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน การประชุมอาจแบ่งได้หลากหลายรูปแบบ เช่น การรับฟังความคิดเห็น หรือการประชุมขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยประชาชน ผู้มีส่วนได้เสียเป็นจำนวนมาก การประชุมเชิงปฏิบัติการ การประชุมร่วมกับคณะทำงาน โดยอาจเป็นการประชุมวางแผนกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการประชุมแต่ละชนิดก็จะมีจุดแข็งและความท้าทายในตัวซึ่งผู้ดำเนินการมีส่วนร่วม ต้องพิจารณาเลือกใช้ให้เหมาะสมกับแต่ละสภาพการณ์ จากรูปแบบการประชุมที่มีหลากหลาย การเลือกรูปแบบการประชุมที่เหมาะสม อาจพิจารณาจากจุดมุ่งหมายของการประชุม ขนาด/จำนวนของผู้ที่คาดว่าจะเข้าร่วมในการประชุม ระดับของการปฏิสัมพันธ์ที่ต้องการให้เกิดขึ้นระหว่างผู้เข้าร่วมประชุม ความคุ้นเคยของผู้ที่เข้าร่วมประชุมกับรูปแบบของการประชุมชนิดต่างๆ เป็นต้น ถึงแม้ว่าการประชุมสาธารณะจะเป็นเทคนิคการมีส่วนร่วมที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย แต่ก็มีประเด็นปัญหาที่ควรพิจารณา เช่น การประชุมอาจถูกกำกับโดยกลุ่มอิทธิพลที่ต้องการเผยแพร่ข้อมูลที่ต้องการแต่เพียงด้านเดียว การประชุมสาธารณะอาจก่อให้เกิดการเผชิญหน้า นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างผู้เข้าร่วมประชุมได้ นอกจากนี้ยังเป็นการยากที่จะคาดการณ์ได้ว่าจำนวนผู้เข้าร่วมประชุมจะมีมากน้อย เพียงใด ดังนั้น จึงเป็นการยากในการวางแผนด้านสถานที่ประชุม รวมถึงบริการต่างๆ ที่จำเป็นได้อย่างเหมาะสม

ตอนที่ 5: เครื่องมือการมีส่วนร่วมที่มีจุดมุ่งหมายทั่วไป เทคนิคการมีส่วนร่วมมีหลากหลายและเหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์แตกต่างกันไป เทคนิคอื่นที่ได้รับความนิยมนอกจากการประชุม ได้แก่ คณะที่ปรึกษาพลเมือง (Citizens Advisory Committee) และการสัมภาษณ์ (Interview) คณะที่ปรึกษาพลเมืองเป็นคณะทำงานที่มีขนาดเล็กซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มประชาชนที่มีความสนใจหรือผลประโยชน์ที่ต่างกัน มีทัศนคติที่ต่างกัน รวมทั้งอาจมีความเชี่ยวชาญต่างกัน ด้วยโดยคณะที่ปรึกษาพลเมืองจะให้คำแนะนำต่อผู้มีอำนาจตัดสินใจในการพิจารณาเกี่ยวกับกิจกรรมหรือโครงการ โดยช่วยเป็นผู้ประสานระหว่างองค์กรและผู้มีส่วนได้เสีย ช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้มีส่วนได้เสีย ช่วยในการพัฒนาและประเมินทางเลือกต่างๆ รวมทั้งทบทวนและให้คำแนะนำ เกี่ยวกับกระบวนการตัดสินใจหลักในการพิจารณาเลือกคณะที่ปรึกษาต้องพิจารณาคัดเลือกให้เป็นตัวแทนครอบคลุมกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่ม การกำหนดบทบาทของคณะที่ปรึกษารวมถึงอายุการปฏิบัติงานจะต้องมีความชัดเจน เพื่อป้องกันความสับสนและบทบาททับซ้อนกันในการปฏิบัติงาน การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการในบางกรณีอาจเป็นส่วนหนึ่งของแผนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากสามารถช่วยให้เข้าถึงข้อมูลต่างๆ ในเชิงลึกได้เพราะการสัมภาษณ์ประเภทนี้ จะไม่จำกัดอยู่เพียงเฉพาะกรอบคำถามที่มีอยู่การสัมภาษณ์

ยังช่วยให้เข้าใจถึงแรงจูงใจและความรู้สึกที่อยู่ภายใต้ความคิดเห็นเหล่านั้น และยังช่วยให้สามารถพิจารณาถึงกลไกในประเด็นต่างๆ มากกว่าที่ได้เตรียมไว้ทำให้สามารถค้นพบประเด็นใหม่ๆ ที่อาจมีความสำคัญ หรือข้อมูลที่ไม่ได้รับการพิจารณาก่อนหน้านี้ อย่างไรก็ตาม การสัมภาษณ์ก็มีจุดอ่อน คือ การใช้ระยะเวลาที่ค่อนข้างมากในการสัมภาษณ์และกระทำได้กับกลุ่มเป้าหมายในปริมาณที่จำกัด ดังนั้น ผู้ดำเนินการมีส่วนร่วมต้องพิจารณาข้อจำกัดก่อนเลือกใช้ในตอนสุดท้าย หนังสืออธิบายถึงหลักการประเมินผลการมีส่วนร่วม เนื่องจากการที่จะทราบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นประสบความสำเร็จหรือไม่ และควรมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบใดเพื่อให้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในอนาคตดีขึ้นนั้น จำเป็นต้องมีการประเมินว่า กระบวนการมีส่วนร่วมที่ดำเนินอยู่เป็นอย่างไรและมีการปรับปรุงที่จำเป็นอะไรบ้างขั้นตอนแรกที่สำคัญ คือ การนิยามคำว่า “ประสบความสำเร็จ” หรือ “มีประสิทธิภาพ” ให้ชัดเจน เช่น ถ้าเกณฑ์ของความสำเร็จ คือ การได้มาซึ่งความคิดเห็นของสาธารณชน การที่ได้ทราบถึงความรู้สึกของประชาชนต่อโครงการว่าเป็นอย่างไรก็ถือว่าผลดังกล่าวคือความสำเร็จ ประเด็นสำคัญสำหรับการประเมินผล คือ “ความชัดเจนของเกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินผล” คือ การประเมินความสำเร็จของกระบวนการมีส่วนร่วม คือ ความรู้สึกของการเป็นเจ้าของกระบวนการและการทำงานร่วมกันมากกว่าความสำเร็จของผลลัพธ์ของกระบวนการ

ตอนที่ 6: การมีส่วนร่วมของประชาชนในภาคปฏิบัติ นำเสนอตัวอย่างการวางแผนกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ประสบความสำเร็จ ได้แก่ Salt River Project Task Force, Central Arizona Water Control Study และ Hewlett Packard Office Building โดยนำเสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนที่หลากหลาย ซึ่งกรณีศึกษาต่างๆ ที่นำเสนอในหนังสือจะครอบคลุมหลายด้าน รวมถึงด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยหลักการและแนวทางต่างๆ ก็สามารถประยุกต์ใช้กับการตัดสินใจในกรณีอื่นๆ ได้อย่างกว้างขวาง

จะเห็นได้ว่าลักษณะการมีส่วนร่วมมีความหลากหลาย ทั้งในเรื่องแนวคิด การวางแผนร่วมกันในสถานการณ์ต่างๆ เช่น การดำเนินงานร่วมกัน การจัดกิจกรรมร่วมกัน หรือ การปฏิบัติการณ์ร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การประสบความสำเร็จในเรื่องต่างๆ ต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งในที่นี้จะขอแบ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) 2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) 3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) 4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) โดยบุคคลที่จะเข้ามามีส่วนร่วมนั้นควรจะต้องประกอบด้วย 1. ประชาชนผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชนหรือท้องถิ่น 2. ผู้นำชุมชนหรือผู้นำท้องถิ่น รวมทั้งผู้นำที่ไม่เป็นทางการ และ 3. เจ้าหน้าที่ของรัฐ

2.3.5 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในการดำเนินงานพัฒนาหรือกิจกรรมโครงการใดๆ ก็ตาม สิ่งที่สำคัญต่อการตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนมีหลายประการ ทั้งด้านปัจจัยตัวบุคคล องค์กรและชุมชน ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ หรือมีเกียรติยศ ตำแหน่ง อำนาจบีบบังคับที่เกิดจากคนที่มีความอำนาจเหนือกว่า ทำให้เกิดการบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่างๆ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2527) และ (จุฑารัตน์ ชมพันธุ์, 2555, น. 188)

ปรีชญา เวสารัชช์ (2528, น. 170) ได้กล่าวถึง ปัจจัยที่ผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ประกอบด้วย

1) ปัจจัยสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพเศรษฐกิจสังคมการเมืองการปกครอง และความปลอดภัย

2) ปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่นโดยเฉพาะผู้นำ

3) ปัจจัยที่เป็นรางวัลตอบแทน เช่น ค่าตอบแทนแรงงานเงินปันผลจากสหกรณ์ ออมทรัพย์

4) ปัจจัยภายในตัวบุคคล ได้แก่ ความคาดหวังในประโยชน์ส่วนรวมความรู้สึกเกรงใจไม่กล้าปฏิเสธเมื่อถูกชักชวนหรือความรู้สึกว่าเป็นพันธะที่ต้องเข้าร่วมเพื่อให้เกิดความสามัคคี

อนุภาพ ถิรลาภ (2528, น. 25-26) เห็นว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ ความเกรงใจผู้ที่มีสถานภาพที่สูงกว่าความต้องการเป็นกลุ่มเป็นพวกความเชื่อในตัวผู้นำความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ของรัฐการคำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทน การยอมรับแบบอย่างความไม่พอใจต่อสภาพแวดล้อม การยอมรับในอำนาจรัฐและฐานะทางเศรษฐกิจ

ธวัช เบญจาทิกุล (2529, น. 25-26) เสนอว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนามี 5 ประการ ได้แก่ ปัจจัยด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง ด้านวัฒนธรรม และด้านจิตวิทยาทางสังคม

อรอนงค์ ธรรมกุล (2539, น. 21) ได้สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นไว้ด้วยกัน 3 ประการ ได้แก่

1) ด้านความผูกพันเป็นเครือญาติและความผูกพันในชุมชน

2) ด้านการมีภาวะทางเศรษฐกิจ

3) ด้านการสนับสนุนจากองค์กรภายในหมู่บ้าน

ในประเด็นเดียวกันจากการศึกษาของ Creighton (วันชัย วัฒนศัพท์, 2543, น. 158-161) พบว่า การที่คนเราจะพิจารณาว่าตนได้รับผลกระทบและเลือกที่จะมีส่วนร่วมในโครงการการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ 6 ประการ คือ

- 1) ความใกล้ชิดปัญหา
- 2) ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ
- 3) การเข้าถึงประโยชน์ใช้สอยหรือบริการ
- 4) ประเด็นทางด้านสังคม/สิ่งแวดล้อม
- 5) ค่านิยม
- 6) อำนาจที่ได้รับการมอบหมายตามกฎหมาย

นอกจากนี้ประชาชนโดยทั่วไปจะเข้ามามีส่วนร่วมปัจจัยที่เป็นส่วนสำคัญ คือ การให้ข้อมูลข่าวสารต่อสาธารณชนทั่วไปถึงผลที่จะติดตามมาของการมีส่วนร่วมหรือการไม่ทำตามกิจกรรมที่นำเสนอและต้องแสดงให้เห็นชัดเจนเพื่อให้ประชาชนเห็นช่องทางในการเข้ามีส่วนร่วมได้ ถ้าเขาต้องการที่จะมีส่วนร่วม (วันชัย วัฒนศัพท์, 2543)

สำหรับนักวิชาการต่างประเทศ World Health Organization (1978, อ้างถึงใน ไชยชนะ สุทธิวรชัย, 2536, น. 19 -20) ได้เสนอปัจจัยพื้นฐานในการระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 2 ประการ คือ

- 1) ปัจจัยของสิ่งจูงใจในการเห็นว่าตนจะได้ผลประโยชน์ตอบแทนในสิ่งที่ตนทำไป
- 2) ปัจจัยโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วมควรเปิดโอกาสให้ทุกๆ คน และทุกๆ กลุ่มในชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมในการพัฒนาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งโดยการเข้าร่วมอาจอยู่ในรูปของการมีตัวแทนหรือเข้าร่วมโดยตรงควรมีเวลากำหนดที่ชัดเจนเพื่อผู้เข้าร่วมจะสามารถกำหนดเงื่อนไขของตนเองได้ตามสภาพเป็นจริงของตนและกำหนดลักษณะของกิจกรรมที่แน่นอนว่าจะทำอะไร

Person (1993, อ้างถึงใน สุวรรณ มานะโรจนานนท์, 2542, น. 15) ได้อธิบายว่าการกระทำของมนุษย์ (Action of Anyone) จะขึ้นอยู่กับบุคลิภาพของแต่ละบุคคล ระบบสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่และวัฒนธรรมในสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกซึ่งวัฒนธรรมนี้จะเป็นตัวกำหนดความคิดความเชื่อค่านิยมของบุคคล

Kaufman (1988, p. 98, อ้างถึงใน ฉอาน วุฒิกรรมรักษา, 2526, น. 25) พบว่า อายุ เพศ การศึกษาขนาดครอบครัว อาชีพรายได้และความยาวนานในการอาศัยอยู่ในท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

Alvin Bertrand (1972, อ้างถึงใน วัชรภรณ์ เอี่ยมสะอาด, 2538, น. 26) ที่พบว่าปัจจัยทางวัฒนธรรมของประชาชนที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมได้แก่ ลักษณะของบุคคล คืออายุเพศ สถานภาพทางสังคม อาชีพ การศึกษา ถิ่นที่อยู่อาศัย ระยะเวลาในท้องถิ่นค่านิยมและทัศนคติ

Cohen and Uphoff (1981, อ้างถึงใน อรอนงค์ ธรรมกุล, 2539, น. 19) ได้กล่าวถึง ภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ ปัจจัยทางกายภาพและชีวภาพ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางการเมือง ปัจจัยทางสังคม ปัจจัยทางวัฒนธรรมและปัจจัยด้านประวัติศาสตร์

William W. Reeder (1991, อ้างถึงใน ไชยชนะ สุทธิวรชัย, 2536, น. 25-26) ยังกล่าวว่าปัจจัยต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์โดยมีความเชื่อว่าปัจจัยภายนอกคือสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมไม่มีอิทธิพลโดยตรงต่อการตัดสินใจ แต่บุคคลจะแปลงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมเหล่านั้นมาสู่ตัวบุคคลในรูปแบบของความเชื่อ (Beliefs) และความไม่เชื่อ (Disbeliefs) ซึ่งจะเป็นเหตุผลที่จะทำให้บุคคลตัดสินใจเลือกกระทำพฤติกรรมซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายด้าน คือ

1) ปัจจัยที่ดึงดูดให้เกิดการกระทำ ได้แก่ เป้าหมาย (Goals) ความเชื่อ (Belieforientation) ค่านิยม (Value Standards) นิสัยและขนบธรรมเนียม (Habits and Custom)

2) ปัจจัยผลักดันให้เกิดการกระทำ ได้แก่ ความคาดหวัง (Expectations) ข้อผูกพัน (Commitments) และการบังคับ (Force)

3) ปัจจัยสนับสนุน ได้แก่ โอกาส (Opportunity) ความสามารถ (Ability) การสนับสนุน (Support) เป็นแรงกระตุ้นให้คนกระทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใดลงไป

Singh (1986, p. 69, อ้างถึงใน เดชา เลิศวิสัย, 2540, น. 43) สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางสังคมไว้ว่ามีปัจจัยถึง 32 ตัว ที่มีส่วนร่วมกำหนดระดับการมีส่วนร่วมทางสังคมได้แก่ อายุ เพศสุขภาพ ระยะเวลาอาศัยในชุมชน ระยะห่างของการตั้งบ้านเรือน ขนาดของครอบครัว มาตรฐานทางสังคมของประชาชน ระดับการศึกษา ระดับความเป็นอยู่ การครอบครองที่ดิน ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เชื้อชาติและสัญชาติ พื้นเพทางครอบครัว ลำดับชั้นทางสังคม ปัจจัยส่วนบุคคล การปรับตัวทางสังคม ความสนใจ ความเฉลียวฉลาด การอบรมทางพฤติกรรม ทัศนคติ ข่าวสารและการติดต่อสื่อสาร ความเชื่อศาสนา ค่านิยมทางสังคม ความเชื่อในตนเอง ความเชื่อและการแสดงออกทางพฤติกรรม ความพึงพอใจการเป็นผู้นำและการตระหนักถึงความสำคัญของกิจกรรม

Roger (1995, อ้างถึงใน อาภรณ์ ช่างเกวียน, 2540, น. 33-34) กล่าวว่า ปัจจัยที่เป็นแรงกระตุ้นให้บุคคลเป็นตัวตัดสินใจเข้าร่วมกระทำกิจกรรมใหม่ๆ ในชุมชนหรือยอมรับสิ่งใหม่ๆ คือการติดต่อสื่อสารและลักษณะส่วนตัวของบุคคลนั้นๆ

1) ปัจจัยช่องทางการสื่อสารเป็นวิธีการที่ผู้ส่งข่าวสารไปยังผู้รับสารใน 2 ลักษณะ คือ

1.1 ช่องทางการสื่อสารมวลชน (Mass Media Channel) เป็นวิธีการถ่ายทอดข่าวสารที่เกี่ยวกับการสื่อสารเช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสารและหนังสือประเภทอื่นๆ

เช่นภาพยนตร์ วิทยู โทททัศน์ ซึ่งมีความสำคัญในการเพิ่มความรู้กระจายข่าวสารสามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลได้

1.2 ช่องทางการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Channel) เป็นการติดต่อระหว่างบุคคลเพื่อถ่ายทอดข่าวสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารซึ่งมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้มากกว่าสื่อประเภทอื่นๆ

2) ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะส่วนตัว (Person Characteristic) ประกอบด้วยอายุ สถานภาพทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ รายได้ ขนาดที่ดินและความสามารถเฉพาะอย่าง รวมถึงระดับการศึกษา

การมีส่วนร่วมนั้น มีปัจจัยที่จะส่งผลให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ประยูรศรี ประสารณ์ (2523, อ้างถึงใน เอกวิทย์ นวเศรษฐ, 2554, น. 10) อายุ เพศ การศึกษา ขนาดครอบครัว อาชีพรายได้และระยะเวลาการอยู่อาศัยในท้องถิ่น มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมมีด้วยกัน 3 ปัจจัย ดังนี้

1. ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ เพศ
2. ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ การศึกษา อาชีพ รายได้ และการเป็นสมาชิกกลุ่ม
3. ปัจจัยด้านการสื่อสาร ได้แก่ การรับข่าวสารจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคล

ดังนั้น อาจสรุปว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนหรือประชาชนในโครงการต่างๆ ประกอบด้วย ปัจจัยในตัวบุคคล ปัจจัยสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพเศรษฐกิจสังคม การเมืองการปกครองและความปลอดภัย ความคาดหวังในประโยชน์ส่วนรวมความรู้สึกร่วมใจไม่กล้าปฏิเสธเมื่อถูกชักชวนหรือความรู้สึกว่าเป็นพันธะที่ต้องเข้าร่วมเพื่อให้เกิดความสามัคคี การคำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทน ปัจจัยด้านสังคมเศรษฐกิจการเมืองวัฒนธรรม ปัจจัย ด้านความผูกพันเป็นเครือญาติและความผูกพันในชุมชน ด้านการมีภาวะทางเศรษฐกิจ ด้านการสนับสนุนจากองค์กรภายในหมู่บ้าน ความใกล้ชิดปัญหา ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ การเข้าถึงประโยชน์ใช้สอยหรือบริการ ประเด็นทางด้านสังคม/สิ่งแวดล้อม ค่านิยม อำนาจที่ได้รับการมอบหมายตามกฎหมาย

ปัจจัยที่เป็นส่วนสำคัญ คือ การให้ข้อมูลข่าวสารต่อสาธารณชนทั่วไปถึงผลที่จะติดตามมาของการมีส่วนร่วมหรือการไม่ทำตามกิจกรรมที่นำเสนอและต้องแสดงให้เห็นชัดเจนเพื่อให้ประชาชนเห็นช่องทางในการเข้ามีส่วนร่วมได้ถ้าเขาต้องการที่จะมีส่วนร่วม ปัจจัยของสิ่งจูงใจในการเห็นว่าตนจะได้ผลประโยชน์ตอบแทนในสิ่งที่ตนทำไป ปัจจัยในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งโดยการเข้าร่วมอาจอยู่ในรูปของการมีตัวแทนหรือเข้าร่วมโดยตรงควรมีเวลากำหนดที่ชัดเจนเพื่อผู้เข้าร่วมจะสามารถกำหนดเงื่อนไขของตนเองได้ตามสภาพเป็นจริงของตนและกำหนดลักษณะของกิจกรรมที่แน่นอนว่าจะทำอะไร ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ เพศ ปัจจัยทาง

สังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ การศึกษา อาชีพ รายได้ และการเป็นสมาชิกกลุ่ม ปัจจัยด้านการสื่อสาร ได้แก่ การรับข่าวสารจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคลค่านิยมและทัศนคติ ปัจจัยทางกายภาพและชีวภาพ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางการเมือง ปัจจัยทางสังคม ปัจจัยทางวัฒนธรรมและปัจจัยด้านประวัติศาสตร์ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์โดยมีความเชื่อว่าปัจจัยภายนอกคือสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมไม่มีอิทธิพลโดยตรงต่อการตัดสินใจ แต่บุคคลจะแปลงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมเหล่านั้นมาสู่ตัวบุคคลในรูปแบบของความเชื่อ (Beliefs) และความไม่เชื่อ (Disbeliefs) ซึ่งจะเป็นเหตุผลที่จะทำให้บุคคลตัดสินใจเลือกกระทำพฤติกรรม

สรุปผลการศึกษาข้อมูลแนวคิดและงานวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางสังคมไว้ว่ามีปัจจัยถึง 32 ตัว ที่มีส่วนร่วมกำหนดระดับการมีส่วนร่วมทางสังคม ได้แก่ อายุ เพศสุขภาพ ระยะเวลาอาศัยในชุมชน ระยะห่างของการตั้งบ้านเรือน ขนาดของครอบครัว มาตรฐานทางสังคมของประชาชน ระดับการศึกษา ระดับความเป็นอยู่ การครอบครองที่ดิน ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เชื้อชาติและสัญชาติ พื้นเพทางครอบครัว ลำดับชั้นทางสังคม ปัจจัยส่วนบุคคล การปรับตัวทางสังคม ความสนใจ ความเฉลียวฉลาด การอบรมทางพฤติกรรม ทัศนคติ ข่าวสารและการติดต่อสื่อสาร ความเชื่อศาสนา ค่านิยมทางสังคม ความเชื่อในตนเอง ความเชื่อและการแสดงออกทางพฤติกรรม ความพึงพอใจ การเป็นผู้นำและการตระหนักถึงความสำคัญของกิจกรรม

ปัจจัยที่เป็นแรงกระตุ้นให้บุคคลเป็นตัวตัดสินใจเข้าร่วมกระทำกิจกรรมใหม่ๆ ในชุมชนหรือยอมรับสิ่งใหม่ๆ คือการติดต่อสื่อสารและลักษณะส่วนตัวของบุคคลนั้นๆ ใน 2 ลักษณะ คือ ช่องทางการสื่อสารมวลชน (Mass Media Channel) เป็นวิธีการถ่ายทอดข่าวสารที่เกี่ยวกับการสื่อสารเช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสารและหนังสือประเภทอื่นๆเช่นภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ ซึ่งมีความสำคัญในการเพิ่มความรู้กระจายข่าวสารสามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลได้ และ ช่องทางการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Channel) เป็นการติดต่อระหว่างบุคคลเพื่อถ่ายทอดข่าวสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารซึ่งมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้มากกว่าสื่อประเภทอื่นๆ

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนมีการรวมตัวกันเป็น องค์กรชุมชน โดยมีการเรียนรู้การจัดการและการแก้ไขปัญหาของชุมชนซึ่งทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง หรือเกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอก ชุมชน สำหรับกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนจะต้องเป็นการดำเนินงาน

แบบร่วมคิดร่วมทำ และมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว (สำนักงาน คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544, น. 46)

ความหมายและคุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง และปัจจัยที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง มีดังนี้

2.4.1 ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง

เพื่อให้การพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างยั่งยืน จึงต้องเริ่มจากการใช้จุดแข็งในสังคม และทุนทางสังคมที่มีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกันหรือมีอาชีพร่วมกันหรือการประกอบกิจการซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน (นายไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม) โดยความเป็นชุมชน อาจหมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน ในการกระทำ มีการจัดการ เพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน

จากความหมายข้างต้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ชุมชนมีความหมายมากกว่าการที่คนแต่ละคนมาอยู่ร่วมกัน แต่ได้สร้างความสัมพันธ์กันโดยมีหลักการ เงื่อนไข กติกา ซึ่งเราเรียกโดยรวมว่าระเบียบบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน ชุมชนจึงมีลักษณะเป็นองค์กรทางสังคมที่สามารถตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันของสมาชิก และสามารถช่วยให้สมาชิกสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้

ความเข้มแข็งของชุมชน จึงหมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่างๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนแล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยจะเรียกชุมชนนี้ว่ากลุ่ม ชุมชน สหกรณ์ บริษัท องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายหรืออื่นๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่นๆ ในสังคมด้วย

ทั้งนี้ องค์กรชุมชน หมายถึง กลุ่มหรือชุมชนหรือสหกรณ์หรือในชื่ออื่นใด โดยจะมีการจดทะเบียนตามกฎหมายหรือไม่ก็ตาม อันเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวด้วยความสมัครใจของประชาชนจำนวนหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน มีมิตรภาพและความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม มีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอาศัยอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยในแต่ละชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่างๆ เช่น มิติทางด้านเศรษฐกิจมิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ มิติทางด้านสังคม และมิติทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้น อาจพัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติเท่านั้น เนื่องจากเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติของแต่ละชุมชน มีความแตกต่างกัน

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2548) กล่าวว่า ชุมชนเข้มแข็ง คือ การที่ชุมชนสามารถจัดการสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการความรู้องค์กรชุมชน ระบบความสัมพันธ์ กิจกรรมหรือการจัดการทรัพยากรชุมชน เป็นต้น โดยเป็นการจัดการเพื่อให้เกิดความรู้ ความดี ความสามารถ ความสามัคคีและความสำเร็จ

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2542) ได้สะท้อนให้เห็นว่า ประเทศที่มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่มั่นคงจะมีชุมชนท้องถิ่นที่ เข้มแข็ง เนื่องจากชุมชนท้องถิ่นเป็นหน่วยย่อยที่เป็นรากฐานที่แท้จริงของประเทศ ชุมชนที่เข้มแข็ง หมายถึง ความสามารถของครอบครัวและกลุ่มของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นที่ร่วมคิดร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาด้วยตนเอง และได้มีการพัฒนาชุมชนของตนเองตามค่านิยม วิถีคิด และเป้าหมาย ที่ได้กำหนดไว้ร่วมกัน

จิรประภา อัครบวร, บุญอนันต์ พันิชทรัพย์, และ สมบัติกุสุมาวสี (2545) ที่ได้กล่าวไว้ว่า ชุมชนเข้มแข็งเป็นชุมชนที่สมาชิกในชุมชนมีศักยภาพในการดำรงอยู่ แก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง ครอบครัว และสังคมได้ โดยสมาชิกมีการสร้างกระบวนการร่วมกันคิด ร่วมกันทำเพื่อการพัฒนาที่เข้มแข็ง

ปาริชาติ วัลย์เสถียร (2553) ได้อธิบายความเข้มแข็งของชุมชนจากฐานคิดที่ว่า “คำตอบอยู่ที่หมู่บ้านหรือชุมชน” โดยเน้นให้แต่ละชุมชนเป็นผู้กำหนดความหมายด้วยชุมชนเอง นิยามของชุมชนเข้มแข็งจึงเป็นสิ่งที่แตกต่างกันไปและมีความซับซ้อนขึ้นอยู่กับประสบการณ์ทรัพยากร ระบบความสัมพันธ์ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมในชุมชนและระหว่างชุมชน ปาริชาติ วัลย์เสถียร (2553) ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับนิยามของชุมชนเข้มแข็งที่น่าสนใจไว้ว่า ชุมชนที่เข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่มีความสามารถในการพึ่งตนเอง ประชาชนในชุมชนมีความมั่นคง ปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความรักหวงแหนชุมชน และชุมชนมีวิสัยทัศน์ที่ดี

นภาพรณ หะวานนท์ และคณะ (2550) ที่ได้นิยามชุมชนเข้มแข็งจากจุดยืนหรือมุมมองของชุมชนเช่นกัน โดยกล่าวว่า ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง คือ ชุมชนที่คนในชุมชนสามารถดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีไม่รอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก คนในชุมชนมีความปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความรักและหวงแหนชุมชน มีวิสัยทัศน์ สามารถคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รวมทั้งมองเห็นแนวทางการแก้ปัญหาเหล่านั้น ผู้วิจัยขอนิยามชุมชนเข้มแข็งจากมุมมองหรือฐานคิดของชุมชนเช่นเดียวกัน โดยสรุปว่าชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่มีความสามารถใน

การพึ่งตนเอง ประชาชนในชุมชนมีความมั่นคง ปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความรักหวงแหนชุมชน และชุมชนมีวิสัยทัศน์ที่ดี

วุฒิชัย สายบุญจวง (2561) ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การที่ชุมชนมีศักยภาพ และเข้มแข็งในด้านต่างๆ ที่ประกอบด้วย 1) ความเข้มแข็งของชุมชน ด้านเศรษฐกิจ การที่ชุมชนมีความกินดีอยู่ดี มีอำนาจต่อรองกับนายทุน มีอิสรภาพในการจัดการ ทรัพยากรของชุมชน การไม่เป็นหนี้ การมีทุนสำรองสำหรับกิจการสาธารณะและสวัสดิการของชุมชน การที่ชุมชนมีทรัพยากรเพียงพอต่อการบริโภค การมีโอกาสเข้าถึงและใช้ทรัพยากรในชุมชน เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสิ่งที่มีค่าน้อยหรือไม่มีค่าของคนในชุมชน การปลอดจากการพึ่งพิงตลาดทุน และปัจจัยในการผลิตจากภายนอก เพื่อลดการพึ่งพิงให้เหลือน้อยที่สุด ขายผลผลิตได้ในราคาเป็นธรรม มีความสามารถในการจัดระบบธุรกิจของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปลอดจากความเสี่ยงในการผลิตหรือมีความเสี่ยงน้อย 2) การมีอำนาจในการผลักดันรัฐ หรือ กลุ่มผลประโยชน์ให้ดำเนินการเพื่อประโยชน์ของชุมชนได้ การมีสิทธิเหนือชุมชน การไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของภายนอกอย่างเด็ดขาด ไม่ว่าจะเป็นรัฐหรือกลุ่มอำนาจ การมีความสามัคคี มีความไว้วางใจกันระหว่างคนในชุมชน สามารถร่วมมือ ร่วมใจกันแก้ปัญหาของชุมชน มีจิตสำนึกต่อกัน มีศีลธรรม มีความมั่นใจในศักยภาพของชุมชนในการแก้ปัญหาของชุมชน รู้จักช่วยเหลือแบ่งปันกัน เสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม พึ่งพาอาศัยกันและกันได้ในยามจำเป็น 3) มีกระบวนการเรียนรู้ ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน มีสิ่งแวดล้อมที่ดี มีความสามารถปรับใช้วัฒนธรรมและภูมิปัญญา ของชุมชนเพื่อประโยชน์ของชุมชน มีความปลอดภัยในชีวิต สุขภาพ และทรัพย์สิน ชุมชนมี สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดี มีการจัดระบบรักษาสีเขียวภายในชุมชน คนในชุมชนมีจิตสำนึก ในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน มีวิถีชีวิตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

ในการวิเคราะห์ลักษณะสิ่งบ่งชี้ ถึงชุมชนเข้มแข็งได้นำลักษณะสิ่งบ่งชี้ถึง ชุมชนเข้มแข็งของแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเข้มแข็งมาเป็นแนวทางในการศึกษา สรุปได้ว่า ลักษณะสิ่งบ่งชี้ของชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย 1) การรวมตัวเป็นปึกแผ่น มีศักยภาพในการพึ่งตนเองและการเรียนรู้ ในระดับสูง มีองค์กรในชุมชน 2) มีการรวมตัวเป็นปึกแผ่น สามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรและภูมิปัญญาของชุมชนได้เป็นหลัก 3) ความรัก ความเอื้ออาทร ความสามัคคี และมีจิตสำนึก ความหวงแหนความเป็นชุมชนของตน 4) มีแผนชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุกๆ ด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเอง 5) สมาชิกในชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหา และพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น แน่นแฟ้น สมาชิกของชุมชน มีศักยภาพที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของชุมชน มีอุดมการณ์ ค่านิยมร่วมกัน สมาชิกมีความรู้สึก ว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และมีความผูกพันกับชุมชน

2.4.2 คุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2550) กล่าวว่า แม้ว่าชุมชนแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกันในเชิงขอบเขตของประชากร เศรษฐกิจ และสังคม แต่สามารถประมวลได้ว่าชุมชนเข้มแข็งเป็นลักษณะของชุมชนที่มีความผาสุกปรองดองกันของสมาชิก มีความสามารถในการสืบสานวัฒนธรรม และวิถีชีวิต มองเห็นปัญหาในอนาคตและสามารถธำรงรักษาความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อม คุณลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนที่ว่ามาล้วนเป็นผลมาจากวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม ภูมิปัญญา ภาวะผู้นำ รูปแบบการทำการมาหากิน สภาพแวดล้อม และกระบวนการในสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่เกี่ยวพันและเกื้อกูล

นภาพรณ์ หะวานนท์ และคณะ (2550) ที่แสดงให้เห็นองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง 4 ประการ ได้แก่

- 1) ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ซึ่งหมายถึงการที่ชุมชนมีอิสระที่จะกำหนดทางเลือกในการจัดการกับปัญหาและดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน โดยไม่หวังพึ่งพิงภายนอก มีอำนาจในการต่อรองและสามารถระดมทุนเพื่อนำประโยชน์มาใช้ต่อชุมชน
 - 2) ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน คือสภาวะการณ์ที่คนในชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน ทั้งในแง่ของสังคม การประกอบอาชีพ ทรัพย์สิน และสิ่งแวดล้อม โดยสามารถพิจารณาได้จากระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีความใกล้ชิดกัน รู้จักมักคุ้นและไว้วางใจกัน รวมทั้งการที่ชุมชนได้สร้างระบบสวัสดิการของชุมชนขึ้นมา ทำให้ชุมชนมีหลักประกันในการบริโภค อันเป็นระบบความช่วยเหลือเกื้อกูลขึ้น พื้นฐานที่ทำให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิต นอกจากนี้ยังสามารถพิจารณาความมั่นคงปลอดภัยของชุมชนได้ จากอาชญากรรม อุบัติเหตุและความปลอดภัยของสมบัติสาธารณะด้วย
 - 3) การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน คือการที่ชุมชนมีความเข้าใจในสภาวะการณ์ทั่วไปของชุมชนทั้งจุดอ่อน จุดแข็งสามารถประเมินได้ว่าปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่มีความเชื่อมโยงกับ เงื่อนไขหรือปัจจัยอย่างไร ทำให้สามารถมองไปในอนาคตได้ว่า ต้องการให้ชุมชนเป็นอย่างไรบ้าง ซึ่งจะเป็นแนวทางในการกำหนดเป้าหมายและทิศทางในอนาคต และนำไปสู่ยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้
 - 4) ความรักและหวงแหนชุมชน คือการที่คนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน รวมทั้งมีความภาคภูมิใจและตระหนักในศักดิ์ศรีของชุมชน มีการสืบสานภูมิปัญญาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
- ดำรง ศักดิ์แก้วเพ็ญ (2556) ที่ได้แสดงให้เห็นคุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็งใน 4 ประการ ได้แก่

1) เป็นชุมชนเรียนรู้ (community learning) เป็นลักษณะที่สมาชิกในชุมชนช่วยกันเรียนรู้กันในชุมชนตื่นตัวตลอดเวลา รู้ข่าวสารด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของประเทศ รวมทั้งเพิ่มพูนความรู้บางด้านที่จำเป็น เช่น ด้านการอาชีพ ด้านการเมืองการปกครอง ให้กับชุมชนอย่างครอบคลุม เป็นต้น การเรียนรู้ของชุมชนนั้นมุ่งเน้นการปฏิบัติเป็นการเรียนรู้จากการลงมือทำ และร่วมกันหลายคนหรือเป็นกลุ่ม มีประโยชน์กับชุมชนทั้งในแง่ของการแก้ปัญหาต่างๆ หรือการพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้า

2) ชุมชนที่รู้จักจัดการตนเอง (community management) โดยการจัดการประกอบด้วยกิจกรรมของการวางแผนโดยชุมชนต้องการโครงการหรือแผนชุมชนที่ต้องระบุว่า ชุมชนทำอะไร ใครจะทำ ทำที่ไหน ทำเมื่อไหร่และทำอย่างไร จากนั้นเป็นการจัดกระบวนการซึ่งเป็นการเตรียมการเพื่อดำเนินการตามแผน มีการเตรียมคน เตรียมวัสดุและงบประมาณ รวมทั้งการฝึกทักษะที่จำเป็นและนัดหมายการลงมือทำไว้อย่างเรียบร้อยแล้วจึงลงมือดำเนินการตามแผน คือการเอาแผนหรือโครงการมาวางแผนแล้วปฏิบัติตามขั้นตอนจนกว่าจะเสร็จงาน

สิ่งที่ต้องดำเนินการควบคู่กันไป คือ การกำกับงานเพื่อให้แน่ใจว่างานเริ่มและดำเนินการตามเป้าหมายหรือไม่มีปัญหาอุปสรรคตรงไหน อย่างไรหรือไม่และสุดท้าย คือ การประเมิน โดยควรมีการประเมินผลว่างานที่ได้ดำเนินการประสบความสำเร็จตามแผนที่ได้วางไว้หรือไม่ สรุปปัญหาและแนวทางทั่วไปรวมทั้งบทเรียนที่ได้จากการทำงานโครงการ มีข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์จากผลสำเร็จร่วมกัน

3) ชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (spirituality) ซึ่งสะท้อนได้จากการที่สมาชิกมีความผูกพันกับชุมชน เสียสละทำงานเพื่อส่วนรวม มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ห่วงเห่น มีสิ่งที่สมาชิกยึดเหนี่ยวร่วมกัน สิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชนมีชีวิตจิตใจเหมือนสิ่งมีชีวิต พร้อมทั้งจะเจริญเติบโตหรือเสื่อมสลายตามสภาพร่างกายหรือสิ่งแวดล้อม

4) ชุมชนที่มีสันติภาพ (peaceful) ผู้คนในชุมชนมีความสุข มีความสามัคคีปรองดองกัน มีการทำงานเพื่อส่วนรวม ความมีประสิทธิภาพประสิทธิผลในการทำงานของชุมชน มีพลังในการทำงาน มีความสามารถในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่อาจมีให้ลุกล่วงไปได้รวมทั้งสามารถป้องกันอันตรายจากภายนอก

โกวิท พวงงาม (2556) กล่าวว่า ในปัจจุบันกระแสการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองนั้นได้รับความสนใจเป็นอย่างมากบทเรียนและประสบการณ์ที่ได้จากการศึกษาเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็งนั้นทำให้สามารถสรุปให้เห็นถึงคุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็งได้ 10 ประการ ได้แก่

1) มีกระบวนการเรียนรู้กันของคนในชุมชน (learning process) โดยเฉพาะในส่วนของผู้นำชุมชนและสมาชิกที่เป็นแกนนำ ซึ่งต้องมีการพัฒนาศักยภาพของตนเองเป็นชุมชนที่มีผู้นำความคิดเป็นแบบอย่างของการเสียสละขยันหมั่นเพียร อดทน มีวินัยในตัวเอง และสามารถทำงานร่วมกับคนอื่นได้

2) ชุมชนแห่งการเรียนรู้ (community learning) ชุมชนที่เข้มแข็งควรมีการแสวงหาความรู้ได้ด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้เป็นกลุ่ม การเรียนรู้ข่าวสารต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และชุมชน เป็นต้น การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้จะทำให้ชุมชนมีความรู้แลกเปลี่ยนความรู้กัน ซึ่งทำให้เกิดประโยชน์ในแง่ของการนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการตัดสินใจต่างๆ ของชุมชน การเรียนรู้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนนั่นเอง

3) ชุมชนต้องมีผู้นำที่มีภาวะผู้นำชุมชน (community leadership) โดยเป็นผู้ที่ประสานความคิดของสมาชิก ให้โอกาสสมาชิกได้แสดงความคิดเห็น พร้อมทั้งจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน

4) คนในชุมชนมีจิตสำนึกชุมชน (community consciousness) โดยที่สมาชิกในชุมชนนั้นสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชนความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่างๆ กับบุคคลอื่นอย่างเท่าเทียมและเป็นมิตร ยอมรับในศักยภาพซึ่งกันและกัน และยอมรับในความแตกต่างของสมาชิก มีส่วนรวมในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

5) ชุมชนต้องมีสมาชิกที่มีความจงรักภักดีต่อชุมชน (community spirituality) สมาชิกชุมชนเป็นผู้ที่เสียสละทำงานเพื่อชุมชน ห่วงแทนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด เครือญาติหรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่างๆ เป็นต้น ความจงรักภักดีนี้เป็นเหมือนกับจิตวิญญาณชุมชนที่ทำให้เกิดความเป็นสุข เกิดพลังที่จะทำให้ สมาชิกในชุมชนเป็นสุข

6) เป็นชุมชนที่มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง (strengthens community organization) คือ ประชาชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึกชุมชน ร่วมผนึกกำลัง แก้ไขปัญหาชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกันมิใช่ต่างคนต่างทำ

7) เป็นชุมชนที่มีการจัดการชุมชนที่ดี (community management) คือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชนได้โดยเฉพาะการวางแผนแม่บทชุมชน จัดกระบวนการชุมชนที่มีลักษณะของเวทีประชาคม และมีการดำเนินงานที่เชื่อมประสานกับองค์กรท้องถิ่น รวมทั้งการประเมินผลการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นด้วยตนเองได้

8) เป็นชุมชนที่มีเครือข่าย (community networks) โดยมกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และด้วยการประชาสัมพันธ์ที่สมานฉันท์ทำให้เกิดการรวมสมาชิกกับองค์กรชุมชนต่างๆ ให้มีพลัง เข้มแข็ง

9) เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ (self-help management) สมาชิกและองค์กรต่างๆ ในชุมชนความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือหรือพึ่งพิงตนเองทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรม ทั้งในยามปกติและประสบภาวะวิกฤตต่างๆ

10) เป็นชุมชนที่มีความสงบสุขหรือเป็นปึกแผ่น (solidarity) มีการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ โดยเฉพาะการทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีพลังควบคู่ไปกับคุณธรรมและมีความสุข เกิดขึ้นในชุมชน

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น จะเห็นว่าแม้นักวิชาการต่างสะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็งไว้แตกต่างกันบ้างในรายละเอียด แต่เมื่อพิจารณาที่เนื้อหาสำคัญนั้นพบว่า คุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง มีความสอดคล้องกันในการทำงานเดียวกัน ดังที่ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ให้เห็นโดยยึดผลงานของ นภาพร หะวานนท์ และคณะ (2550) ซึ่งมีความครอบคลุมมาเป็นพื้นฐานในสังเคราะห์ดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1

คุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

คุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง	นภาพร หะวานนท์ และคณะ (2550)	นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2550)	โกวิทย์ พวงงาม (2556)	ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง (2556)
ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน	✓	✓	✓	✓
ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน	✓	✓		✓
การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน	✓	✓	✓	✓
ความรักและหวงแหนชุมชน	✓	✓	✓	✓

2.4.3 ปัจจัยของการพัฒนาสู่ชุมชนเข้มแข็ง

จากการสังเคราะห์ผลงานของนักวิชาการดังแสดงในตารางที่ 2.2 สามารถสรุปได้ว่าปัจจัยของการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งที่สำคัญมี 5 ประการ ได้แก่

- 1) การเรียนรู้เพื่อชีวิต
- 2) ความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้น
- 3) เครือข่ายชุมชน
- 4) ผู้นำตามธรรมชาติ
- 5) เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง

ตารางที่ 2.2

ปัจจัยของการพัฒนาสู่ชุมชนเข้มแข็ง

ปัจจัย/เงื่อนไข	วัฒนธรรม กาญจนนะ สุวรรณ (2553)	อมรวิชัย นาครทรรพ และคณะ (2551)	นภาพรณ์ หะวานนท์ และคณะ (2550)	บุญนาค ตีวกุล (2543)	ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2542)	อุทัย ดุลยเกษม และ อรศรี งามวิทย์ภาพงศ์ (2540)
การเรียนรู้เพื่อชีวิต	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้น	✓	✓	✓	✓	✓	✓
เครือข่ายชุมชน	✓		✓	✓	✓	✓
ผู้นำตามธรรมชาติ	✓	✓		✓	✓	✓
เศรษฐกิจพึ่งตนเอง	✓		✓	✓	✓	✓

2.4.3.1 การเรียนรู้เพื่อชีวิต

ความเข้มแข็งของชุมชนเกิดขึ้นจากปัจจัยด้านการเรียนรู้เพื่อชีวิต ซึ่งเป็นลักษณะที่ชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันของคนในชุมชนการนำความรู้ทั้งเก่าและใหม่มาหลอมรวมให้เกิดระบบความรู้ใหม่ที่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนในยุคใหม่ได้เป็นอย่างดี มีการเชื่อมโยงการเรียนรู้กับเครือข่ายองค์กรหรือหน่วยงานภายนอก (อมรวิชัย นาครทรรพ และคณะ, 2551; นภาพรณ์ หะวานนท์ และคณะ, 2550; ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2542)

การเรียนรู้เพื่อชีวิตของคนในชุมชนเกิดขึ้นตลอดเวลาและในทุกระดับ ทั้งในระดับตนเอง ระดับครอบครัว และยังเป็นการเรียนรู้ร่วมกันกับสภาพแวดล้อมอื่นของชุมชน เช่น วัด สถานประกอบการ เป็นต้น (อุทัย ดุลยเกษม และ อรศรี งามวิทย์ภาพงศ์, 2540; บุญนาค ตีวกุล, 2543) การเรียนรู้เพื่อชีวิตของคนในชุมชนสังเกตได้จากกิจกรรมการจัดการต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนซึ่งได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันของคนในชุมชนที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติจริง การเรียนรู้เพื่อชีวิตยังครอบคลุมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งในด้านความรู้ภูมิปัญญา ท้องถิ่นหรือการสืบสานภูมิปัญญา ดั้งเดิม ซึ่งสังเกตได้จากสมาชิกในชุมชนและเยาวชนได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้และอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญา ทำให้ชุมชนสามารถนำความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้เพื่อประโยชน์

ในการยังชีพ และยังเป็นการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกด้วย (วรรณธรรม กาญจนะสุวรรณ, 2553)

2.4.3.2 ความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้น

ความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้นสะท้อนออกมาให้เห็นจากความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันของคนในชุมชนโดยผ่านระบบครอบครัว เครือญาติเพื่อนฝูง ซึ่งมีกฎเกณฑ์หรือแบบแผนการดำเนินชีวิตร่วมกัน ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดของคนในชุมชนนี้ทำให้เกิดการช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน คนในชุมชนมีความรักใคร่เอื้ออาทร ทำให้เกิดพลังที่จะสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ ของชุมชนได้อย่างดี (อมรวัชช์ นาครทรรพ และคณะ, 2551; อุทัย ดุลยเกษม และ อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2540; บุญนาค ตีวกุล, 2543) ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของคนในชุมชนสามารถพิจารณาได้จากการดำเนินงานของชุมชนเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิก ซึ่งสังเกตได้จากกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณี การจัดสรรทรัพยากร การส่งเสริมทางด้านการศึกษา และการจัดสวัสดิการชุมชน โดยมุ่งเน้นการยอมรับของสมาชิกในชุมชน (วรรณธรรม กาญจนะสุวรรณ, 2553) นำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนที่สะท้อนออกมาให้เห็นในแง่ของความมั่นคงในการผลิต การมีอำนาจอิสระในการจัดการกับปัญหาต่างๆ ของชุมชน การดำรงรักษาแบบแผนความคิด คุณค่า และจิตสำนึกที่ดีงาม มีจิตสำนึกสาธารณะ และให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนรวม (ชาติชาย ณ เชียงใหม่ , 2542)

2.4.3.3 เครือข่ายชุมชน

ระบบความสัมพันธ์ในลักษณะของเครือข่ายชุมชน ทั้งเครือข่ายระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน ชุมชนกับชุมชน ชุมชนกับรัฐ และชุมชนกับเอกชนมีความสำคัญต่อความเข้มแข็งของชุมชนเป็นอย่างมาก เครือข่ายที่เชื่อมโยงกันจะเกื้อกูลส่งเสริมประชาสังคม ทำให้องค์กรชุมชนแข็งแรง นำมาซึ่งความเข้มแข็งของชุมชน (นภาพรณ หะวานนท์ และคณะ, 2550; บุญนาค ตีวกุล, 2543; ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2542) เครือข่ายชุมชนเป็นลักษณะของการที่สมาชิกในชุมชนได้มีการจัดตั้งเครือข่ายกิจกรรมของชุมชนที่เป็นความต้องการหรือความสนใจ ร่วมกันเพื่อพัฒนาชุมชน สังเกตได้จากการที่เครือข่ายชุมชนนั้นได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารและประสบการณ์ร่วมกันระหว่างเครือข่าย สมาชิกได้ร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ และประเมินผลความสำเร็จของการพัฒนาร่วมกัน (วรรณธรรม กาญจนะสุวรรณ, 2553; อุทัย ดุลยเกษม และ อรศรีงาม วิทยาพงศ์, 2540)

2.4.3.4 ผู้นำตามธรรมชาติ

ผู้นำตามธรรมชาติจะทำงานในรูปของการปรึกษาหารือและแสวงหาความร่วมมือในการแก้ปัญหาของชุมชน ผู้นำตามธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนมีความรู้ความสามารถที่แตกต่างกัน แต่ล้วนมีคุณสมบัติพื้นฐานตามค่านิยมร่วมของชุมชนในแบบเดียวกัน คุณสมบัติพื้นฐาน

ที่ว่า ได้แก่ ความมีคุณธรรม การต่อสู้เพื่อชุมชน และเป็นผู้รู้หรือผู้อาวุโสในชุมชน (อมรวิรัช นาคทรพร และคณะ, 2551; บุญนาค ตีวกุล, 2543; อุทัย ดุลยเกษม และ อรศรีงาม วิทยาพงศ์, 2540) คุณลักษณะพื้นฐานของผู้ผู้นำนี้สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ (2553) ที่ได้แสดงให้เห็นว่าผู้นำที่ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งมีคุณลักษณะ 3 ประการ ได้แก่ 1) มีความรู้ความสามารถ 2) มีคุณธรรมจริยธรรม และ 3) เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากสมาชิกในชุมชน

ความรู้ของผู้ผู้นำที่สำคัญ ได้แก่ ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ความรู้ด้านสมุนไพร ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม และการประกอบอาชีพต่างๆ เป็นต้น (อมรวิรัช นาคทรพร และคณะ, 2551) การเป็นผู้ผู้นำที่จะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่เสียสละเวลา และนำความรู้ที่มีนั้นมาคิดมาสรรสร้างในการทำกิจกรรมต่างๆ ให้กับชุมชน ผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรม และเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากสมาชิก ก็เป็นลักษณะที่บ่งถึงผู้นำที่มีบารมีโดยเฉพาะในกลุ่มของผู้ผู้นำด้านศาสนาหรือทางจิตวิญญาณของชุมชน ซึ่งทำให้คนในชุมชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธา และพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ อย่างเต็มใจ

แนวคิดผู้นำตามธรรมชาติดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับผลงานการดำเนินงานพัฒนาศักยภาพบุคลากรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืนและบูรณาการของสำนักพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการกระจายรายได้ (สศก.) ซึ่งได้แสดงให้เห็นว่าผู้นำชุมชนที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ และชาวบ้านให้การยอมรับนับถือเป็นศูนย์รวมของชุมชนสามารถลดข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความคิดเห็นที่หลากหลายและนำพาชุมชนไปสู่แนวทางพัฒนาที่สอดคล้องและเหมาะสม ผู้นำยังต้องเป็นผู้ที่ใจกว้าง คิดอย่างรอบคอบและยอมรับข้อเสนอของสมาชิกในชุมชนมาปรับใช้เพื่อการพัฒนาาร่วมกัน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548) ในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งต้องอาศัยกระบวนการเสริมสร้างพัฒนาผู้นำในคนแต่ละรุ่นของชุมชนอย่างต่อเนื่อง (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2542)

2.4.3.5 เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง

เศรษฐกิจชุมชนเป็นกิจกรรมที่บุคคลหรือองค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนช่วยกันดำเนินการ โดยอาจมีการประสานกับหน่วยงานภายนอก มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมช่วยเหลือการผลิต การตลาด หุน และการจัดการร่วมกันในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การบริการ การท่องเที่ยว และการพัฒนา ส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อมุ่งให้เกิดรายได้ ส่งผลดีต่อคน ครอบครัว และชุมชน (กรมการพัฒนาชุมชน, 2542) ในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งต้องอาศัยเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง (นภาพรณ์ หะวานนท์ และคณะ, 2550; บุญนาค ตีวกุล, 2543; ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2542; อุทัย ดุลยเกษม และ อรศรีงาม วิทยาพงศ์, 2540) ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1) การผลิต เป็นการผลิตที่มุ่งตอบสนองความต้องการของตนเองเป็นหลัก เน้นปัจจัยการผลิตในชุมชนและอาศัยธรรมชาติ เป็นตัวกำหนด เช่น การผลิตและเก็บเกี่ยวตามฤดูกาล

2) การบริโภค ที่มุ่งเน้นการบริโภคสิ่งที่หาได้ตามธรรมชาติในท้องถิ่น เน้นการแลกเปลี่ยนสิ่งของกันของคนในชุมชนมากกว่าการซื้อขายโดยอาศัยเงินเป็นสื่อกลาง

3) การสะสมและกระจายส่วนเกิน ซึ่งเป็นลักษณะของการผลิตเพื่อยังชีพ โดยเน้นการพออยู่พอกิน ไม่ทำลายธรรมชาติและมีการกระจายส่วนเกินจากการบริโภคสู่ญาติมิตร และคนในชุมชน ในรูปของการแบ่งปัน การทำบุญ และการจ่ายภาษี เป็นต้น

ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองพิจารณาได้จากกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในชุมชน การที่ สมาชิกในชุมชนมีการพัฒนาระบบเศรษฐกิจที่พึ่งพาตนเอง มีความเป็นอยู่อย่างพอกินพอใช้และพอเพียง รวมทั้งสามารถการระดมทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกมาใช้เพื่อการพัฒนาบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง (วรรณธรรม กาญจนะสุวรรณ, 2553; ชชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2542)

สรุป คือ ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนมีการรวมตัวกัน มีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ มีการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือมีการพัฒนาให้ดีขึ้น โดยผ่านการประชาคมโดนคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกัน มีการช่วยเหลือพึ่งพากันเองในชุมชน ในชุมชนมี กิจกรรมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการพัฒนา ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

2.4.4 แนวคิดองค์ประกอบและลักษณะความเป็นชุมชนเข้มแข็ง

2.4.4.1 องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง

จากการดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตภายใต้คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดกรอบองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งไว้ว่าจะต้องประกอบด้วย (นพดล เหล่ากอ, 2555)

1. บุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตาม
2. มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก
3. มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักษาเอื้ออาทรต่อกัน และมีความรักท้องถิ่น รักชุมชน
4. มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วมรับผิดชอบ
5. มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ

- รูปแบบ
6. มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลาย
 7. มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
 8. มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี
 9. มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอด
- กันตลอดไป

2.4.4.2 ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนที่มีความเข้มแข็งมีลักษณะที่สำคัญดังนี้ คือ

1. สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
2. สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน
3. มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจน เป็นวิถีของชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใส และพร้อมที่จะให้ตรวจสอบ
4. สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชนกำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการชุมชน
5. สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน
6. มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุกๆ ด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกๆ คนและมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน
7. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุดไม่ใช้การพึ่งพาตลอดไป
8. มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้านชุมชนอื่นๆ ท้องถิ่น ภาครัฐ เอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่นๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

2.4.4.3 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม พร้อมกันทุกด้าน หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมไปถึงภาคีการพัฒนาต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ จึงต้องผนึกกำลังดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยตนเอง ด้วยการกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้าง

สภาพแวดล้อมให้ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันทำและมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ทั้งนี้มีกิจกรรมหลักที่ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่

1. การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกันร่วมคิดร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญกับการปรับวิธีคิดและวิธีการทำงานของบุคลากรภาครัฐจากการเป็นผู้สั่งการเป็นผู้สนับสนุนในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง

2. การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะ “ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้” เพื่อส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วยกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนได้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคมและสวัสดิภาพของชุมชนการฟื้นฟูอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การค้นหาศักยภาพและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการจัดทำแผนความต้องการของชุมชน รวมทั้งการสร้างประชาคมภายในชุมชนและการสร้างเครือข่ายของชุมชน (นพดล เหล่ากอ, 2555)

สรุปได้ว่าแนวคิดองค์ประกอบและลักษณะความเป็นชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง สิ่งต่างๆที่ประกอบรวมกันจึงจะเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง คุณสมบัติต่างๆ ของการเป็นชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ คนในชุมชนต้องเป็นคนที่มีการกระบวนการเรียนรู้ เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ คือ สมาชิกช่วยกันเรียนรู้ หรือเรียนรู้เป็นกลุ่ม มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ข่าวสารในด้านต่างๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมการเมือง ซึ่งอยู่นอกชุมชนและความรู้เกี่ยวกับ ชุมชนที่เป็นผลมาจากการปฏิบัติหรือประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดร่วมกันเพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน มีภาวะผู้นำชุมชน คือ ผู้นำเป็นผู้ประสานความคิดของสมาชิก ให้โอกาสสมาชิกได้แสดงความคิดเห็น ไม่ผูกขาดกับความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียวพร้อมที่จะเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกับผู้อื่น ผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนได้อย่างแนบแน่นและร่วมกันทำประโยชน์เพื่อชุมชน มีจิตสำนึกชุมชน หรือเป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ คือสมาชิกสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชนมีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่างๆ กับบุคคลอื่นๆ อย่างเท่าเทียมกันและเป็นมิตรภาพยอมรับในศักยภาพของกันและกัน และยอมรับในความแตกต่างหลากหลายระหว่างสมาชิก มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนร่วมมีจิตวิญญาณชุมชน คือ การที่สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชนวางแผนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัตถุประสงค์ หรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่างๆ ทำให้ชุมชนมีจิตใจเหมือนเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง ความมีจิตวิญญาณของชุมชนทำให้เกิดความปิติ

ความสุขอย่างล้นเหลือ และเป็นพลังอย่างมหัศจรรย์ เป็นพลังเยียวยา ที่ทำให้คนและชุมชนมีความสุข ดังนั้นจิตวิญญาณชุมชน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากการมีจิตสำนึกชุมชนซึ่งนอกจากจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งโดยตรงแล้ว ยังเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งแก่ชุมชนในด้านอื่นๆ ด้วย เพราะเป็นเสมือนการทำให้สมาชิกในชุมชนมีจิตใจที่แข็งแกร่ง มีความพร้อมที่จะรวมพลังกันเพื่อพัฒนาชุมชนต่อไป เมืองครุชุมชนเข้มแข็ง คือ ประชาชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึกชุมชน และจิตวิญญาณชุมชนผนึกกำลังกัน เพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาชุมชนซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำมีการจัดการชุมชนที่ดี คือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเอง และชุมชนได้วางแผน จัดกระบวนการดำเนินงานและประสิทธิผลการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ ทำให้องค์กรชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น มีเครือข่ายชุมชน คือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่ม และองค์กรชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการประชาสัมพันธ์ด้วยความสมานฉันท์ ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึกและจิตวิญญาณของสมาชิกและองค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้มีพลังเข้มแข็งเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ สมาชิกและองค์กรต่างๆ ในชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรมทั้งในยามปกติ และประสบกับภาวะวิกฤตต่างๆ อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนที่พึงประสงค์ เป็นชุมชนสงบสุข (solidarity) ชุมชนเข้มแข็งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรมและมีความสุข เมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชนและสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้ ก็ทำให้คนและชุมชนมีความสงบ รุ่เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน (โกวิทย์ พวงงาม, 2553) ความเข้มแข็งของชุมชนนั้นมีลักษณะ และองค์ประกอบหลายประการด้วยกัน และที่สำคัญแม้ชุมชนจะมีลักษณะที่ใกล้เคียง พื้นที่ใกล้เคียง ก็ใช้ว่าชุมชนนั้นจะมีลักษณะความเข้มแข็งและองค์ประกอบเหมือนกัน ชุมชนจะเข้มแข็งได้นั้นต้องมีลักษณะเป็นประชาคมสูง โดยประชาคมจะมีส่วนร่วมในการถักทอความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชน และประชาสังคมที่เข้มแข็งจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบเหล่านี้

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.5.1 งานวิจัยในประเทศ

เอกชัย พุ่มดวง (2557) การศึกษาเรื่อง กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมตามแนวเศรษฐกิจชุมชนในตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มอาชีพในชุมชน และเพื่อพัฒนาศักยภาพของสมาชิกให้มีความสามารถในการบริหารจัดการกลุ่มตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ผลการศึกษาพบว่า การสร้างกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มอาชีพในชุมชน ได้แก่ กลุ่มจักสานกระเป๋ากุ้ง กลุ่มทำขนมไทย และกลุ่มทำปุ๋ยอินทรีย์ในการจัด

กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนากลุ่มอาชีพโดยใช้การจัดการความรู้ (KM) เป็นเครื่องมือซึ่ง พบว่า กลุ่มอาชีพชุมชนได้ใช้กระบวนการแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การถ่ายทอดความรู้และการใช้ความรู้ ยังขาดการจัดเก็บความรู้และการสืบค้นความรู้ นอกจากนี้การพัฒนาศักยภาพของสมาชิกให้มีความสามารถในการบริหารจัดการกลุ่มตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนด้วยการถอดบทเรียนทำให้ได้กลยุทธ์ที่สำคัญ ได้แก่ พัฒนาผู้ผลิต ผู้ประกอบการ และการตลาดด้วยการส่งเสริมช่องทางการตลาดและพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนด้วยการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ ในส่วนการสร้างกระบวนการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการสืบค้น รวบรวมและเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภคนำมาซึ่งรายได้แก่คนในชุมชนทำให้ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้

ชลติ ถาวรนุกิจกุล (2557) ศึกษาเรื่อง กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในฐานะปัจจัยขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาความรุนแรง: สำนึกของความเป็นพลเมืองที่สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะทางสังคมและวัฒนธรรม พบว่า กระบวนการชูros่งผลสำคัญอยู่ 2 ส่วน คือ การเป็นพื้นที่การทำงานของผู้นำชุมชนทั้งทางศาสนาและทางโลก และเป็นฐานของการนำไปสู่โครงการหรือกิจกรรมในการแก้ปัญหาภายในชุมชน นอกจากนี้ผลของชูroในฐานะที่เป็นกระบวนการทางปฏิบัติยังทำให้กลุ่มคนที่มีความแตกต่างทางอาชีพ เพศ และชาติพันธุ์เข้ามาใช้ประโยชน์จากการมีส่วนร่วมในกระบวนการชูroของชุมชนได้บ้างแต่ยังไม่กว้างขวางพอเพราะจำกัดอยู่ในกลุ่มผู้นำของชุมชนและภาคประชาสังคมบางส่วนเท่านั้น

กันยารัตน์ แยมศรีแก้ว (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารความร่วมมือของบ้าน วัด โรงเรียน ของโรงเรียนสังกัดคณะกรรมการการประถมศึกษาชั้นพื้นฐาน จำนวน 297 โรงเรียน พบว่า องค์ประกอบการบริหารจัดการความร่วมมือของบ้าน วัด โรงเรียน ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ คือ 1) หลักการสร้างความร่วมมือ 2) การมีส่วนร่วม 3) การจัดการสัมพันธภาพ 4) การเสริมสร้างประโยชน์ร่วมกัน 5) การเสริมสร้างคุณธรรมในองค์กร และ 6) การสร้างบรรยากาศองค์กร ซึ่งทั้งหมดเป็นองค์ประกอบที่มีความเหมาะสมเป็นไปได้ มีประโยชน์และมีความถูกต้องสอดคล้องกับกรอบแนวคิดของการวิจัยโดยเฉพาะองค์ประกอบด้านความร่วมมือที่มีจำนวนตัวแปรที่อธิบายองค์ประกอบจำนวน 7 ตัวแปร คือ 1) มีการร่วมกระทำในสิ่งที่เห็นพ้องต้องกัน 2) มีการตกลงแลกเปลี่ยนทรัพยากร แบ่งปันการใช้ทรัพยากรและสนับสนุนทรัพยากรซึ่งกันและกัน 3) ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีการวิเคราะห์ วิจัยตนเองเพื่อการพัฒนาาร่วมกัน 4) มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความชำนาญทักษะต่างๆ ที่เอื้อประโยชน์กัน 5) มีการทาแผนปฏิบัติงานร่วมกัน 6) มีการประชุม ทบทวนพันธกิจและแนวทางการ ดาเนินงานร่วมกัน และ 7) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายร่วมกิจกรรม การการศึกษา

วุฒิชัย สายบุญจวง (2561) ศึกษาชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของชาวชุมชนกรณีศึกษาบ้านปลายคลองบางโพธิ์เหนือ หมู่ที่ 3 ตำบลบางโพธิ์เหนือ อำเภอสามโคก จังหวัด

ปทุมธานี ผลการศึกษาพบว่า ความหมายของชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของชาวชุมชน คือ การที่ชุมชนมีความกินดีอยู่ดี มีอิสรภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชน การไม่เป็นหนี้ การมีสิทธิเหนือชุมชน ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของภายนอก และการมีความสามัคคี มีความไว้วางใจกันระหว่างคนในชุมชน สามารถร่วมมือร่วมใจกันแก้ปัญหาของชุมชน มีจิตสำนึกต่อกัน มีศีลธรรม มีความมั่นใจในศักยภาพของชุมชนในการแก้ปัญหาของชุมชนรู้จักช่วยเหลือแบ่งปันกัน เสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม พึ่งพาอาศัยกันและกันได้ในยามจำเป็น

ลักษณะหรือสิ่งบ่งชี้ถึงชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของชาวชุมชน คือ 1) สมาชิกในชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและชุมชนพร้อมที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและประชาชนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง เพื่อให้เกิดการรับรู้และร่วมลงมือปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน 2) มีการร่วมตัวกันอย่างเหนียวแน่น มีศักยภาพในการพึ่งตนเอง และมีการเรียนรู้ร่วมกันนำมาสู่การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยสมาชิกในชุมชนมีการเรียนรู้และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ศาสนาและวัฒนธรรม

การสร้างชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของชาวชุมชน คือ 1) การค้นหาศักยภาพและการพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชน 2) การฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน การส่งเสริมการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมผ่านกระบวนการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน 3) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนมาสร้างประโยชน์และการส่งเสริมให้ประชาชนรวมกลุ่มและปรับวิถีคิด วิธีการทำงานของภาครัฐจากผู้สั่งการมาเป็นผู้สนับสนุน

เอมอร แสนภูวา (2561) ศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชนในการมีส่วนร่วมสร้างความมั่นคงตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา กรณีศึกษาอำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ มีวัตถุประสงค์ศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชน เจื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของผู้นำชุมชน การเตรียมความพร้อมของผู้นำชุมชนและสมาชิกชุมชนในภาวะปกติสัมพันธ์ภาพระหว่างชุมชนในภาวะปกติกับภาวะตึงเครียดของชุมชนตามแนวชายแดน และแนวทางการพัฒนาบทบาทของผู้นำชุมชนในการมีส่วนร่วมสร้างความมั่นคงตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ จำนวน 32 คน และสนทนากลุ่ม จำนวน 10 คน และตรวจสอบข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า

ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของผู้นำชุมชน ได้แก่ 1) เมื่อเกิดสถานการณ์ความไม่มั่นคงตามแนวชายแดนมีบทบาท สนับสนุนช่วยเหลืออำนวยความสะดวก ดูแลให้เกิดความสงบเรียบร้อย สร้างขวัญกำลังใจ ประสานงาน และรับข้อมูลข่าวสาร 2) สถานการณ์ปกติ ช่วยเหลือประสานงาน ติดตามข้อมูลข่าวสารประชุมกับ ประชาชนทุกเดือน และรายงานสถานการณ์ในชุมชน

ต่อหน่วยงานราชการเพื่อทราบเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของผู้นำชุมชน ได้แก่ 1) ความร่วมมือของประชาชน 2) การจัดสรรงบประมาณของหน่วยงาน รัฐ 3) นโยบายของรัฐ 4) ขวัญกำลังใจของผู้นำ 5) ความศรัทธาตัวผู้นำ 6) การประชาสัมพันธ์ที่ดี 7) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้นำ 8) ความสามัคคีและ 9) การทำงานร่วมกับเครือข่าย การเตรียมความพร้อมของผู้นำชุมชนและสมาชิกชุมชนในภาวะปกติ ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชนประกอบด้วย สร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชน จัดทำแผนการเพื่อพัฒนา เชื่อมความสัมพันธ์กับผู้นำตามแนวชายแดน 2) สมาชิกชุมชนประกอบด้วย เตรียมความพร้อมตามที่ผู้นำได้ชี้แนะ รับการอบรมตามที่หน่วยงานรัฐเข้ามาพัฒนา ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบอย่างเคร่งครัด สัมพันธภาพระหว่างชุมชนในภาวะปกติกับภาวะตึงเครียด ได้แก่ 1) ภาวะปกติ ประกอบด้วย ดำเนินชีวิตตามปกติตามวิถี รับฟังข้อมูลข่าวสารอยู่เสมอ เตรียมความพร้อมในการพัฒนาหน่วยงานต่างๆ 2) ภาวะตึงเครียดประกอบด้วยมีความสามัคคี ปฏิบัติตามแผนการอพยพ เชื้อในตัวผู้นำและปฏิบัติตาม ร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ แนวทางการพัฒนาบทบาทของผู้นำชุมชนในการมีส่วนร่วมสร้างความมั่นคง พบว่า 1) สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำและสมาชิกในชุมชน 2) พัฒนาผู้นำให้มีความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย 3) แสวงหาแนวทางการพัฒนาหมู่บ้าน 4) ภาครัฐให้ความรู้ ด้านกฎหมายแก่ประชาชน 5) ประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้นำชุมชนชายแดนให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีอย่างต่อเนื่อง 6) หน่วยงานทหารควรเข้าร่วมมือสร้างความสัมพันธ์ 7) สร้างขวัญกำลังใจให้กับผู้นำ 8) ภาครัฐจัดให้มีการประชุม/อบรม/สัมมนาร่วมกันระหว่างผู้นำชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชาเพื่อลดความหวาดระแวง 9) พัฒนาผู้นำด้านสุขภาพกายใจและ 10) สร้างเครือข่ายความร่วมมือทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

ชัยญานุช พุทธิเสน (2561) ศึกษา การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง กรณีศึกษาชุมชนบ้านโคกล่าม ตำบลหนองบัว อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งบ้านโคกล่าม ตำบลหนองบัว อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งบ้านโคกล่าม ตำบลหนองบัว อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มีปัจจัยภายในชุมชนด้านทุนมนุษย์โดยชุมชนบ้านโคกล่ามมีผู้นำที่มีภาวะความเป็นผู้นำด้านทุนสังคมชุมชนบ้านโคกล่ามเป็นชุมชนขนาดเล็กอยู่กันแบบเครือญาติ มีการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมตามจารีตประเพณีท้องถิ่นคนในชุมชนมีความสามัคคี มีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ด้านทุน กายภาพ มีโครงสร้างพื้นฐานในการดำรงชีวิตครบถ้วน ด้านทุนธรรมชาติ มีพื้นที่ทำการเกษตร และมีพื้นที่ สาธารณะไว้สำหรับปลูกหม่อน ด้านทุนการเงิน มี 3 กองทุน มีกิจกรรมการพัฒนาในชุมชน คือ การจัดเวทีประชาคม การจัดทำแผนชุมชน การจัดกิจกรรมเพื่อแสดงการยกย่องเชิดชูกิจกรรมการขับเคลื่อนหมู่บ้าน เศรษฐกิจพอเพียง ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง เกิดจากองค์ประกอบของชุมชนหลายๆ อย่างรวมกัน ก่อให้เกิดชุมชนที่มีความสามัคคีและ

เป็นชุมชนที่มีความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งสิ่งเหล่านี้รวมกันเป็นองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น คนในชุมชนมีความสุข เป็นชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืน

ราชรถ ปัญญาบุญ และ ธวัชชัย ณ พัทลุง (2562) ศึกษา กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมน้อมนำปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา: ชุมชนคุณธรรมต้นแบบวัดกาญจนบุรีรักษ้างัวต่ง มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนคุณธรรมและศึกษา กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนโครงการชุมชนคุณธรรม โดยการสัมภาษณ์กับ 1) กลุ่มผู้นำศาสนา 2) กลุ่มผู้นำชุมชน 3) กลุ่มตัวแทนคณะกรรมการชุมชนคุณธรรมฯ 4) กลุ่มตัวแทนนักวิชาการ และ 5) กลุ่มสมาชิก ชุมชนคุณธรรมฯ รวมจำนวน 15 คน

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนคุณธรรมต้นแบบวัดกาญจนบุรีรักษ้างัวต่ง เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาในชุมชนของทุกภาคส่วนอย่างเข้มแข็ง ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตรังและองค์กรท้องถิ่น มีกระบวนการขับเคลื่อนผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนภายใต้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบของจังหวัดตรังในส่วนของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนโครงการชุมชนคุณธรรม ประกอบด้วย 4 กระบวนการ คือ 1.ประชาชนมีส่วนร่วมกับการตัดสินใจ 2. ร่วมวางแผนและดำเนินการ 3. ร่วมประเมินผล และ 4. มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ จากผลลัพธ์ของการ ดำเนินการชุมชนได้ทำการขยายผลกิจกรรมใน 3 มิติ ประกอบด้วย กิจกรรมส่งเสริมหลักธรรมทางศาสนา หลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง วิถีวัฒนธรรมที่ดีงาม และเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ให้กับชุมชนอื่น

ปิ่นทนต์ บุนขุนทด (2562) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ตำบลอิสาน อำเภอมะนัง จังหวัดบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ พัฒนาชุมชน และเพื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ตำบลอิสาน อำเภอมะนัง จังหวัดบุรีรัมย์ จำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ โดยเก็บข้อมูลจากประชาชนตำบลอิสาน อำเภอมะนัง จังหวัดบุรีรัมย์ กลุ่มตัวอย่าง 377 คน โดยการคำนวณจากตารางสำเร็จรูปเครซี่ และมอร์แกน ทดสอบสมมติฐานโดยใช้สถิติ t-test เปรียบเทียบความแตกต่าง ระหว่างตัวแปรอิสระที่มี 2 กลุ่ม และใช้สถิติ One-way-ANOVA เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างตัวแปรอิสระที่มี 3 กลุ่มขึ้น และใช้ LSD (Least significant difference test) ทดสอบความแตกต่างรายคู่ หากพบมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ตำบลอิสาน อำเภอมะนัง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์มีส่วนร่วมในระดับมากเป็นอันดับแรก รองลงมาด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมีส่วนร่วมในระดับมาก

ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานมีส่วนร่วมในระดับมาก และด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผลมีส่วนร่วมอยู่ในระดับน้อย ผลการทดสอบ สมมติฐานพบว่า ประชาชนที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ตำบลอีสาน อำเภอมือง จังหวัดบุรีรัมย์แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 ข้อเสนอแนะ คือ ควรกำหนดนโยบายด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผลกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนติดตามผลการดำเนินงานของการพัฒนาในชุมชน และกำหนดนโยบายด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในการพัฒนาชุมชนเพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสออกมามีส่วนร่วม

พระครูพิศิษฐ์ประชาณาท (ประยูร นนทิโย), พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ, พระมหาสุรินทร์ สุนนโท (2563) จากการศึกษาพบว่าการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามแนววิถีพุทธในจังหวัดสมุทรสงคราม มี 4 รูปแบบ คือ รูปแบบการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และตกลงใจไม่มีข้อมูลพร้อม รู้ความต้องการของชาวบ้าน วัดมีเงิน มีคน มีวัสดุ มีความพร้อม ก็สามารถตัดสินใจและตกลงใจพัฒนาได้รูปแบบการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของแผนและโครงการเริ่มจากการวางแผนงานที่รัดกุม ทำอะไรต้องบอกให้ชาวบ้านรู้และช่วยกัน รูปแบบการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วมประชาชนศรัทธาในตัวพระสงฆ์มากขึ้น คนทำบุญมากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งมากขึ้น ชาวบ้านอยู่ดีมีสุข สังคมสงบสุข รูปแบบการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลโครงการการสังเกตพฤติกรรมของชาวบ้านนั้น สังเกตพูดคุย สอบถามจัดทำรายงาน

บุญโชค บุญมี และธณัฐา โรจนตระกูล (2564) ศึกษา การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาเทศบาลตำบลบ้านกล้วย อำเภอมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย มีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อศึกษาการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน เพื่อเปรียบเทียบปัจจัยส่วนบุคคลกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน และ 3. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอย่าง ยั่งยืนของเทศบาลตำบลบ้านกล้วย อำเภอมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่เทศบาลตำบลบ้านกล้วย อำเภอมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย จำนวน 400คน และผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 15 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ สถิติที่ใช้เพื่อหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน การทดสอบค่า t-test และค่า F-test (One Way ANOVA)

ผลการวิจัยพบว่า 1) การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาเทศบาลตำบลบ้านกล้วย อำเภอมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก 2) ผลเปรียบเทียบปัจจัยส่วนบุคคลกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน พบว่า ประชาชนที่มีอายุ การศึกษา อาชีพ ระยะเวลาที่อยู่อาศัยต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืนของเทศบาลตำบล

บ้านกล้วย อำเภอมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัยแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนด้านอื่นไม่แตกต่างกัน 3) แนวทางการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นใน 5 มิติ คือ การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นด้านแผนชุมชน ด้านการเกษตร ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านการเงินชุมชนและด้านเศรษฐกิจพอเพียงเป็นมิติการจัดการตนเอง ของชุมชนท้องถิ่นที่ขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละพื้นที่และความเป็นตัวตนของชุมชนแต่ละแห่ง ซึ่งการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นทั้ง 5 ด้านที่เสนอมาโดยสังเขปนั้น เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของการรวมตัวกันของบุคคล กลุ่ม องค์กร และชุมชนท้องถิ่นในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น โดยอาศัยพลังจากกระบวนการกลุ่มในการผลักดันจนพัฒนาไปสู่ความเป็น “ประชาสังคม” ซึ่งที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อก่อให้เกิดความรู้สึกในความเป็นเจ้าของชุมชนท้องถิ่นร่วมกัน ซึ่งจะเป็นการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งอย่างแท้จริง

2.5.2 งานวิจัยต่างประเทศ

เพอร์สัน (Person, 1994, p. 307) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารแบบมีส่วนร่วมกับการรับรู้ประสิทธิผลของสถาบันของวิทยาลัยชุมชนในนอร์ทแคโรไลนา โดยศึกษากับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้บริหาร คณะครู และเจ้าหน้าที่ในวิทยาลัย พบว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญกับประสิทธิผล และพบว่า ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งของผู้บริหารไม่มีผลต่อการรับรู้ในประสิทธิผล และพบว่า ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งของผู้บริหารไม่มีผลต่อการรับรู้ในประสิทธิผลของวิทยาลัย

พินา (Pena, 2000, p. 122) ได้ทำการศึกษา ความคิดเห็นในการมีส่วนร่วมของครอบครัว ภายในสิ่งแวดล้อมโรงเรียน และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองเชื้อสายแม็กซิกัน-อเมริกันด้วยวิธีการสัมภาษณ์ ครู ผู้บริหาร และผู้ปกครอง พบว่าปัจจัยสำคัญของการมีส่วนร่วมในทัศนะผู้ปกครอง คือ ภาษาต่างกันเนื่องจากผู้ปกครองส่วนใหญ่ใช้ภาษาสเปน ขณะที่โรงเรียนและครูผู้สอนเป็นภาษาอังกฤษทำให้ผู้ปกครองไม่เข้าใจ และเป้าหมายวัฒนธรรมที่แตกต่างระดับการศึกษาของผู้ปกครอง ระยะทางระหว่างบ้านกับโรงเรียน ความคิดเห็นผู้ปกครอง ซึ่งคิดว่าการศึกษาคือหน้าที่รับผิดชอบของโรงเรียน จึงไม่ต้องการจะแทรกแซงการทำงานของครู ความไม่เข้าใจในระบบการศึกษา ขาดคนดูแลเด็กเล็กที่บ้าน เวลาทำงานที่ไม่ตรงกัน ปัญหาครอบครัว และประโยชน์ของกิจกรรม ความคิดเห็นที่มีต่อครู คือ รู้สึกด้อยค่าและเหมือนถูกออกคำสั่งมากกว่าคำแนะนำ ส่วนผู้บริหารก็มีภาระงานมาก พฤติกรรมที่แสดงออกไม่จริงจังและขาดการยอมรับในตัวผู้บริหาร ขณะที่ผู้บริหารและครูเห็นว่า มีภาระหน้าที่เพิ่มขึ้นหากผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนมากขึ้น

ดีแลนนี่ (Delaney, 2000, p. 2349) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียน การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตการณ์ประชุมของคณะกรรมการโรงเรียนและการสัมภาษณ์ผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 6 คน และใช้แบบสัมภาษณ์เพื่อสำรวจความต้องการของผู้ปกครองในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อผู้บริหารเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจแต่ถ้าผู้บริหารการศึกษาปฏิเสธการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองก็จะทำให้โรงเรียนแยกตัวออกจากชุมชนและจะได้รับการสนับสนุนด้านการศึกษาจากชุมชนลดน้อยลง

ออสโตรว์ (Ostrow, 2002, p. 4355) ได้ศึกษาผลของการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองต่อผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนซึ่งเป็นบุตรหลานของผู้พหุพาชาวเอลซัลวาดอร์และชาวกัวเตมาลา ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานภายใต้รูปแบบคณะกรรมการสถานศึกษาซึ่งมีหน้าที่ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการบริหารงานระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

โกลด์ (Gold, 2010, p. 295) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียนมัธยมศึกษาโดยอาศัยความร่วมมือระหว่างชุมชน ผู้ปกครอง และนักการศึกษาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปการศึกษาในรัฐฟิลาเดลเฟีย ผลการวิจัยพบว่า การจัดการของชุมชนสามารถเป็นสื่อกลางระหว่างผู้ปกครองกับโรงเรียนเพื่อเป้าหมายในการเสริมสร้างการอ่านออกเขียนได้ และการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน อีกทั้งผู้ปกครองยังได้รับความรู้เกี่ยวกับ ชุมชน ทั้งนี้การเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างผู้ปกครองกับนักการศึกษาจะช่วยให้เกิดคุณค่าในด้านสังคมและวัฒนธรรมแก่โรงเรียน

จะเห็นได้ว่างานวิจัยต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมที่ผู้วิจัยได้ศึกษานั้น สามารถสรุปประเด็นได้ ดังนี้ การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนนั้น มีตั้งแต่กระบวนการมีส่วนร่วมแบบความต้องการโอกาสเข้ามามีบทบาทในการเสนอความคิด แสดงออกแบบมีส่วนร่วมในแนวทางการพัฒนาในเรื่องใดเรื่องหนึ่งภายในชุมชน เพื่อสะท้อนถึงความต้องการและวิธีการที่จะสามารถพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพ รวมถึงเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และการตรวจสอบ รวมถึงการได้เข้าร่วมลงมือปฏิบัติทั้งรูปแบบบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และร่วมเป็นคณะกรรมการเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนมีบทบาททั้งการแสดงความคิดเห็น การเข้ามามีส่วนในการจัดการ และการเข้าถึงผลประโยชน์จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

จากการศึกษาแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 2.3

สรุปผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด	ประเด็นสำคัญ
1. ชุมชน	1. ชุมชน หมายถึง เครือข่ายที่เกิดขึ้นในพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งและพื้นที่ทางสังคมโดยเป็นการจัดการเชิงซ้อนที่ชุมชนนั้นๆ สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนนั้น หรือกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์กันทั้งความเชื่อ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมและมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน อาจจะมีอาณาบริเวณพื้นที่ มีจารีตประเพณีอย่างเดียวกัน การปฏิบัติต่อกันทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคม องค์กรทางสังคม และมีผลประโยชน์ร่วมกัน รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์ มีการสื่อสารกันอย่างมีจิตสำนึกที่ดีต่อส่วนรวม มีจิตสำนึกที่จะปกป้องรักษาชุมชนร่วมกันและการมีจิตวิญญาณที่จะรักษาผลประโยชน์ร่วมของชุมชน ซึ่งท้ายที่สุดแล้วจะเกิดเป็นความหวงแหนชุมชนซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของความเป็นชุมชนซึ่งในชุมชนๆ หนึ่งที่มีคุณค่าจะมีลักษณะที่บ่งชี้ถึงความเป็นชุมชน คือคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม ทุนทางสังคม สิทธิและความชอบธรรม รวมถึงการเรียนรู้ และการปรับตัวร่วมกัน
2. การพัฒนาชุมชน	2. การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการส่งเสริมให้ชุมชนพัฒนา ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมรวมถึงการพัฒนาด้านวัตถุและด้านจิตใจไปพร้อมๆ กัน โดยอาศัยความร่วมมือกำลังของประชาชนร่วมคิดร่วมทำในกิจกรรมการพัฒนา มีการบริหารจัดการและวางแผนพัฒนาชุมชนและการแก้ปัญหาในชุมชน โดยพยายามใช้ทรัพยากรที่มีในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด และได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือ ทางด้านวิชาการจากหน่วยงาน องค์กรภายนอก
3. ชุมชนเข้มแข็ง	3. ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนมีการรวมตัวกัน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือมีการพัฒนา โดยผ่านการประชาคมโดนคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกัน มีการช่วยเหลือพึ่งพากันเองในชุมชน มีกิจกรรมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการพัฒนา ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

ตารางที่ 2.3

สรุปผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (ต่อ)

แนวคิด	ประเด็นสำคัญ
4. การมีส่วนร่วม	4. การมีส่วนร่วม คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมกระทำการตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรและมีความรับผิดชอบในกิจกรรมที่กระทำโดยให้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณา การตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเอง การมีส่วนร่วมจึงเป็นหัวใจของการเสริมสร้างพลังการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มและเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่ม
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5. จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่าการส่งเสริมการมีส่วนร่วมมี 4 รูปแบบ คือ 1. วัดและชุมชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 2. มีส่วนร่วมในการปฏิบัติการวางแผนและทำกิจกรรม 3. มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และ 4. มีส่วนร่วมในการประเมินผลจากการพัฒนา โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนโครงการในชุมชนประกอบด้วย 4 กระบวนการ คือ 1.ประชาชนมีส่วนร่วมกับการ มีผู้นำชุมชนในการมีส่วนร่วมสร้างความมั่นคงตัดสินใจ 2. ร่วมวางแผนและดำเนินการ 3. ร่วมประเมินผล และ 4.มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ซึ่งพบว่า องค์ประกอบด้านความร่วมมือ ประกอบด้วย 7 ตัวแปร คือ 1) มีการร่วมกระทำในสิ่งที่เห็นพ้องต้องกัน 2) มีการตกลงแลกเปลี่ยนทรัพยากร แบ่งปันการใช้ทรัพยากรและสนับสนุนทรัพยากรซึ่งกันและกัน 3) ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีการวิเคราะห์ วิจัยตนเองเพื่อการพัฒนาาร่วมกัน 4) มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความชำนาญทักษะต่างๆ ที่เอื้อประโยชน์ร่วมกัน 5) มีการทำแผนปฏิบัติงานร่วมกัน 6) มีการประชุมพบทวนพันธกิจและแนวทางการ ดำเนินงานร่วมกัน และ 7) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายร่วมกิจกรรม ซึ่งมีผู้ให้ข้อเสนอแนะว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ควรกำหนดนโยบายด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล และกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนติดตามผลการดำเนินงานของการพัฒนาในชุมชน และกำหนดนโยบายด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในการพัฒนาชุมชนเพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสออกมามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ตารางที่ 2.3

สรุปผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (ต่อ)

แนวคิด	ประเด็นสำคัญ
	ส่งเสริมให้มีการพัฒนาบทบาทของผู้นำชุมชนในการมีส่วนร่วมสร้างความมั่นคงในเรื่องต่างๆ ได้แก่ 1) สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำและสมาชิกในชุมชน 2) พัฒนาผู้นำให้มีความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย 3) แสวงหาแนวทางการพัฒนาหมู่บ้าน 4) ภาครัฐให้ความรู้ ด้านกฎหมายแก่ประชาชน 5) ประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้นำชุมชนชายแดนให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีอย่างต่อเนื่อง 6) หน่วยงานรัฐควรเข้าร่วมมือสร้างความสัมพันธ์ 7) สร้างขวัญกำลังใจ ให้กับผู้นำ 8) ภาครัฐจัดให้มีการประชุม/อบรม/สัมมนาร่วมกันระหว่างผู้นำชุมชน 9) พัฒนาผู้นำด้านสุขภาพกายใจ และ 10) สร้างเครือข่ายความร่วมมือ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อให้การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์โดยการรวมตัวกันของ บุคคล กลุ่มองค์กรและชุมชนในการจัดการตนเองของชุมชน โดยอาศัยพลังจากกระบวนการรวมกลุ่ม เพื่อผลักดันทำให้เกิดการพัฒนาไปสู่ความเป็น “เครือข่ายความร่วมมือ” โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อก่อให้เกิดความรู้สึกในความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน ซึ่งจะเป็นการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งอย่างแท้จริง การศึกษาศักยภาพในการเป็นชุมชนเข้มแข็ง พบว่า การมีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ และเป็นที่ยอมรับของชุมชน ทำงานสนองความต้องการของท้องถิ่นเป็นหลัก ชักชวนให้คนในชุมชนเพิ่มพูนความรู้ความสามารถเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ส่งเสริมการรวมคนในชุมชนได้แสดงความคิดเห็น มีการวางแผน ตั้งวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายในการดำเนินงานร่วมกัน เพื่อหาแนวทางที่จะทำให้งานประสบผลสำเร็จ ส่งเสริมกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน ให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและมีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้น เพื่อให้ร่วมกันหาทางแก้ไข การมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน การรวมตัวทางวัฒนธรรมในการทำกิจกรรมประสานกับหน่วยงานราชการเป็นอย่างดี จะทำให้ชุมชนมีการพัฒนา โดยองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง มีปัจจัยภายในชุมชนแต่ละด้านประกอบด้วย ด้านทุนมนุษย์ มีผู้นำที่มีภาวะความเป็นผู้นำ

ตารางที่ 2.3

สรุปผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (ต่อ)

แนวคิด	ประเด็นสำคัญ
	ด้านทุนสังคม มีการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมตามจารีต มีความสามัคคีมีภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านทุนกายภาพ มีโครงสร้างพื้นฐานในการดำรงชีวิตครบถ้วน ด้านทุนธรรมชาติ มีพื้นที่ทำการเกษตร และมีพื้นที่สาธารณะไว้สำหรับประกอบอาชีพ ด้านทุนการเงิน มีการบริหารกองทุนที่ดี จะเห็นได้ว่าความเป็นชุมชนเข้มแข็ง เกิดจากองค์ประกอบของชุมชนหลายอย่างรวมกันก่อให้เกิดชุมชนที่มีความสามัคคีและเป็นชุมชนที่มีความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งสิ่งเหล่านี้รวมกันเป็นองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น คนในชุมชนมีความสุข เป็นชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืน

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาชุมชนมีลักษณะความเฉพาะของตนเองโดยมีหลักการวิธีการและกระบวนการในการดำเนินงานที่ชัดเจน แนวทางในการทำงานด้านการพัฒนาชุมชนนั้น มุ่งเน้นที่จะทำงานร่วมกัน หมายความว่าให้การให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการ ดำเนินงานในทุกขั้นตอน โดยใช้กระบวนการพัฒนาชุมชนที่มีความต่อเนื่องกัน เริ่มตั้งแต่การศึกษาชุมชน การให้การศึกษแก่ชุมชน การวางแผนหรือโครงการ การดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ ที่วางไว้และการติดตามประเมินผล ในท้ายที่สุดแล้วประชาชนจะเป็นเจ้าของผลงานด้วยตัวเอง ซึ่งจะก่อให้เกิดความรักและความหวงแหนในผลงานของตนเองที่เกิดขึ้น จึงสอดคล้องกับปรัชญา แนวความคิดและหลักการของการพัฒนาชุมชนที่เชื่อมั่นในศักยภาพของคนและให้คนเป็นศูนย์กลาง ของการพัฒนา

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ประกอบด้วยบทบาทหลัก คือ คนในชุมชนร่วมคิดวิธีการและกิจกรรมในการส่งเสริมกระบวนการในการพัฒนาชุมชน ได้แก่ 1. การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม 2.การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ชุมชน 3. การส่งเสริมชุมชนเข้มแข็ง และ 4. การส่งเสริมและสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย เพื่อให้ชุมชนเจริญขึ้นดีขึ้น ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม รวมถึงการพัฒนาด้านวัตถุและด้านจิตใจไปพร้อมๆกัน โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างผู้นำ คนในชุมชน และภาคีเครือข่ายร่วมคิดร่วมทำในกิจกรรมการพัฒนาชุมชน รวมทั้งการบริหารจัดการและวางแผนพัฒนาชุมชน การแก้ปัญหาในชุมชน โดยการใช้ทรัพยากรที่มีในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด และต้องได้รับการส่งเสริมสนับสนุน ช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากหน่วยงาน องค์กรภายนอกอย่างเหมาะสม

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาชุมชนวัดโตนด อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี” ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยแบ่งประเด็นนำเสนอในบทนี้ ดังนี้

- 3.1 ข้อมูลพื้นที่
- 3.2 กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย
- 3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.4 ประเด็นเนื้อหา
- 3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 ข้อมูลพื้นที่

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ชุมชนวัดโตนด ตั้งอยู่ในพื้นที่เทศบาลเมืองบางกรวย หมู่ที่ 8 ตำบลวัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีพื้นที่ประมาณ 1 ตารางกิโลเมตร มีจำนวนประชากร ประกอบด้วย ประชากรชาย จำนวน 231 คน และประชากรเพศหญิงจำนวน 239 คน รวมทั้งสิ้น 470 คน จำนวนครัวเรือน 98 หลังคาเรือน มีนายวรานนท์ ผลเจริญ เป็นประธานชุมชน มีวัดโตนดเป็นวัดประจำชุมชน และมีกิจกรรมร่วมกับชุมชน ได้แก่ การจัดทำแผนพัฒนาชุมชน การส่งเสริมคุณภาพชีวิตให้กับคนในชุมชนผ่านกระบวนการสอบถามความต้องการ และนำกิจกรรมเข้าไปดำเนินการให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในทุกๆ ด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยพื้นที่อาณาเขตติดต่อของชุมชนวัดโตนด ทิศเหนือ ติดต่อกับหมู่ที่ 9 ชุมชนโพธิ์บางโอ ทิศตะวันออก ติดต่อกับถนนบางกรวย-จางอนม ทิศใต้ ติดต่อกับคลองบางกอกน้อย และทิศตะวันตก ติดต่อกับคลองอ้อมนนท์

3.2 กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยทำการศึกษากลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องประกอบด้วยพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และภาคีเครือข่าย โดย

สนใจที่จะศึกษาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนพื้นที่ชุมชนวัดโตนด อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาชุมชนวัดโตนด อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ในรูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ประกอบด้วยพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และภาคีเครือข่าย พร้อมด้วยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่ชัดเจน สามารถอธิบายเสริมสนับสนุนข้อโต้แย้งต่างๆ รวมถึงการเสนอแนะข้อคิดเห็นในประเด็นที่มีข้อขัดแย้ง หรือเห็นควรเพิ่มเติมให้ชุดความรู้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กับผู้เกี่ยวข้องทางศาสนา คณะกรรมการวัด ประชาชนชาวบ้านหรือผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่ ภาครัฐ ผู้นำท้องถิ่น และภาคเอกชน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง เพื่อนำไปสู่การแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ

3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.3.1 การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary research) โดยรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary) ที่มีอยู่แล้วเป็นหลักการ โดยอาศัยแหล่งข้อมูลจาก

- เอกสารที่ได้รับการยอมรับเปิดเผย
- หนังสือ ผลงานวิจัย บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง เอกสารการประชุมสัมมนาทางวิชาการ รายงานการวิจัย รวมทั้งข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต
- ข่าวสาร สื่อมวลชน วารสาร สิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้อง

3.3.2 การสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง โดยผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล โดยกำหนดคำถามในประเด็นที่ศึกษาไว้อย่างกว้างๆ เป็นลักษณะคำถามแบบเปิด (open ended) ซึ่งเป็นแนวทางการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า โดยผู้วิจัยสัมภาษณ์โดยใช้การซักถาม พูดคุยแบบเป็นกันเองมากที่สุด การซักถามในประเด็นจะมีการปรับเปลี่ยนไปได้ตามสถานการณ์หรือความเหมาะสม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เข้าถึงความเป็นจริงมากที่สุด

3.3.3 สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ประกอบด้วย พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และภาคีเครือข่าย

3.4 ประเด็นเนื้อหา

เพื่อให้ได้ข้อมูลบทบาทของวัดกับชุมชนในการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชน โดยผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลใน 2 ประเด็น ได้แก่

3.4.1 บทบาทวัดและชุมชน

1) วัดและชุมชนได้ดำเนินการตามวิธีการในการส่งเสริมการเรียนรู้ (Community Education) อย่างไรบ้าง

2) วัดและชุมชนมีวิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างไรบ้าง

3) วัดและชุมชนมีกิจกรรมแต่ละด้านอย่างไรบ้าง

- ด้านเศรษฐกิจ
- ด้านสังคมและวัฒนธรรม
- ด้านสิ่งแวดล้อม

3.4.2 การพัฒนาชุมชน

1) การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนต่อไปนี้อย่างไรบ้าง

- รูปแบบ
- วิธีการ

2) การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนอย่างไรบ้าง

- รูปแบบ
- วิธีการ

3) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในหัวข้อต่อไปนี้ อย่างไรบ้าง

- เศรษฐกิจ
- สังคม
- สิ่งแวดล้อม

4) วัดและชุมชนได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายแต่ละภาคส่วน

ในการพัฒนาชุมชนอย่างไรบ้าง

- เครือข่ายภาครัฐ
- เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน
- เครือข่ายภาคประชาชน
- สถาบันการศึกษา

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เบื้องต้นทันทีที่เก็บข้อมูลและนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์แยกหมวดหมู่หัวข้อตามประเด็นที่กำหนดไว้ โดยผลการวิจัยเป็นลักษณะเชิงพรรณนา (Description) และพรรณนาวิเคราะห์ (Analysis Description) ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อทราบถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนในการพัฒนาชุมชนวัดโตนด อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี และสรุปเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้ พร้อมให้ข้อเสนอแนะ

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนวัดโตนด อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี” ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยนำข้อมูลที่รวบรวมมาวิเคราะห์ร่วมกัน ได้ผลดังต่อไปนี้

4.1 ข้อมูลชุมชน

4.2 บทบาทของวัดและชุมชน

4.3 การพัฒนาชุมชน

4.3.1 การส่งเสริมการมีส่วนร่วม

4.3.2 การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้

4.3.3 การส่งเสริมชุมชนเข้มแข็ง

4.3.4 การส่งเสริมสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย

4.1 ข้อมูลชุมชน

ชุมชนวัดโตนดตั้งอยู่ในพื้นที่เทศบาลเมืองบางกรวย มีพื้นที่ประมาณ 1 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ตำบลวัดชลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีจำนวนประชากร ประกอบด้วย ประชากรชาย จำนวน 231 คน และประชากรเพศหญิงจำนวน 239 คน รวมทั้งสิ้น 470 คน จำนวนครัวเรือน 98 หลังคาเรือน มีนายวรานนท์ ผลเจริญ เป็นประธานชุมชน สภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีคลองไหลผ่านหลายสาย เช่น คลองบางกอกน้อย คลองอ้อมนนท์ ฤดูน้ำหลากมักประสบปัญหาน้ำท่วมเกือบทุกปี ซึ่งเดิมนั้นอาชีพของประชากรส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเพาะปลูก ซึ่งในอดีตบริเวณพื้นที่ชุมชนวัดโตนดเต็มไปด้วยสวนทุเรียนและสวนมังคุด แต่ในปัจจุบันพื้นที่เดิมที่เคยเป็นสวนผลไม้ นอกจากนั้นในพื้นที่ชุมชนวัดโตนดมีจุดสำคัญ คือ หัวแหลมซึ่งเป็นจุดพักเรือและเป็นบริเวณจุดหยุดเรือสำหรับค้าขายในอดีตที่ยังไม่มีเส้นทางสัญจรทางรถยนต์ และมีเขตติดต่อกับกรุงเทพมหานคร ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงเป็น พื้นที่อยู่อาศัยของประชาชนในรูปแบบบ้านริมน้ำ และมีลักษณะเป็นชุมชนเมืองที่มีประชากรอยู่อย่างแน่นหนา เกิดจากการขยายตัวของชุมชนดั้งเดิมอย่างช้าๆ เป็นชุมชนปิด ไม่มีเส้นทางสัญจรของรถยนต์ทางเข้าชุมชนมี เส้นทางหลักสองทางซึ่งทั้งสองทางต้องผ่านวัดได้แก่ เส้นทางที่ 1 เข้าทางถนนบางกรวย-ไทรน้อย ผ่านเข้าทางวัดชลอ ข้ามสะพานข้ามคลองบางกอกน้อย เส้นทางที่ 2 เข้าทางถนนบางกรวย-จตุรรม เข้าซอยปู่เงิน ผ่านวัดโตนด ซึ่งชุมชนวัดโตนดติดอยู่

ติดกับวัด 2 วัด โดยมีวัดโตนดเป็นวัดประจำชุมชน ทำให้วัดกับชุมชนมีความผูกพันกัน ซึ่งที่ตั้งบริบทชุมชนวัดโตนดมีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับหมู่ที่ 9 ชุมชนโพธิ์บางโอ ทิศตะวันออก ติดต่อกับถนนบางกรวย-จกนอม ทิศใต้ ติดต่อกับคลองบางกอกน้อย ทิศตะวันตก ติดต่อกับคลองอ้อมนนท์

จากการศึกษาข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชุมชนวัดโตนด พบว่า ชาวชุมชนเทศบาลเมืองบางกรวย มีความเป็นอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนแบบสังคมพหุวัฒนธรรม คือ การร่วมกันของชุมชนชาวพุทธ และชุมชนชาวอิสลาม มีความเข้าใจและเรียนรู้ความแตกต่างทางศาสนาและวัฒนธรรมอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัย ให้ความเคารพซึ่งกันและกัน มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างบนพื้นฐานประชาธิปไตย ร่วมกันแสดงความคิดเห็นแบบมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ตามกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้น คือ การร่วมแสดงความคิดเห็น ตลอดจนเปิดโอกาสให้คนในชุมชนดำเนินกิจกรรมตามแผนการดำเนินงานแสดงออกถึงการอยู่ร่วมกันแบบเอื้ออาทร ช่วยเหลือซึ่งกันทั้งในยามปกติและในสถานการณ์ที่ไม่ปกติ โดยการร่วมบริจาคการให้ทาน แบ่งปันความสุข พุดจาที่ไพเราะไม่มีความขัดแย้งภายในชุมชน ปฏิบัติตนเองให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน โดยชุมชนชาวมุสลิมส่งเสริมให้มีการพัฒนาเปิดกว้างแต่ละชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน ให้ทุกคนในชุมชนมีความเข้าใจความแตกต่างและเรียนรู้ความแตกต่างร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้ที่มีอยู่ เกิดการรวมตัวเป็นกลุ่มในชุมชนร่วมทำกิจกรรม สร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมในความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งชาวชุมชนโดยรอบวัดโตนดได้รับการสงเคราะห์จากวัด ดำเนินกิจกรรมร่วมกันพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชนส่งเสริมการเรียนรู้ที่หลากหลายทางศาสนา เกิดพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมบนแนวทางของสังคมพหุวัฒนธรรม ชาวชุมชนอิสลามมีการส่งเสริมการเรียนการสอนพิเศษในวันเสาร์-อาทิตย์ ร่วมกันส่งเสริมสุขภาพอนามัยที่ดีโดยการรวมกลุ่มอาสาสมัครทำกิจกรรมทำความสะอาดบริเวณแหล่งสาธารณะประโยชน์ ทำความสะอาดครัวเรือนของตนเอง มีผู้นำที่ปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างจริงจัง ทำให้ชาวชุมชนเกิดความเชื่อมโยงระหว่างกันในการทำกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านศูนย์เรียนรู้ภายในชุมชนอย่างกว้างขวาง

ภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรม ของชาวชุมชนจะเห็นถึงกระบวนการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมของชุมชนวัดโตนด มีการเรียนรู้วัฒนธรรมที่แตกต่าง ชีวิตความเป็นอยู่ อาหารเครื่องนุ่งห่ม พิธีกรรมทางศาสนา ความเชื่อมโยงทางความคิด ภาวะผู้นำทางสังคม การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยชุมชนวัดโตนดติดอยู่กับวัด 2 วัด มีวัดโตนดเป็นวัดประจำชุมชน และมีกิจกรรมร่วมกับชุมชนในการพัฒนาชุมชน ซึ่งวัดได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชน โดยเริ่มจากการเก็บข้อมูลของชุมชนเพื่อทำแผนพัฒนาชุมชนวัดโตนด เริ่มตั้งแต่ปี 2557 เป็นต้นมาจนมา โดยวัดกับชุมชนได้ร่วมกันจัดทำแผนแม่บท แผนพัฒนาวัด แผนยุทธศาสตร์วัดปี 61-65 และเริ่มต้นดำเนินกิจกรรมตามโครงการรักษาศีล 5 มีการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ผ่านกิจกรรมต่างๆ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน

เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาใช้พื้นที่ภายในวัดได้อย่างเต็มที่ ซึ่งภายในวัดประกอบไปด้วยศูนย์เรียนรู้ภายในวัดเพื่อส่งเสริมศักยภาพและการเรียนรู้ 7 ศูนย์ คือ 1. ศูนย์การเรียนรู้ต้นไม้มงคลพระราชทานประจำ จังหวัด 77 ต้น 77 จังหวัด-เผยแพร่อนุรักษ์ ขยายผล และให้ความรู้เกี่ยวกับต้นไม้ประจำจังหวัดในประเทศไทย 2. ศูนย์การเรียนรู้ชีวิตวิถี- จัดกิจกรรมการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์เพื่อการสร้างงานสร้างรายได้เรียนรู้เกษตรปลอดภัยไร้สารเคมีใช้ EM ในการฟื้นน้ำใสใสบำรุงดินและดูแลสิ่งแวดล้อม 3. ศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา-โครงการเรียนรู้อาชีพชุมชน สร้างอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ 4. ศูนย์การเรียนรู้สมรรถภาพทางสังคมเศรษฐกิจของผู้พิการและผู้สูงอายุ-บริการสาธารณสุขให้เข้าถึงชุมชน 5. ศูนย์การเรียนรู้การวิจัยและบริการวิชาการ (ห้องสมุด)-ให้บริการงานวิชาการตำราและกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ 6. ศูนย์คุมประพฤติภาคประชาชนวัดโดนด โดยกรมคุมประพฤติกระทรวงยุติธรรม-จัดกิจกรรมให้ความรู้พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้กับเยาวชนกลุ่มเสี่ยงและผู้ต้องคุมประพฤติและประชาชนทั่วไป และ 7. ศูนย์เรียนรู้สุดท้ายของชีวิต (สุขคติสถาน)-บ้านหลังสุดท้ายของชีวิตเรียนรู้ชีวิตและความตาย นวัตกรรมสื่อกลางการแสดงความอาลัยด้วยพวงหรีดดิจิทัล

ความเชื่อมโยงกันระหว่างวัดและชุมชนมีความเป็นอยู่ลักษณะของชุมชนดั้งเดิมผสมผสานกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบันซึ่งเป็นไปได้อย่างเหมาะสม ประชาชนคนในชุมชนมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความรักความสามัคคี มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ (อริยาเสวตมร, 2542) ที่กล่าวว่า ความเป็นชุมชน หมายถึง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในชุมชนและเครือข่ายที่กว้างขวาง โดยมีกิจกรรมที่สร้างชุมชนขึ้นเพื่อสานต่อความสัมพันธ์ทางสังคมที่ยุติธรรมและเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้น ซึ่งอาจไม่มีความหมายที่ตายตัว แต่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงมีการจัดระบบความสัมพันธ์ใหม่ทั้งกับภายในและภายนอกชุมชน ฉะนั้นความเป็นชุมชนจึงมิได้เป็นเพียงหน่วยเดียว หากแต่เป็นสายใยของความสัมพันธ์ที่สานขึ้นจากความสัมพันธ์องค์รวมโดยมีเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่ทับซ้อนกันอยู่ การสร้างใหม่ของความเป็นชุมชนจึงเป็นการแสดงออกถึงความเป็นตัวตนอันเป็นการตอบโต้ของคนในชุมชนหรือสังคมและเป็นที่ ช่วยให้ผู้คนยกระดับความรู้ความสามารถ การรับรู้และความเข้มแข็งหรือพลังที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันผ่านการสานความสัมพันธ์ต่างๆ เข้าด้วยกัน และสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนวัดโดนด (ผู้นำชุมชน, 2566) ที่กล่าวถึงชุมชนวัดโดนดที่อยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยคนในชุมชนจะให้ความร่วมมือทำกิจกรรมต่างๆ โดยมีวัดโดนดเป็นแหล่งเรียนรู้ มีศูนย์เรียนรู้ที่อยู่ภายในวัดที่ชุมชนและประชาชนทั่วไปสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ มีการส่งเสริมให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในรูปแบบที่หลากหลายที่เกิดจากความร่วมมือกันระหว่างวัดกับชุมชนและมีเจ้าอาวาสเป็นผู้นำ สอดคล้องกับ (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2549) ระบุว่า ความเป็นชุมชนนั้นเกิดขึ้นจากความรู้สึกร่วมและความผูกพันที่ปัจเจกบุคคลมีต่อสถานที่ การได้ทำกิจกรรม การได้เรียนรู้หรือประสบการณ์ที่มาจากบทเรียน ทั้งในด้านความขัดแย้งและการสร้างสรรค์

อันเป็นผลมาจากการที่คนในชุมชน (รวมถึงนอกชุมชน) ได้ร่วมเรียนรู้และต่อสู้ร่วมกัน เพื่อให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและผลจากการเรียนรู้ร่วมกันนั้นทำให้ชุมชนได้ความรู้ ประสบการณ์และสร้างระบบ ระเบียบหรือจารีตขึ้นมาใหม่จน กลายเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน โดย (ประเวศ วะสี, 2540) ได้ให้ความหมายของ “ชุมชน” โดยเน้น “ความเป็นชุมชน” ว่าหมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน

“เมื่อก่อนชาวบ้านมาวัดก็มาเพื่อทำบุญ เดียวนี้ในวัดมีอะไรหลายอย่าง เจ้าอาวาสท่านเก่ง พัฒนาเก่ง คิดเรื่องโน้น เรื่องนี้ ส่วนใหญ่ประโยชน์จะอยู่กับชาวบ้าน เช่น โรงทาน สวนในวัดใครมาก็ชอบ รมรื่น เย็นสบาย มีต้นไม้มากช่วยให้ลดโลกร้อน อากาศก็ดี ใครเข้ามาก็สงบ ” (ผู้แทนชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 2566)

จากการสัมภาษณ์ผู้แทนชาวบ้านพบว่าบริบทชุมชนวัดโตนด มีลักษณะของชุมชนที่มีวัดเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ชาวบ้านกับวัดมีบทบาทร่วมกันในการส่งเสริมให้ชุมชนเกิดการพัฒนาด้านต่างๆ มีการบริหารจัดการชุมชนแบบมีส่วนร่วม มีกิจกรรมที่เกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชน ซึ่งมีลักษณะของชุมชนสอดคล้องกับ (สนธยา พลศรี, น. 2547) ที่กล่าวถึงลักษณะของชุมชน คือ การรวมตัวกันของกลุ่มคน (Group of People) ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปจนเป็นประชากรหรือพลเมืองของชุมชนที่มีความหลากหลาย ในด้านของกลุ่มคน เช่น โครงสร้างประชากร ประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพ เชื้อชาติ ศาสนา การศึกษา อาชีพ รวมถึงคนพิการและผู้ด้อยโอกาสอื่นๆ นอกจากนี้การรวมตัวกันเป็นกลุ่มคนอาจมีความแตกต่างกันออกไปตามระดับความพร้อมหรือลักษณะของกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน เช่น ด้านอาชีพ การวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การสร้างนวัตกรรม ซึ่งชุมชนวัดโตนดมีการรวมตัวกันตั้งแต่การรวมเป็นกลุ่มเล็ก องค์กรชุมชน สหกรณ์ เครือข่าย มีวัดเป็นที่ตั้ง (Area) ของการรวมตัวกัน มีการจัดสรรพื้นที่ในชุมชนให้เป็นศูนย์เรียนรู้ และใช้ประโยชน์ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์หรือปฏิบัติต่อกัน (Relationship or Interaction) คือ การติดต่อสัมพันธ์กันมีความสนใจทางสังคมร่วมกัน มีกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน มีความสนิทสนมกัน มีความสัมพันธ์แบบพบปะกันโดยตรง (Face to Face) ซึ่งคนในชุมชนมีการอยู่ร่วมกัน ใช้ชีวิตร่วมกัน มีการติดต่อสัมพันธ์และมีการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน ทั้งในระดับครอบครัว หมู่บ้าน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรม และชุมชนเป็นแนวร่วมในการปฏิบัติ ซึ่งเป็นลักษณะทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การติดต่อสื่อสารกัน การร่วมแรงร่วมใจกัน การช่วยแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เกิดการปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนและนอกชุมชน เป็นไปในลักษณะของชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Community) ที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างวัดและชุมชน มีความผูกพันและความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of Belongingness) มีความรักและความห่วงใยในชุมชน กล่าวคือสมาชิกที่

รวมกันในกลุ่มจะมีลักษณะเป็นประชาธิปไตย มีการเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องต่างๆ และสมาชิกที่มีความหลากหลายนั้น จำเป็นต้องสร้างพื้นฐานความรัก ความเมตตา เอื้ออาทรต่อกัน สมานฉันท์ สามัคคีต่อกัน ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวจะทำให้เกิดความผูกพัน ความรู้สึกเป็นเจ้าของต่อชุมชน เป็นการเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมืออย่างมีพลังระหว่างวัดและชุมชนที่มีความเข้มแข็ง โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน (Goal and Target)

การรวมตัวของกลุ่มคนตามที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่าชุมชนวัดโตนดมีการรวมตัวที่มีลักษณะเหนียวแน่นเป็นการรวมตัวที่มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนและปรารถนาที่จะพัฒนาชุมชนให้สำเร็จร่วมกัน มีขั้นตอนกระบวนการในการจัดทำแผนแม่บทที่เป็นรูปธรรม โดยความร่วมมือระหว่างวัดกับชุมชนตั้งแต่เริ่มต้นจัดทำข้อมูล เสนอปัญหา หาแนวทางกิจกรรมในการแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับสภาพบริบทของชุมชนอย่างเหมาะสม เพื่อมีแผนแม่บทในการพัฒนาชุมชน ที่เกิดจากความต้องการร่วมกันระหว่างสมาชิกและชุมชนที่มีความสอดคล้องกับเป้าหมายหลักตามยุทธศาสตร์ชาติของประเทศ ตามแผนแม่บทของชุมชนวัดโตนด เพื่อพัฒนาท้องถิ่นและแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นที่เน้น การพัฒนาในรูปแบบของการส่งเสริมการเรียนรู้ ด้วยวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านศูนย์เรียนรู้ ถ่ายทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชน มีการแนะนำจากนักวิชาการเป็นการรวมกลุ่ม นักวิชาการเพื่อคิด วิเคราะห์ วิพากษ์เรื่องต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ซึ่งการกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายนั้นสมาชิกในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน โดยความคิด วิเคราะห์ สถานการณ์ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อันจะนำไปสู่การแสวงหาแนวทางแก้ไขหรือทางเลือกใหม่ๆ และจะได้ดำเนินกิจกรรมให้เป็นไปตามทิศทางและเป้าหมายที่กำหนด การมีจิตสำนึกร่วมกันและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของชุมชน (Public Consciousness) สมาชิกที่รวมตัวกันจะมีความหลากหลายของกลุ่มในชุมชน การกระทำหรือกิจกรรมก็จะมีหลากหลายตามลักษณะการเกิดขึ้นของกลุ่มเหล่านั้น นอกจากนี้ชุมชนยังมีกิจกรรมที่ทำให้เกิดผลประโยชน์และเพื่อบริการสาธารณะและใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น ปักจัญโครสร้างพื้นฐาน บริการสาธารณสุข บริการด้านการศึกษา การแก้ปัญหาจราจร เป็นต้น ซึ่งกิจกรรม เหล่านี้สมาชิกมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันหรือการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society) จากการเข้าไปมีส่วนร่วมของสมาชิกในการรับรู้ ตัดสินใจและการปฏิบัติร่วมกันด้วยจิตสำนึกของความเป็นพลเมือง สิ่งเหล่านี้หากสมาชิกรวมตัวกันนานจนนำไปสู่เป้าหมายและทำกิจกรรมบางสิ่งบางอย่างร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

มีการจัดทำข้อกำหนดความร่วมมือภายในชุมชนเกี่ยวกับการบริหารจัดการขยะภายในชุมชน คือแต่ละครัวเรือนจะคัดแยกขยะก่อนนำไปทิ้ง เมื่อเรามีการคัดแยกขยะแล้วทำให้ขยะที่นำไปทิ้งน้อย เนื่องจากขยะบางประเภทนำไปขาย นำไปทำปุ๋ย ภายในวัดก็เช่นกัน มีการนำเศษอาหารที่เหลือไปทำปุ๋ยหมักสำหรับใช้ดูแลต้นไม้ภายในวัด

ลดปัญหาสิ่งแวดล้อม ลดภาระของเทศบาล เกิดความร่วมมือทั้งวัด ชุมชน เทศบาล มีการจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายรักษาสีสิ่งแวดล้อมคอยดูแลความเรียบร้อยภายในชุมชน (ตัวแทนผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 2566)

จะเห็นได้ว่าชุมชนมีการจัดระเบียบของชุมชน (Organization) เป็นการจัดระเบียบ ความเรียบร้อยของชุมชน การควบคุมความสัมพันธ์ของสมาชิก เช่น บรรทัดฐานทางสังคม (Social Norms) และวัฒนธรรมของชุมชน (Culture) มีระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ เพื่อให้สมาชิกได้ ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนและวัฒนธรรมที่ได้สร้างไว้ ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้ใช้ชีวิต อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีการติดต่อสื่อสารและมีเครือข่าย (Communication and Network) ใน ชุมชน สมาชิกจะมีระบบของการติดต่อสื่อสารเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันทั้งที่เป็น ทางการและไม่ใช่ทางการ เช่น การพบปะพูดคุย การประชุม การใช้สื่อพื้นบ้าน การใช้เทคโนโลยี สื่อสารระบบ Internet Social Network และนอกจากนี้ในชุมชนจะมีระบบเครือข่ายการเรียนรู้และ ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนทั้งที่เป็นเครือข่ายระหว่างกลุ่ม องค์กรต่างๆ ในชุมชนและนอกชุมชน โดยเฉพาะเครือข่ายสังคมออนไลน์ที่สามารถสื่อสารได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งการสื่อสารและการมี เครือข่ายเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความเป็นชุมชน เพราะนำไปสู่การแบ่งปัน การแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้และกระบวนการจัดการภายในชุมชนและนอกชุมชน

4.2 บทบาทของวัดและชุมชน

4.2.1 การดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้

จากการศึกษาบทบาทของวัดและชุมชนในการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนวัดโดนด พบว่า วัดและชุมชนได้ดำเนินการตามกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโดยการส่งเสริม ชุมชนให้เกิดการเรียนรู้ การพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ โดยทุกคนในชุมชนร่วมกันกำหนดแนวทาง วิธีการในการพัฒนาชุมชน วัดและชุมชนได้ร่วมกันจัดทำแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชนสำหรับ การดำเนินงานกิจกรรมของวัดกับชุมชน ทั้งกิจการสาธารณะประโยชน์ กิจกรรมด้านการพัฒนาสังคม กิจกรรมด้านเศรษฐกิจชุมชน กิจกรรมด้านการพัฒนาอาชีพ และกิจกรรมพัฒนาสิ่งแวดล้อม ที่ถูก กำหนดไว้ในแผนแม่บท โดยข้อมูลของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญซึ่งเป็นรากฐานของการดำเนินกิจกรรมได้ อย่างถูกต้องสอดคล้องกับความคาดหวังของชุมชน ด้วยการเปิดโอกาสคนในชุมชนเข้ามามีบทบาทใน กิจกรรมพัฒนาในด้านต่างๆ ตั้งแต่การกำหนดกิจกรรม การดำเนินงาน การติดตามผล การประเมินผล โดยการมีส่วนร่วมของวัดกับคนในชุมชน เป็นกระบวนการที่คนในชุมชน ที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มี โอกาสแสดงทัศนะ แลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นเพื่อแสวงหาแนวทางเลือก และการตัดสินใจ ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับวิธีการพัฒนาชุมชนที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน สอดคล้องกับแนวคิด

(โกวิท พวงงาม, 2553) ได้สรุปความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง การเปลี่ยนแปลง การสร้างสรรค์ปรับปรุงอย่างมีกระบวนการ (Process) และเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีโครงสร้างและแบบแผน (Planned and Structured Change) หรือมีการกำหนดทิศทางเป้าหมายที่แน่นอน (Ultimate Goal) ที่อาจเป็นไปได้ทั้งการกระทำของภาครัฐ และภาคเอกชน หรือเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตด้านต่างๆ ให้ดีขึ้น เช่น เศรษฐกิจ การศึกษาเรียนรู้ สุขภาพอนามัย วัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อให้มีความสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ ในขณะเดียวกันยังอาจหมายถึงการเรียนรู้และการดำรงไว้ซึ่งทุนทางสังคม (Social Capital) ที่ชุมชนมีมาตั้งแต่เดิม คือ ภูมิปัญญา ระบบนิเวศ ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียม ชาติพันธุ์ ศาสนาและภาษา เช่นเดียวกับชุมชนวัดโตนด ที่นำกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างวัดและชุมชนมาทำกิจกรรม โดยการจัดทำแผนแม่บทของชุมชนผ่านแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและกำหนดเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการและทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ โดยวัดเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดองค์ความรู้ และเป็นผู้ดำเนินการปฏิบัติจะเห็นได้จากข้อมูลการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ที่อยู่ในวัด เป็นแนวคิดในการพัฒนาคนในชุมชนโดยความร่วมมือกันระหว่างวัดชุมชนและภาคีเครือข่ายร่วมกันจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ทั้งสิ้น จำนวน 7 ศูนย์ภายในวัด ประกอบด้วย

1. ศูนย์การเรียนรู้ต้นไม้มงคลพระราชทานประจำ จังหวัด 77 ต้น 77 จังหวัด -เผยแพร่อนุรักษ์ ขยายผล และให้ความรู้เกี่ยวกับต้นไม้ประจำจังหวัดในประเทศไทย
2. ศูนย์การเรียนรู้วิถี-จัดกิจกรรมการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์เพื่อการสร้างงาน สร้างรายได้เรียนรู้เกษตรปลอดภัยไร้สารเคมีใช้ EM ในการฟื้นน้ำใสใสบำรุงดินและดูแลสิ่งแวดล้อม
3. ศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา-โครงการเรียนรู้อาชีพชุมชน สร้างอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้
4. ศูนย์การเรียนรู้สมรรถภาพทางสังคมเศรษฐกิจของผู้พิการและผู้สูงอายุ-บริการสาธารณสุขให้เข้าถึงชุมชน
5. ศูนย์การเรียนรู้การวิจัยและบริการวิชาการ (ห้องสมุด)-ให้บริการงานวิชาการ ตำราและกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ
6. ศูนย์คุมประพฤติภาคประชาชนวัดโตนดโดยกรมคุมประพฤติกระทรวงยุติธรรม-จัดกิจกรรมให้ความรู้พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้กับเยาวชนกลุ่มเสี่ยงและผู้ต้องคุมประพฤติและประชาชนทั่วไป
7. ศูนย์เรียนรู้สุดท้ายของชีวิต (สุขคติสถาน)-บ้านหลังสุดท้ายของชีวิตเรียนรู้ชีวิต และความตาย นวัตกรรมสื่อกลางการแสดงความอาลัยด้วยพวงหรีดดิจิทัล

“การพัฒนาชุมชนวิธีการแรกที่สำคัญ คือ การพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้ เมื่อคนมีความรู้ ก็จะมีปัญญา เมื่อมีปัญญา ก็สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 2566)

4.2.2 วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน

จากการศึกษาวิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนของชุมชนวัดโตนดมีลักษณะดังนี้

1. ความเป็นประชาสังคม มีการจัดประชุมร่วมกันเพื่อหาทางออกร่วมกัน ส่งเสริมการแสดงออกแบบมีส่วนร่วม ร่วมกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน 2. มีการรวมกลุ่มกันเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชน กิจกรรมพัฒนาสิ่งแวดล้อม กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ส่งเสริมอาชีพภายในชุมชน กิจกรรมจิตอาสาพัฒนาชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น 3. มีการร่วมกันวางแผนแม่บทฯ เพื่อระดมความคิด สติปัญญา อันเป็นแนวคิดระบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม 4. มีการร่วมรับผิดชอบในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน 5. มีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง รวมถึงร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งวัดโตนดได้ร่วมกับชุมชนจัดทำแผนแม่บทเพื่อเป็นกรอบสำหรับการพัฒนาชุมชนโดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชน สามารถตอบโจทย์วิถีชีวิตคนในชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่เกิดมาจากการต้องการของชาวบ้าน สอดรับกับความเชื่อดั้งเดิมในการทำกิจกรรมภายในวัด เช่นงานบวช งานฌาปนกิจศพ พิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น ซึ่งเจ้าอาวาส พระปลัด ดร.สุรเชษฐ์ สุรเชษฐ์ นำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าผนวกกับหลักทางวิชาการด้านสังคมสงเคราะห์และการจัดสวัสดิการสังคม มีการวางแผนร่วมกับชุมชนในการจัดเก็บข้อมูลเพื่อทำแผนพัฒนาชุมชน เริ่มตั้งแต่ปี 2557 เป็นต้นมา การทำแผนแม่บท แผนพัฒนาวัด 2561-2565 จากการลงพื้นที่เยี่ยมเยียนคนในชุมชน เพื่อรวบรวมข้อมูลกับคนในชุมชน เพื่อทราบความต้องการของคนในชุมชน โดยการเก็บข้อมูลด้วยการประชุมกับชาวบ้าน เพื่อพูดคุยปัญหา ความต้องการในเรื่องต่างๆ เพื่อใช้ประกอบกับการจัดทำแผนแม่บท จากนั้นจึงได้เผยแพร่ให้องค์กรและภาคีเครือข่ายเข้ามาสนับสนุนและมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามแผน โดยร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์ คือ “วัดโตนดสู่วิถีชีวิตสร้างชาติด้วยหลักพุทธธรรมนำชีวิตและนวัตกรรมการเพื่อสังคม” โดยการนำหลักธรรมะของพระพุทธเจ้ามาบรรจุไว้ในแผนแม่บท สอดคล้องกับแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา แผนพัฒนาจังหวัดรวมถึงแผนพัฒนาประเทศ พุทธธรรมนำชีวิตและนวัตกรรมการเพื่อสังคม แผนแม่บทถือเป็นจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการพัฒนา เพราะได้นำแนวคิดของกระบวนการมีส่วนร่วมมาเป็นเป้าหมายหลักในการจัดทำแผนแม่บท ประกอบด้วย ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้างและร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งวัดโตนดมีคติที่ว่า “สร้างวัดดูให้พอดี สร้างคนดีให้มาก” โดยรายละเอียดในแผนแม่บทได้กำหนดกิจกรรมที่หลากหลายโดยวัดและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดกิจกรรม

หัวใจสำคัญข้อแรกในการอยู่ร่วมกันระหว่างวัดกับชุมชนได้อย่างสงบสุขพระสงฆ์ต้องเป็นพระที่ดีก่อน เป็นพระที่ชาวบ้านเกิดความศรัทธาให้ความเคารพกราบไหว้ และข้อสองคือต้องอย่างเดียวไม่ได้ ต้องทำอะไรให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการทำงานด้วยกัน วัดไม่ใช่ของพระสงฆ์หรือใครคนใดคนหนึ่งการดำเนินกิจกรรมต่างๆ จะสำเร็จ จำเป็นต้องร่วมกันคิด ร่วมวางแผนในทุกขั้นตอน เพราะไม่มีใครสามารถทำงานพัฒนาชุมชนให้สำเร็จได้ด้วยคนเดียว เรื่องงานพัฒนาชุมชนเป็นเรื่องที่สำคัญ โดยผ่านกระบวนการทำกิจกรรมระหว่างวัดโดนดกับชุมชน จึงมีคำกล่าวว่า “ป่วยเยียมไข้ ตายเยียมผี สุขสบายดีร่วมทำกิจกรรม (สัมภาษณ์, เจ้าอาวาสวัดโดนด, 2566)

การพัฒนาชุมชนของชุมชนวัดโดนดนั้นให้ความสำคัญกับการร่วมกันจัดทำแผนพัฒนาในด้านต่างๆ โดยวัดและชุมชนได้ร่วมกันจัดทำขึ้น และร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามแผนที่วางไว้ กล่าวได้ว่าการพัฒนาชุมชน ต้องดำเนินการอย่างมีแบบแผน เป็นขั้นตอน เริ่มจากการพัฒนาคน ถือว่าทรัพยากรมนุษย์มีความสามารถและมีพลังงานซ่อนเร้นแฝงอยู่ ได้แก่ กำลังความคิด แรงงาน ฝีมือ ทักษะ ซึ่งพลังต่างๆ เหล่านี้ ถ้าได้รับการขุดค้น และนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชุมชนก็จะสามารถบันดาล ความสำเร็จทั้งปวงให้แก่ชุมชนได้ ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจะสำเร็จได้นั้นขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทัศนคติ ทักษะ ความรู้และความสามารถของประชาชนเป็นสำคัญ สอดคล้องกับแนวคิด พัฒน์ บุญรัตพันธุ์ (2517) ได้กล่าวถึง หลักปรัชญามูลฐานของงานพัฒนาชุมชนเอาไว้ 5 ประการ ประกอบด้วย 1. บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสำคัญและมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกัน จึงมีสิทธิอันพึง ได้รับความปฏิบัติด้วยความยุติธรรมและอย่างบุคคลมีเกียรติในฐานะที่เป็นมนุษย์ปุถุชนคนหนึ่ง 2. บุคคลแต่ละคนมีสิทธิและสามารถที่จะกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนไปในทิศทางที่ตน ต้องการ 3. บุคคลแต่ละคนถ้าหากมีโอกาสแล้วย่อมมีความสามารถที่จะเรียนรู้ เปลี่ยนแปลงทัศนคติ ประพฤติและพัฒนาขีดความสามารถให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้นได้ 4. มนุษย์ทุกคนมีพลังในเรื่องความคิดริเริ่ม ความเป็นผู้นำและความคิดใหม่ๆ ที่ซ่อนเร้นอยู่ พลังความสามารถเหล่านี้สามารถเจริญเติบโตและนำออกมาใช้ได้ ถ้าพลังที่ซ่อนเร้นเหล่านี้ได้รับการ พัฒนา 5. การพัฒนาพลังและขีดความสามารถของชุมชนในทุกด้าน เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาและมีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตของบุคคล ชุมชน

การให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนในการเสนอปัญหาที่มีอยู่ในชุมชน เพราะถือว่าชาวบ้านเป็นส่วนสำคัญจะรู้และเข้าถึงปัญหาที่สุด เพื่อจะได้ร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหา หรือพัฒนาได้ตรงจุด เหมือนกับการนำความต้องการระดับล่างขึ้นบน ก็คือ การรับรู้ปัญหาของคนในชุมชน ไม่ใช่การเสนอวิธีแก้ปัญห แต่ไม่ตรงประเด็นกับความต้องการของชาวบ้าน (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 2566)

การพัฒนาชุมชน พลังสำคัญที่ทำให้งานบรรลุผลสำเร็จสมความมุ่งหมายตามวัตถุประสงค์นั้นมาจากประชาชน โดยประชาชนทุกคนไม่ว่าจะยากดีมีจน ต่ำต้อยหรือด้อยการศึกษาเพียงใด ก็ยังมีพลังและความปรารถนาที่จะปรับปรุงวิถีชีวิตของตนให้มีมาตรฐานสูงขึ้น การกระตุ้นเตือนและการสะกิดปลั้ดงดังกล่าวจะเป็นผลให้มีการขุดค้นและนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนชนบทไปใช้ให้ เกิดประโยชน์ เพื่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ความเจริญ ให้แก่ชุมชนในทุกๆ ด้านพร้อมกัน การพัฒนาชุมชนจึงยึดถือว่า ถ้ามีผู้นำที่ช่วยส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ มีความสามารถ และพัฒนาชุมชนให้มีความสุขในชีวิตได้มากเท่าใด ชุมชนนั้นเกิดการพัฒนาเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง เช่นเดียวกับชุมชนวัดโตนดที่มีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ และสร้างกระบวนการความร่วมมือ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ มีกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของคนภายในชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ผ่านปัญหาอุปสรรคตลอดจนต่อยอดเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ให้กับชุมชนภายนอกเข้ามาเป็นเครือข่ายร่วมกัน

เจ้าอาวาสให้โอกาสตัวแทนชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาวัดและพัฒนาชุมชน ลักษณะของคณะกรรมการของวัด โดยการคัดเลือกตัวแทนที่ชาวบ้านให้ความนับถือเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีจิตสาธารณะ เสียสละให้แก่ส่วนรวม โดยไม่หวังผลตอบแทน เพราะทุกคนมาทำด้วยใจ พอจะทำอะไรชาวบ้านก็ให้ความร่วมมือ ส่วนหน่วยงานราชการก็เข้ามาสนับสนุนทั้งงบประมาณและเจ้าหน้าที่ (ตัวแทนคณะกรรมการวัด, สัมภาษณ์, 2566)

จากการสัมภาษณ์ตัวแทนคณะกรรมการวัดพบว่าชุมชนวัดโตนดได้ให้ตัวแทนของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน โดยวัดและคนในชุมชนให้ความสำคัญและเชื่อมั่นในตัวบุคคลในชุมชนว่าเป็นทรัพยากร (Human Resources) ที่มีความสำคัญที่สุดในความสำเร็จของการดำเนินงานทั้งปวงและเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตัวเองได้ตามขีดความสามารถทางกายภาพของตน หากโอกาสอำนวยและมีผู้คอยชี้แนะที่ถูกทาง สอดคล้องกับกรมการพัฒนาชุมชน (2547) สรุปไว้ว่า การปฏิบัติงานด้านการพัฒนาชุมชนมีพื้นฐาน ความเชื่อ 3 ประการ คือ 1. เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีเกียรติและศักดิ์ศรีในความเป็นคน 2. เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความสามารถหรือศักยภาพ 3. เชื่อว่าความสามารถของมนุษย์สามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส

จะเห็นได้ว่าบทบาทของวัดกับชุมชนในการพัฒนาชุมชน มีความเชื่อมโยงเกี่ยวพันซึ่งกันและกันผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม มีการกำหนดแผนแม่บทที่ชัดเจน วัดเป็นตัวขับเคลื่อนและเป็นศูนย์กลางในการดำเนินการ มีภาวะผู้นำซึ่งเป็นหัวใจหลักสำคัญของการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็ง เพราะผู้นำสามารถวางแผน สั่งการ และควบคุม ดูแล ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ แต่ภาวะผู้นำในลักษณะ คือ ผู้นำแบบมีส่วนร่วม ทุกๆ กิจกรรมวัดจะให้ชุมชนเข้ามามี

ส่วนร่วม ชุมชนได้เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามาร่วมในการจัดกิจกรรม ส่วนลักษณะในการสังการจะเกิดขึ้นในรูปแบบของการเสนอแนวทางให้กับชุมชนเกิดการเรียนรู้และร่วมกันผลักดันให้เกิดกิจกรรมที่สามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้ สุดท้ายเกี่ยวกับการควบคุม ดูแล วัดเป็นศูนย์กลางให้การสนับสนุนชุมชนเป็นผู้ร่วมดำเนินการ ประชาชนได้รับผลประโยชน์หากกิจกรรมที่ทำแล้วประสบความสำเร็จ วัดจะเป็นผู้กำหนดแนวทางส่งเสริมร่วมกับภาคีเครือข่ายต่อยอดให้การดำเนินกิจกรรมเกิดความยั่งยืน โดยชุมชนจะเข้ามาเป็นผู้ร่วมดำเนินการและรับผลประโยชน์ในกิจกรรมเหล่านั้น

4.2.3 กิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน

จากการศึกษากิจกรรมของวัดกับชุมชนในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนวัดโดนต พบว่า การพัฒนาชุมชนวัดโดนต ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนในชุมชน ให้มีความรู้ มีความสามารถ เกิดทักษะ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาและคนในชุมชนมีส่วนร่วม ทำกิจกรรมส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาชุมชน ในลักษณะการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เป็นการพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็ง ชุมชนพึ่งตนเอง สามารถแก้ไขปัญหาวิกฤตต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนได้โดยชุมชนเอง โดยได้รับการสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐและภาคเอกชนสนับสนุนในส่วนที่เกินขีดความสามารถของชุมชน ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของ สนธยา พลศรี (2547, น. 65-89) กล่าวไว้ว่า การพัฒนาชุมชนมีวิธีการสำคัญ คือ การให้ การศึกษาแก่ชุมชน การจัดระเบียบชุมชน และการดำเนินงานในลักษณะของกระบวนการ ซึ่งอธิบาย ได้ ดังนี้ 1. การให้การศึกษาแก่ชุมชน (Community Education) คือ การให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ในสิ่งที่ควรรู้เพื่อความรู้ความเข้าใจร่วมกัน เป็นกระบวนการที่ ผู้เข้ารับการศึกษามีส่วนสำคัญที่สุด เพราะเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง จึงต้องมีแรงจูงใจที่ต้องการจะศึกษาและบางเรื่องต้องมีการฝึกฝนปฏิบัติให้มีทักษะ โดยผู้เข้ารับการศึกษอาจเป็นเด็ก เยาวชนหรือผู้ใหญ่ในชุมชนรวมถึงผู้นำกลุ่มที่มีความสนใจ มีเวลาเพียงพอและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ส่วนผู้ให้การศึกษาเป็นเครือข่ายที่มาส่งเสริมสนับสนุน เช่น นักพัฒนาชุมชน นักส่งเสริมการเกษตร นักสาธารณสุข ฯลฯ จะต้องเป็นผู้มีความรู้ และทักษะในการถ่ายทอดเนื้อหาข้อมูลความรู้ มีบุคลิกและมนุษยสัมพันธ์ที่ดี รู้จักใช้จิตวิทยา ตลอดจนเทคนิควิธีสอนและถ่ายทอดความรู้ได้ดี 2. การจัดระเบียบชุมชน (Community Organization) เป็นวิธีการที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้คนในชุมชน เช่น บุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม เพื่อพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่มรวมพลังหรือศักยภาพของชุมชนและนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน 3. กระบวนการพัฒนาชุมชน (Community as a Process) เป็นการพัฒนาชุมชนมีลักษณะสำคัญประการหนึ่ง คือเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับก่อนหลัง ทุกขั้นตอนจะต้องให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย ในการทำกิจกรรมพัฒนาชุมชนจะต้องทำอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการ

จะเห็นได้ว่าชุมชนวัดโดนตมีการจัดการชุมชนที่ดีสมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเอง มีการจัดตั้งกลุ่มภายในชุมชน ดำเนินการวางแผนพัฒนาชุมชนร่วมกันเป็นแผน

แม่บท มีกระบวนการดำเนินงานและประเมินผลการพัฒนาชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ มีเครือข่ายชุมชน คือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ด้วยความร่วมมือทำให้เกิดการรวมจิตสำนึกและจิตวิญญาณของสมาชิกและองค์กรชุมชนต่างๆ ให้มีพลังเข้มแข็งร่วมกัน ตลอดจนเกิดการเรียนรู้และพัฒนาชุมชนจนประสบความสำเร็จ คนในชุมชนมีภาวะผู้นำชุมชน (Community Leadership) คือผู้นำในการพัฒนาชุมชนเป็นผู้ประสานความคิดของสมาชิก ไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียว ส่งเสริมการมีส่วนร่วมพร้อมที่จะเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นร่วมกัน ผู้นำเป็นแบบอย่างที่สามารถนึกตัวเองเข้ากับชุมชนได้อย่างแนบแน่น ร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน สามารถเชื่อมประสานสมาชิก กลุ่มและองค์กรชุมชนได้เป็นอย่างดี เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้สมาชิกของชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือ หรือพึ่งตนเองได้ ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม ทั้งในยามปกติ และเมื่อประสบกับภาวะวิกฤติต่างๆ ทำให้สามารถดำรงรักษาชุมชนเอาไว้ได้ ชุมชนมีความสุข เข้มแข็งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรมและมีความสุข เมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชนและสร้างชุมชนให้สงบสุข ชุมชนจึงเกิดความเข้มแข็ง คนในชุมชนมีความเอื้ออาทรไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นความคาดหวังของวัดกับชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน เข้มแข็งเป็นชุมชนที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรต่างๆ และดำรงรักษาสิ่งแวดล้อมทั้งสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ทางวัฒนธรรมและทรัพยากรต่างๆ ของชุมชนไว้ สืบทอดต่อไปให้ลูกหลานไม่ล่มสลายโดยง่าย กิจกรรมการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนของชุมชนวัดโตนดคือการที่คนในชุมชนมีความรู้และเรียนรู้ที่เหมาะสม มีคุณภาพชีวิตที่ดีมีความสุขตามพื้นฐานของตนเอง สามารถอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและทำกิจกรรมร่วมกับคนอื่น ๆ ในชุมชนของตนเองได้อย่างมีความเอื้ออาทรต่อกันจนเกิดความเป็นชุมชนที่มีความสุข เมื่อคนมีความสุขและส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งยั่งยืนในที่สุด จะเห็นได้จากกิจกรรมที่สะท้อนแนวทางการพัฒนาด้านต่างๆ ของชุมชนวัดโตนด ประกอบด้วยดังนี้

4.2.3.1 ด้านเศรษฐกิจ

การส่งเสริมด้านเศรษฐกิจของชุมชนวัดโตนดโดยการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอันดิงามทางพระพุทธศาสนา การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ การพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ภายในชุมชน เป็นนวัตกรรม การให้บริการ เช่น ร้านกาแฟเรือนสบายใจ ให้บริการสำหรับผู้มาเยือน ในราคาตามกำลังศรัทธา ร้านกาแฟหิบบหยอดที่เป็นของวัดโตนดทำร่วมกับชุมชนวัดโตนด ให้บริการ กินกาแฟอัมบุญ ได้ทำบุญ ได้อิ่มท้อง ทั้งให้บริการและรองรับกิจกรรมท่องเที่ยวจรรย์ยานคีนวัต เป็นกิจกรรมท่องเที่ยวปั่นจักรยานท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์เรียนรู้วัฒนธรรม ประเพณีและระบบนิเวศภายในชุมชน จัดกิจกรรมโครงการสอนอาชีพ ทำอาหาร โดยศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญา มีแหล่งเรียนรู้วิถีเพื่อการเรียนรู้และ

สร้างรายได้ตามศาสตร์พระราชาศูนย์การเรียนรู้ชีวิวิถี โดยการสนับสนุนของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย จัดกิจกรรมการเรียนรู้ เกษตรอินทรีย์ คือ การสร้างงาน สร้างรายได้ ตามศาสตร์พระราชา วิถีเศรษฐกิจพอเพียงให้กับประชาชน ชุมชนวัดโตนดและชุมชนใกล้เคียง เรียนรู้เกษตรปลอดภัยไร้สารเคมี ใช้ EM ในการฟื้นน้ำใส ใส่บำรุงดิน เพื่อการพัฒนาด้านการทำเกษตรแบบปลอดภัยและยั่งยืนให้กับชุมชน โครงการโรงงานทางปัญญา ฝึกอบรมสำรวจสถานะความต้องการเป็นสาธารณะสงเคราะห์ที่สิ่งของกับความต้องการของผู้รับ (สงเคราะห์ เกื้อกูล พัฒนา บูรณาการ) สร้างรายได้ให้กับชุมชน

เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามา คนในชุมชนก็มีรายได้ มีอาชีพ คนว่างงานก็ช่วยกันคิดว่าจะเอาอะไรมาทำให้เกิดรายได้ ท่านเจ้าอาวาส บอกให้เอาของที่มีอยู่ในชุมชนมาดัดแปลงเพิ่มมูลค่า ขายความเป็นชุมชนของเราเอง คนที่มาเที่ยวเค้าอยากเห็นความเป็นท้องถิ่นของบ้านเรา ทำอย่างไรเราจะถ่ายทอดให้กับผู้ที่มาเที่ยวได้ (ตัวแทนชุมชน, สัมภาษณ์, 2566)

การส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในชุมชนวัดโตนด โดยการพัฒนาปรับปรุงพื้นที่ภายในชุมชนเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามา เช่น ลานบุญ ลานธรรม ลานปัญญา และดำเนินการปรับปรุงอุโบสถ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากนี้วัดโตนดยังร่วมกับชุมชนและเครือข่ายจัดสวัสดิการสงเคราะห์ โดยได้คัดค้านวัดกรรมเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 เป็นคูปองแลกข้าวคนละครึ่ง ร่วมกับร้านค้าที่ต้องการร่วมทำบุญออกค่าใช้จ่ายครึ่งหนึ่งและวัดโตนดครึ่งหนึ่ง ซึ่งเกิดจากแนวคิดที่ว่าในช่วงที่เกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่มีการช่วยเหลือจากเครือข่ายหลายองค์กร จิตอาสาหน่วยงานหรือประชาชนที่นำอาหารข้าวกล่องมาบริจาคเป็นจำนวนมากชาวบ้านรับประทานกันไม่ทันทำให้บูตเสียหาย จึงคิดค้นการรับบริจาคมาปัจจัยเป็นเงิน โดยวัดกับชุมชนตั้งคณะกรรมการจัดสรรเป็นคูปองแจกชาวบ้านที่เดือดร้อนนำไปใช้แทนเงินสด และได้รับความร่วมมือกับผู้ประกอบการร้านค้าสนับสนุนทำให้ในช่วงสถานการณ์ที่เกิดวิกฤติด้านเศรษฐกิจในชุมชนสามารถแก้ไขและบรรเทาปัญหาผ่านมาได้ และเกิดความยั่งยืนมาถึงปัจจุบัน

4.2.3.2 ด้านสังคมและวัฒนธรรม

วัดโตนดมีการพัฒนาวัดและชุมชนในลักษณะของนักสังคมสงเคราะห์ โดยการทำงานบนฐานข้อมูลก่อนเพราะเห็นความสำคัญของฐานข้อมูลชุมชน วัดมีการสำรวจข้อมูลชุมชนเกี่ยวกับข้อมูลครัวเรือน ข้อมูลผู้สูงอายุ ผู้ป่วยติดเตียง ซึ่งร่วมมือกับชมรมอาสาสมัคร อสม. ในการสำรวจข้อมูลและสรุป แล้วร่วมกันกำหนดกิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วมจากปัญหาที่พบ วัดโตนดชี้ให้เห็นว่าหากเป็นระบบราชการจะเห็นว่าแตกต่างกันเนื่องจากระบบราชการ การสร้างการมีส่วนร่วมได้เพียงการขอความร่วมมือจากประชาชน แต่วัดใช้วิธีการจากล่างขึ้นบน คือ สำรวจก่อนว่า

ชุมชนต้องการอะไรแล้วจึงกำหนดแนวทางในการสร้างความร่วมมือเป็นการร่วมมือโดยจากความต้องการของชุมชน เป็นลักษณะของ “การร่วมทำ” ซึ่งจะเข้มแข็งกว่าการขอความร่วมมือในกิจกรรมหรือสิ่งที่ชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมตั้งแต่แรก

“เห็นความร่วมมือของชาวบ้านในชุมชนที่มีความตั้งใจช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน ในช่วงที่มีโรคโควิด วัดแค่เป็นที่คอยสนับสนุน ให้กำลังใจ และเสนอแนะ ที่จริงแล้วชาวบ้านถือว่าเป็นกำลังหลักในการทำงาน ถ้าไม่ได้ชาวบ้านร่วมกันทำงานต่างๆ คงไม่สำเร็จ ” (เจ้าอาวาส, สัมภาษณ์, 2566)

การเชื่อมโยงวัฒนธรรมชุมชนกับกิจกรรมโครงการรักษาศีลห้าที่เป็นงานหลักของวัด และงานพิธีกรรมต่างๆ ที่วัดยังอนุรักษ์ไว้ โดยยังคงอนุรักษ์การใช้กระทงใบตองกันในวันพระ พระสงฆ์และชาวชุมชนวัดโตนดยังคงเย็บกระทงใบตองไว้บรรจุอาหาร ผ่านทางกระบวนการและกิจกรรมกิจกรรมแลกอาหารวันพระ การใช้ใบตองใส่อาหาร ทำดอกไม้ใบเตยถวายพระ โดยวัดโตนดร่วมกับชุมชนวัดโตนด จัดกิจกรรมทำบุญในวันพระ เป็นการรื้อฟื้นอัตลักษณ์ดั้งเดิมของชุมชนมาสานต่อ ได้แก่ การแลกอาหารในวันพระเป็นการแสดงถึงวัฒนธรรมที่ตังาม เพื่อให้คนรุ่นหลังได้สัมผัสถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมสมัยก่อน การแลกอาหาร การร่วมวงทานอาหาร ได้พูดคุยปรึกษากันในวันที่มาทำบุญ การใช้ใบตอง ประดิษฐ์ดอกไม้จากใบเตยถวายพระ เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปะกับสิ่งแวดล้อม เช่น กิจกรรมทำกระทงใบตอง ดอกไม้ใบเตย ในวันโกน ประเพณีทอดกฐินแข่งเรือ เนื่องจากชุมชนวัดโตนดอยู่ใกล้แหล่งน้ำชุมชนร่วมกับเครือข่าย ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชนทั่วไป ร่วมกันจัดกิจกรรมประเพณีทอดกฐิน แข่งเรือ เป็นประจำปีทุกปี ซึ่งเป็นประเพณีตามวิถีสายน้ำ เป็นการสืบทอดวิถีชีวิตดั้งเดิมให้คงอยู่กับชุมชนในลักษณะของประเพณี ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของวัดโตนด ชุมชนวัดโตนด และเครือข่าย

การอยู่ร่วมกันแบบสังคมพหุวัฒนธรรม การเข้าใจและเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ไม่แบ่งแยกความเชื่อศาสนาและวัฒนธรรม อยู่กันแบบผืนดินความเป็นชุมชนที่ช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันระหว่างชุมชนชาวพุทธกับชุมชนชาวมุสลิม ร่วมกันพัฒนาชุมชนในงานสาธารณะ ประโยชน์ร่วมกันส่งเสริมความร่วมมือภายในชุมชนเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นวัฒนธรรมซึ่งชุมชนวัดโตนดมีความเป็นอยู่แบบพึ่งพาอาศัยกิจกรรมบางอย่างชาวชุมชนวัดโตนดสามารถร่วมจัดที่วัดได้ เช่นกิจกรรมงานวันเกิด งานบวช งานแต่งงาน เนื่องจากวัดโตนดมีนโยบายว่าวัดเป็นพื้นที่สาธารณะที่ชาวชุมชนวัดโตนดเป็นเจ้าของร่วมกัน คือร่วมกันดูแลรักษา ร่วมกันพัฒนาให้ดีขึ้น และร่วมกันใช้ประโยชน์ เมื่อทุกคนมีความเป็นเจ้าของ การใช้สถานที่วัดในการทำกิจกรรมร่วมกันบางเรื่องต้องยืดหยุ่นกันบ้างไม่เข้มงวดทุกอย่าง บางครั้งงานที่ต้องใช้เครื่องขยายเสียงและใช้เสียงดัง ซึ่งจะสร้างความเดือดร้อนรำคาญแก่ผู้ฟังนั้น วัดโตนดกลับมีมุมมองว่า นี่คือการอย่างหนึ่งเป็นความสงบอยู่ในความไม่สงบ และมองว่าความไม่สงบมักจะ

อยู่ในความสงบ ทุกอย่างมีความสมดุลกันได้ ด้วยการอยู่ร่วมกันแบบผ่อนหนักผ่อนเบาให้แก่กัน แบบพึ่งพาอาศัยกัน เข้าใจซึ่งกันและกัน วัดโตนดเปิดมุมมองในมุมมองของชาวบ้านและชาวบ้านเปิดใจก็รับฟังซึ่งคนในชุมชนวัดโตนดส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิม แม้ว่ามีคนนอกชุมชนที่มาจากการแต่งงานกับคนในชุมชนมาเป็นเขยเป็นลูกสะใภ้ก็จะได้รับการปฏิบัติที่ดีที่เอื้ออาทรต่อกัน แรงงานจากต่างพื้นที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน ทางวัดโตนดมองว่าทุกคนควรได้รับสิทธิการช่วยเหลือเท่าเทียมกัน ไม่เลือกปฏิบัติมองเป็นองค์รวม เพื่อศาสนาสาธารณะไม่ได้มองว่าเพื่อกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ

“ศูนย์เรียนรู้ภายในวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เก็บรวบรวมข้อมูลวัฒนธรรมภูมิปัญญาของชุมชนโดยการถ่ายทอดจากคนในชุมชน เพื่อเก็บไว้ให้ลูกหลานได้ศึกษา มีประโยชน์มาก มีคุณค่าทางจิตใจ ถ้าพวกเราไม่เก็บรวบรวมไว้คงจะหมดไปกับพวกเราแน่นอน ” (ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, 2566)

การนำวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมมาเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับคนรุ่นหลังเพื่อศึกษาเป็นข้อมูล เป็นแบบอย่างอันดีงามมีคุณค่าแห่งการรักษาไว้ ศูนย์เรียนรู้ภายในวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้ที่สนใจและเป็นสถานที่แห่งการเรียนรู้สำหรับชุมชน มีข้อมูลเนื้อหาที่สามารถศึกษาความรู้ ต่อยอดสิ่งใหม่เกิดนวัตกรรมและอนุรักษ์สิ่งที่มีอยู่เดิมไว้เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับคนรุ่นหลังได้เรียนรู้

4.2.3.3 ด้านสิ่งแวดล้อม

วัดโตนดเป็นวัดที่ร่มรื่นนอกจากพื้นที่ปลูกต้นไม้ มีสวนสาธารณะ สนามเด็กเล่น เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจแก่คนในชุมชน โดยวัดและชุมชนร่วมกันจัดกิจกรรมดูแลอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในวันสำคัญ ร่วมกับเครือข่ายภายนอก ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความร่วมมือของชุมชนร่วมกันปลูกต้นไม้ คัดแยกขยะ กำจัดขยะมูลฝอยในแหล่งน้ำ กำหนดให้ชุมชนเป็นชุมชนสีเขียว รักษาสิ่งแวดล้อม กำหนดแผนในการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ดูแลด้านสิ่งแวดล้อม ทำให้ชุมชนเกิดความเรียบร้อย ลดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม รมรณรงค์การนำวัสดุจากธรรมชาติมาใช้ในชีวิตประจำวัน วัดกับชุมชนร่วมกันส่งเสริมการทำบุญแบบไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม คัดค้านวัตรกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โครงการพวงหรีดดิจิทัล โดดเด่น ไม่เป็นขยะ ไม่เป็นภาระวัด เผาศพ ไม่เผาทรัพย์

การร่วมกันจัดตั้งกลุ่มจิตอาสาพัฒนาชุมชนและดูแลสิ่งแวดล้อม มีการร่วมทำกิจกรรมภายใต้โครงการคลองสวย น้ำใส โครงการต้นไม้มงคลพระราชทานประจำจังหวัด โดยวัดโตนดร่วมกับเทศบาลเมืองบางกรวย องค์การภาครัฐ เอกชน สโมสรโรตารีบางกรวย จัดตั้งศูนย์เรียนรู้ต้นไม้มงคลพระราชทานประจำจังหวัด ที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชชนนีพันปีหลวง พระราชทานพระราชดำรัสกับราษฎรทุกหนแห่งที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปให้ ทุกคนได้ตระหนักถึงคุณค่าของป่าไม้ ทรงขอให้ช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนที่ตน

อาศัยอยู่ทั่วประเทศ ทำให้เกิดการร่วมกันปลูกต้นไม้ภายในชุมชนในวันสำคัญ ร่วมกับหน่วยงาน เทศบาล โรงเรียน และอาสาสมัครกลุ่มจิตอาสาพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม

การส่งเสริมการดำเนินการด้านสิ่งแวดล้อม ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การฃาปนกิจทางวัดโตนดมีกองทุนฃาปนกิจศพให้แก่ครัวเรือนในชุมชนวัดโตนด โดยทางวัดโตนดจะดำเนินการด้านค่าฃาปนกิจให้ทุกศพๆ ละ 12,000 บาท ในด้านการพัฒนาวัฒนธรรมทางสังคมของวัดโตนดที่เตาเผาศพไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการจัดกิจกรรมเผาศพที่วัดนั้นจะใช้พวงหรีดดิจิทัล โดยมีนโยบายว่า “มาเผาศพ ไม่เผาทรัพย์ ไม่เป็นภาระวัด” เป็นการประหยัดลดทรัพยากรโลก ลดงบประมาณภาครัฐในการเผาทำลายขยะ เกิดประโยชน์ด้วยการสร้างมูลค่าให้เกิดขึ้น ลดภาระคนในชุมชนโดยไม่ต้องใช้เงินจำนวนมากในงานฃาปนกิจศพ ประยุกต์นวัตกรรมการสมัยใหม่ให้เข้ากับพิธีกรรมทางศาสนา เปลี่ยนเป็นจอดีดิจิทัลสมัยใหม่ สืบเนื่องจากวัดโตนดมองว่าคนเสียชีวิตต่อปีถึง 5 แสนคน เท่ากับเป็นการใช้งบประมาณสูงถึง 5 ร้อยล้านบาทที่สูญเสียไปกับการจัดงานศพและทรัพยากรในการจัดงานฃาปนกิจศพ โดยทางวัดโตนดก็ยังคงอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามเอาไว้ ในเรื่องของการมองผลประโยชน์ว่ากลุ่มแม่ค้าดอกไม้พวงมาลัยเสียประโยชน์นั้น หลังจากนำพวงหรีดมาจัดงานที่วัดแล้ววัดไม่สามารถใช้ประโยชน์อะไรต่อไป เมื่อมองถึงผลกระทบส่วนได้ส่วนเสียของการใช้พวงหรีดดอกไม้พวงมาลัยนั้น ผลกระทบในทางลบจะเยอะมาก จึงหารือร่วมกันว่าควรเอาเงินและประโยชน์ที่ได้ไปช่วยเหลือสังคมจะเกิดประโยชน์มากกว่ากัน การเปลี่ยนจากการซื้อพวงหรีดดอกไม้ เป็นพวงหรีดดิจิทัล ซึ่งชุมชนก็สามารดใช้พวงหรีดดิจิทัลโดยการโอนเงินเข้าบัญชีของวัดโตนดเท่าไรก็ได้ตามกำลังศรัทธา เช่น ทำบุญ 100 บาทก็จะได้พวงหรีดดิจิทัลที่สวยงาม วัดโตนดก็จะนำเงินส่วนนี้คืนเจ้าภาพจัดงานฃาปนกิจศพจำนวน 12,000 บาท ต่างจากแบบเดิมที่เจ้าภาพจัดงานฃาปนกิจศพจะไม่ได้รับอะไรเลยจากพวงหรีดดอกไม้ นอกจากเพิ่มปริมาณขยะ และเป็นภาระเจ้าหน้าที่ของเทศบาลเอาไปกำจัด

4.3 การพัฒนาชุมชน

4.3.1 การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม

จากการศึกษาการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างวัดโตนดกับชุมชนวัดโตนดนั้น มิใช่เพียงการขอความร่วมมือคนในชุมชนเท่านั้น แต่การทำกิจกรรมต่างๆ เป็นลักษณะของการ “ร่วมกันทำ” จากการวิเคราะห์จุดแข็งของวัดโตนดและชุมชนวัดโตนดซึ่งเป็นจุดเด่นที่ชุมชนวัดโตนดรักวัดหวงแหนวัด คือชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาวัดทำให้วัดเป็นของชุมชน ไม่ใช่ลักษณะของการต่างคนต่างอยู่ แต่เป็นการอยู่ร่วมกันแบบมีส่วนร่วม วัดทำอะไรชุมชนรับรู้ ชุมชนทำอะไรวัดก็มีส่วนสนับสนุน เป็นการดึงคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาวัด และวัดก็มีส่วนร่วมใน

การพัฒนาชุมชน เมื่อประชาชนมีส่วนร่วมก็ได้คิด เมื่อเกิดกระบวนการคิดและได้ลงมือทำร่วมกัน หากวัดไม่ให้คนในชุมชนมาร่วมคิดจะทำเลยแค่ขอความร่วมมือช่วยกันหน่อยก็ได้ผลสำเร็จแต่จะไม่ตอบโจทย์ความต้องการของคนในชุมชนวัดตนเอง เห็นได้ว่าพระสงฆ์มีมุมมองในการดึงคนในชุมชนให้เกิดการมีส่วนร่วม ความขัดแย้งด้านต่างๆ จะค่อยๆหายไป เป็นการปรับความเข้าใจให้มากขึ้น สร้างความรู้สึกร่วมมีส่วนร่วมและสร้างความเป็นเจ้าของ รู้สึกหวงแหน และเกิดความสัมพันธ์ที่ดี เกิดการมีส่วนร่วม เป็นการปฏิสัมพันธ์ของวัดกับชุมชน ซึ่งชุมชนวัดโดนดมีวัดเป็นศูนย์กลาง โดยวัดโดนดมีการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับชุมชนทำให้ชุมชนมีความก้าวหน้าพัฒนาในด้านความมั่นคงของชีวิต มีคุณภาพชีวิตในชุมชนดีขึ้น

“วัดมีพระสงฆ์ ที่มีจริยวัตรอันงดงามและมีเมตตาธรรม ชุมชนก็ต้องการเมตตาธรรมในขณะที่เดียวกันชุมชนก็ต้องทำมาหากินเลี้ยงชีพ เพราะฉะนั้นถ้าวัดกับชุมชนนี้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดี ร่วมกันถือว่าไปในแนวทางที่ดีทำให้ชุมชนมีความแน่นแฟ้น จะทำอะไรก็จะสำเร็จ” (พระลูกวัด, สัมภาษณ์, 2566)

จะเห็นได้ว่าการดำเนินอยู่ของชุมชนวัดโดนดเป็นชุมชนที่ใกล้ชิดกับวัดมีพื้นที่วัด โดยโครงสร้างทางกายภาพที่วัดเป็นที่ใช้สอยทำกิจกรรมต่างๆ อย่างลานกีฬา มีต้นไม้เป็นที่ร่มเย็น ซึ่งวัดเป็นที่สัปปายะ การเปิดพื้นที่บริการทางสังคมให้ชุมชนเข้ามาใช้ประโยชน์ หากเจ้าอาวาสไม่ต้องการให้คนทั่วไปมาบุกรุกพื้นที่สุขสงบของวัด ประชาชนในชุมชนก็จะไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ แต่วัดโดนดเป็นวัดที่เปิดกว้าง จัดสรรพื้นที่ใช้สอยให้ชุมชนเข้ามาบริหารจัดการเป็นแหล่งเรียนรู้ โดยการดำเนินกิจการของวัดเป็นไปอย่างโปร่งใสตรวจสอบได้ ซึ่งวัดให้ความสำคัญกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน จากเหตุการณ์ในช่วงการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อโควิด-19 ชุมชนวัดโดนดมีความลำบากทุกครอบครัว วัดโดนดจึงแก้ปัญหาด้วยการขอความช่วยเหลือจากคนที่มั่งคั่งมีทรัพย์สินเงินทองข้าวของเครื่องใช้เอามาแบ่งปันให้กับครอบครัวที่ลำบาก ในส่วนของคนมีกำลังทรัพย์ไม่มากก็มาเติมกำลังใจให้ซึ่งกันและกัน แบ่งปันกันเปรียบเสมือนการบิณฑบาต กล่าวคือ การที่พระแบ่งปันธรรมะบุญกุศลให้แก่ญาติโยม ส่วนญาติโยมก็แบ่งปันอาหารให้แก่พระสงฆ์และรับกุศล

การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชนในการพัฒนาชุมชนวัดโดนดนั้นมีการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้อย่างรอบด้าน ทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ทำให้ชุมชนมีรายได้สร้างคุณค่าให้กับสิ่งที่ชุมชนมีอยู่เกิดนวัตกรรม มีการพัฒนาด้านสังคมและวัฒนธรรมที่ดีงาม มีความเคารพความเป็นมนุษย์ มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของคนในชุมชนในลักษณะของแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ สร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมให้คนในชุมชนสามารถนำความรู้ที่ได้ไปพัฒนาตนเอง พัฒนาคนในครอบครัว เกิดสังคมที่มีความปรารถนาดีต่อกัน สามารถส่งต่อให้กับชุมชนภายนอกได้ในรูปแบบของแหล่งเรียนรู้ โดยทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนวัดโดนดนั้น มีกระบวนการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

4.3.1.1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนวัดโตนดในการสร้างการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เป็นลักษณะของการตัดสินใจแบบพัฒนาชุมชนแบบคือชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในกิจกรรมต่างๆ เห็นได้จากการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาแผนชุมชนโดยวัดโตนดและชุมชนได้ดำเนินกิจกรรมตามแผนพัฒนาชุมชนปี พ.ศ. 2566-2570 (ภาพที่ 4.2) กับชุมชนวัดโตนด โดยเน้นด้านการพัฒนาคน ทั้งภิกษุสงฆ์และฆราวาส กำหนดให้มีการบวชปีละ 4 ครั้ง ตั้งเป้าหมายให้บวชเป็นรอบๆ เพื่อสะดวกต่อการปรับปรุงด้านการสอน นอกจากนี้ยังมีการบวชชีพรหมณ์ทุกเดือน มีโครงการปฏิบัติธรรมประจำเดือนตามยุทธศาสตร์วัดโตนดเป็นโครงการพัฒนา ศาสนทายาทฝ่ายฆราวาส โดยทุกกิจกรรมไม่มีค่าใช้จ่าย ทำให้ชุมชนสามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้น

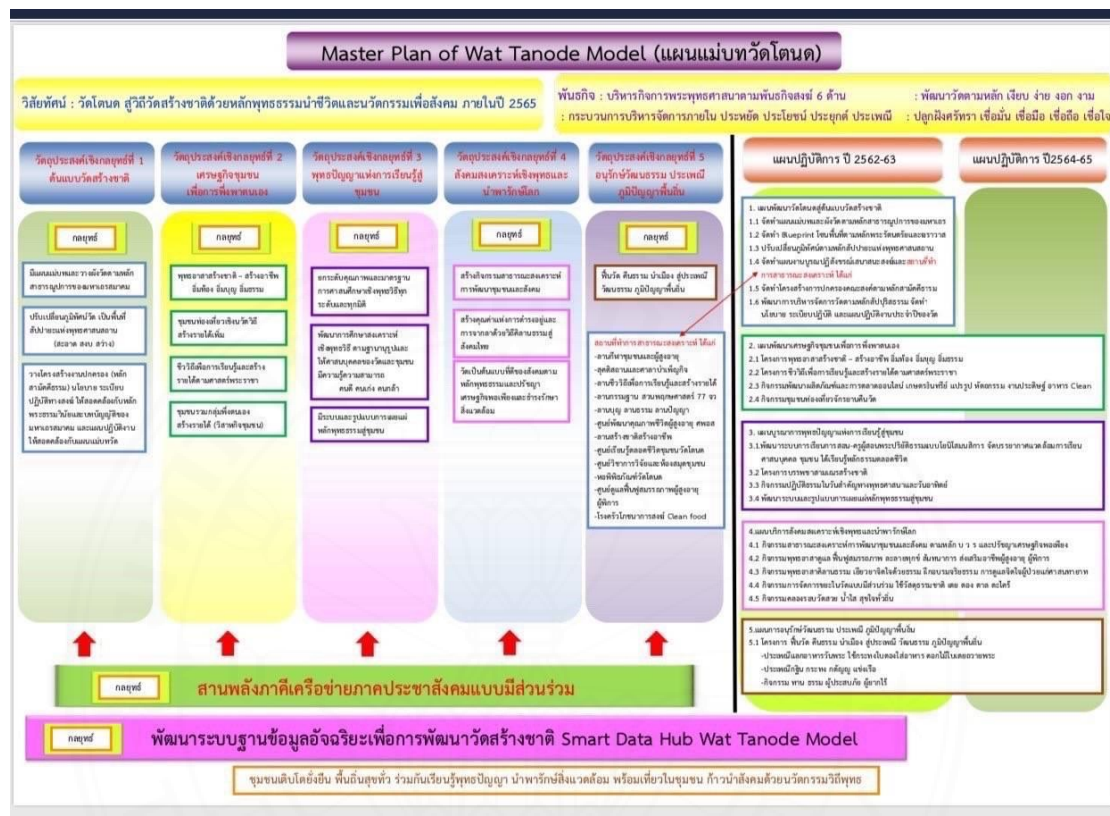
“เรามาอยู่ที่นี่เริ่มต้นคือเก็บข้อมูลเพื่อทำแผนพัฒนา เริ่มตั้งแต่ปี ๕๗ เป็นต้นมาจนมาทำแผนแม่บท แผนพัฒนาวัด แผนยุทธศาสตร์วัดปี ๖๑-๖๕ ซึ่งไม่ได้คิดไปวันๆไม่ได้มาแบบลมๆแล้งๆ มีหลายส่วนมาช่วยกัน โชคดีที่ทุกคนให้ความร่วมมือทำให้มีวันนี้” (เจ้าอาวาสวัดโตนด, สัมภาษณ์, 2566)

4.3.1.2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนวัดโตนดในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ พบว่า ชุมชนได้เข้ามามีบทบาทในการจัดกิจกรรมร่วมกับวัดโดยวัดเป็นผู้นำในการส่งเสริมสนับสนุนสถานที่ ซึ่งชุมชนเป็นกำลังหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ มีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรภายในชุมชน แต่งตั้งคณะกรรมการในการดำเนินงาน มีการจัดกิจกรรมตามแผนโดยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ พัฒนาและร่วมกันหาวิธีการในการต่อยอดสิ่งที่ค้นพบระหว่างการจัดกิจกรรม อาทิเช่น การเกิดปัญหาโรคระบาดโควิด-19 ทำให้ชุมชนมีกลุ่มอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือและแก้ปัญหาภายในชุมชน หลังจากปัญหาที่เกิดขึ้นลดลง จึงร่วมกันต่อยอดเป็นกลุ่มอาสาพัฒนาสุขภาวะชุมชน เพื่อช่วยป้องกันโรคต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นในชุมชน รวมทั้งการกำหนดเป็นกิจกรรมเครือข่ายดูแลพัฒนาชุมชน ในช่วงสถานการณ์ปกติ

ภาพที่ 4.1

แผนแม่บทวัดโดนด

จากกิจกรรมที่กำหนดไว้ตามแผนแม่บทวัดโดนดนั้น จะเห็นถึงการดำเนินกิจกรรมระหว่างวัดกับชุมชนที่มีรูปแบบของกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเป็นรูปธรรม โดยการนำกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ที่แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือของทุกภาคส่วน ทั้งวัด ชุมชน และเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากข้อมูลต่างๆ ที่นำมาใช้สำหรับจัดทำแผนแม่บทนั้น มีความเชื่อมโยงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจชุมชน ด้านสังคมวัฒนธรรมและด้านสิ่งแวดล้อม ทุกกลุ่มเป้าหมาย มีผลต่อประชาชนทั้งในชุมชน และภายนอก กล่าวคือ การจะดำเนินการใดๆ จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนจึงจะทำให้การดำเนินการเหล่านั้นบรรลุตามวัตถุประสงค์ ซึ่งชุมชนวัดโดนด มีการร่วมแสดงความคิดเห็นในการจัดทำแผนแม่บท สะท้อนความต้องการของชุมชน ร่วมคิดกิจกรรมที่ส่งเสริมพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ร่วมคิดหาแนวทางจัดกิจกรรมที่สามารถถอดบทเรียนองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนเป็นนวัตกรรมที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน ซึ่งเหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการพัฒนาชุมชน

4.3.1.3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนวัดโตนดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนาชุมชนนั้น พบว่า ชุมชนวัดโตนดสามารถจัดทำแผนแม่บทสำหรับการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ที่มีวัตถุประสงค์ในการสร้างชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนในแต่ละด้าน ประกอบด้วย การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม ภายใต้วัตถุประสงค์ “เพื่อให้ชุมชนเติบโตยั่งยืน พื้นถิ่นสุขทั่ว ร่วมกันเรียนรู้พุทธปัญญา นำพาวิถีสิ่งแวดล้อม พร้อมเที่ยวในชุมชน ก้าวนำสังคมด้วยนวัตกรรมวิถีพุทธ” จะเห็นได้ว่าสิ่งที่ชุมชนได้รับ คือการขับเคลื่อนกิจกรรมที่สร้างประโยชน์แก่คนในชุมชน เกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจภายในชุมชน เป็นชุมชนท่องเที่ยววิถีวิถีสร้างรายได้ เกิดการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนสร้างรายได้ มีแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน โดยคนในชุมชนได้รับผลตอบแทนทั้งทางตรงและทางอ้อม

มีทั้งคนที่ได้รับประโยชน์และคนที่เสียประโยชน์ แต่จะอย่างไร ที่จะทำให้คนที่ได้รับประโยชน์เหล่านั้นมีความสุข โดยคนที่เสียประโยชน์ก็มีความสุขไปด้วยกัน คือมีความรู้สึกเสียประโยชน์เพื่อให้คนอื่นได้ประโยชน์ คือ ความเอื้ออาทรต่อกัน เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ชุมชนมีความสุข เป็นที่ปรารถนาของสังคมเราทุกวันนี้ รู้สึกมีความสุขที่ได้มาช่วยทำกิจกรรมนี้ (ตัวแทนเครือข่ายภาคเอกชน, สัมภาษณ์, 2566)

4.3.1.4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนในการพัฒนาชุมชนของชุมชนวัดโตนด มีกระบวนการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลในลักษณะของการตรวจสอบและรายงานผลการจัดกิจกรรมที่เกิดขึ้น การประชุมหารือ การประชาสัมพันธ์การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ผ่านสื่อหลากหลายช่องทาง ชุมชนมีหน้าที่ในการร่วมกันตรวจสอบ มีการจัดตั้งคณะกรรมการในการดำเนินการตรวจสอบ โดยใช้การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่มีส่วนได้เสียในการรับผลประโยชน์เป็นผู้ที่สะท้อนผลของการดำเนินงานในด้านต่างๆ และร่วมกันหาแนวทางในการแก้ปัญหาหากกรณีการดำเนินงานไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ เช่น การดำเนินการเกี่ยวกับการจัดสรรเงินบริจาคสำหรับผู้พิการในชุมชน ซึ่งมีคณะกรรมการดูแลการดำเนินงานที่เป็นตัวแทนของผู้ดูแลคนพิการ เป็นการตรวจสอบประเมินผลการดำเนินงาน การใช้แนวคิดนวัตกรรมมาใช้ในการประเมินผล เช่น การใช้คู่มือเงินสด และกำหนดแนวทางวิธีการในการใช้คู่มือร่วมกัน เพื่อให้การใช้จ่ายเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของผู้ให้และผู้รับ สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจกันภายในชุมชน เป็นการตรวจสอบร่วมกันโดยใช้เครื่องมือนวัตกรรม

4.3.2 การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน

การศึกษาการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนวัดโตนด พบว่า ชุมชนวัดโตนด มีการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชนให้สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับคนในชุมชนที่หลากหลาย ทุกกลุ่มเป้าหมาย โดยการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในวัด เพื่อส่งเสริมศักยภาพและการเรียนรู้ จำนวน 7 ศูนย์ ได้แก่ 1. ศูนย์การเรียนรู้ต้นไม้มงคลพระราชทานประจำ จังหวัด 77 ต้น 77 จังหวัด-เผยแพร่ อนุรักษ์ ขยายผล และให้ความรู้เกี่ยวกับต้นไม้ประจำจังหวัดในประเทศไทย 2. ศูนย์การเรียนรู้ชีววิถี- จัดกิจกรรมการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์เพื่อการสร้างงานสร้างรายได้เรียนรู้เกษตรปลอดภัยไร้สารเคมีใช้ EM ในการฟื้นน้ำใสใสบำรุงดินและดูแลสิ่งแวดล้อม 3. ศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา - โครงการเรียนรู้อาชีพชุมชน สร้างอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ 4. ศูนย์การเรียนรู้สมรรถภาพทาง สังคมเศรษฐกิจของผู้พิการและผู้สูงอายุ-บริการสาธารณสุขให้เข้าถึงชุมชน 5. ศูนย์การเรียนรู้การวิจัย และบริการวิชาการ (ห้องสมุด)-ให้บริการงานวิชาการตำราและกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ 6. ศูนย์คุม ประพฤติภาคประชาชนวัดโตนดโดยกรมคุมประพฤติกระทรวงยุติธรรม-จัดกิจกรรมให้ความรู้พัฒนา คุณธรรมจริยธรรมให้กับเยาวชนกลุ่มเสี่ยงและผู้ต้องคุมประพฤติและประชาชนทั่วไป และ 7. ศูนย์ เรียนรู้สุดท้ายของชีวิต (สุคติสถาน)-บ้านหลังสุดท้ายของชีวิตเรียนรู้ชีวิตและความตาย นวัตกรรม สื่อกลางการแสดงความสามารถด้วยพวงหรีดดิจิทัล ซึ่งคนในชุมชนสามารถเข้าถึงและเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ ถ่ายทอดไปยังภายนอก

4.3.3 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนวัดโตนด ที่สร้างความเข้มแข็งของ ชุมชนในด้านต่างๆ ประกอบด้วย ด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งการดำเนินการเสริมสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชน โดยการดำเนินงานตามแผนแม่บทของชุมชน พบว่าชุมชนมีความเข้มแข็ง และสามารถยืนด้วยตนเอง ทั้งนี้เกิดจากการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน เป็นชุมชน แห่งการเรียนรู้ และคนในชุมชนมีความเป็นภาวะผู้นำ มีความเสียสละ และมีเครือข่ายคอยสนับสนุน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ โกวิท พวงงาม (2556) กล่าวว่าไว้ว่าปัจจุบันกระแสการส่งเสริม ความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองนั้นได้รับความสนใจเป็น อย่างมากบทเรียนและประสบการณ์ที่ได้จากการศึกษาเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็งนั้นทำให้สามารถสรุปให้ เห็นถึงคุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็งได้ใน 10 ประการ ได้แก่ 1) มีกระบวนการเรียนรู้กันของคนใน ชุมชน (learning process) โดยเฉพาะในส่วนของผู้นำชุมชนและสมาชิกที่เป็นแกนนำ ซึ่งต้องมีการ พัฒนาศักยภาพของตนเองเป็นชุมชนที่มีผู้นำความคิดเป็นแบบอย่างของการเสียสละ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีวินัยในตัวเอง และสามารถทำงานร่วมกับคนอื่นได้ 2) เป็นชุมชนแห่ง การเรียนรู้ (community learning) ชุมชนที่เข้มแข็งควรมีการแสวงหาความรู้ได้ด้วยวิธีการที่ หลากหลาย เช่น การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้เป็นกลุ่ม การเรียนรู้ข่าวสารต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ

สังคม การเมือง และชุมชน เป็นต้น การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้จะทำให้ชุมชนมีความรู้แลกเปลี่ยนความรู้กัน ซึ่งทำให้เกิดประโยชน์ในแง่ของการนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการตัดสินใจต่างๆ ของชุมชน การเรียนรู้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนนั่นเอง 3) ชุมชนต้องมีผู้นำที่มีภาวะผู้นำชุมชน (community leadership) โดยเป็นผู้ที่ประสานความคิดของสมาชิก ให้โอกาสสมาชิกได้แสดงความคิดเห็น พร้อมทั้งจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน 4) คนในชุมชนมีจิตสำนึกชุมชน (community consciousness) โดยที่สมาชิกในชุมชนนั้นสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน ความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่างๆ กับบุคคลอื่นอย่างเท่าเทียมและเป็นมิตร ยอมรับในศักยภาพซึ่งกันและกัน และยอมรับในความแตกต่างของสมาชิก มีส่วนรวมในการแก้ไขปัญหาของชุมชน 5) ชุมชนต้องมีสมาชิกที่มีความจงรักภักดีต่อชุมชน (community spirituality) สมาชิกชุมชนเป็นผู้ที่เสียสละทำงานเพื่อชุมชนหวงแหนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด เครือญาติหรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่างๆ เป็นต้น ความจงรักภักดีนี้เป็นเหมือนกับจิตวิญญาณชุมชนที่ทำให้เกิดความเป็นสุข เกิดพลังที่จะทำให้สมาชิกในชุมชนเป็นสุข 6) เป็นชุมชนที่มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง (strengthens community organization) คือ ประชาชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึกชุมชน ร่วมผนึกกำลัง แก้ไขปัญหาชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกันมีใช้ต่างคนต่างทำ 7) เป็นชุมชนที่มีการจัดการชุมชนที่ดี (community management) คือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชนได้โดยเฉพาะการวางแผนแม่บทชุมชน จัดกระบวนการชุมชนที่มีลักษณะของเวทีประชาคม และมีการดำเนินงานที่เชื่อมประสานกับองค์กรท้องถิ่น รวมทั้งการประเมินผลการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นด้วยตนเองได้ 8) เป็นชุมชนที่มีเครือข่าย (community networks) โดยมกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และด้วยการประชาสัมพันธ์ที่สมานฉันท์ทำให้เกิดการรวมสมาชิกกับองค์กรชุมชนต่างๆ ให้มีพลัง เข้มแข็ง 9) เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ (self-help management) สมาชิกและองค์กรต่างๆ ในชุมชนความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือหรือพึ่งพิงตนเองทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรม ทั้งในยามปกติและประสบภาวะวิกฤตต่างๆ 10) เป็นชุมชนที่มีความสงบสุขหรือเป็นปึกแผ่น (solidarity) มีการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ โดยเฉพาะการทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีพลังควบคู่ไปกับคุณธรรมและความสงบสุข เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งชุมชนวัดโตนด ได้มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามคุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็งทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

4.3.4 การส่งเสริมและสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายในการพัฒนาชุมชน

จากการศึกษาปัจจัยเกื้อหนุนจากภาคีเครือข่ายในการสร้างการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนวัดโตนด ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่เข้ามามีส่วนในการส่งเสริมสนับสนุนเพื่อการพัฒนาชุมชน โดยการส่งเสริมจากภาคีเครือข่าย ได้แก่ 1. หน่วยงานภาครัฐ 2. หน่วยงานภาคเอกชน 3. องค์กร

อิสระ และภาคประชาสังคม ดังนี้ เทศบาลเมืองบางกรวย การไฟฟ้าฝ่ายผลิต โรงพยาบาลบางกรวย วุฒิสภา กรมการพัฒนาชุมชน กรมคุมประพฤติ สโมสรโรตารี สถาบันสร้างชาติ ผลิตภัณฑ์น้ำพริก นิตยา ร้านอาหารครัวเรือนขวัญ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่างๆ โดยวัดกับชุมชนเป็นผู้ดำเนินการตามกระบวนการมีส่วนร่วม ในการจัดกิจกรรม/โครงการ ตามแผนแม่บทของชุมชน จัดหาทรัพยากร ส่งเสริมและพัฒนาแหล่ง เรียนรู้ จัดกิจกรรมการเรียนรู้ผ่านสื่อและเครื่องมือ ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน จัดกิจกรรมส่งเสริม ความรู้ผ่านศูนย์เรียนรู้ ที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และภาคีเครือข่าย กำหนดกิจกรรม ส่งเสริมการเรียนรู้ ผ่านนวัตกรรมเพื่อแก้ปัญหาและช่วยเหลือคนในชุมชน เช่น นวัตกรรมกล่องรอดตายที่มีลักษณะคล้ายกล่องปัจจัย นวัตกรรมน้ำดอกเกลือ สมุนไพรเครื่องดื่มสี่สหาย สร้างวิถีคิดของ คนในชุมชน “ปัญหาไม่ใช่ปัญหา” โดยวัดโดนดได้นำนวัตกรรมเพื่อเปลี่ยนแนวคิดจาก “อิทธิฤทธิ์สู่ ปัญญาฤทธิ์” เช่น การเปลี่ยนจากการจุดประทัดทำบุญเป็น “ข้าวถุง พวงข้าว” ที่พอมองเห็นปัญหา ก็หาทางแก้ปัญหาและได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชน นำชุมชนก้าวเข้าสู่ยุคแห่งการติดต่อสื่อสาร ที่ทันสมัย ด้วยวิธีการติดต่อสื่อสารระหว่างวัดโดนดกับชุมชน และเครือข่ายที่มีหลายช่องทาง เช่น การใช้แอปพลิเคชันไลน์ เฟสบุ๊ก เว็บไซต์ หรือช่องทางการสื่อสารอื่นๆ สิ่งสำคัญวัดโดนดเชื่อมั่นว่า เครือข่ายเป็นสิ่งสำคัญและเป็นปัจจัยที่จำเป็นในการทำงานพัฒนาชุมชน เน้นเครือข่ายเนื่องจากวัด โดนดมองว่า ประชาชนนั้นบางคนมีเงินแต่ไม่มีเวลา บางคนมีความสามารถแต่ไม่มีเงิน ซึ่งชุมชน สามารถประสานความร่วมมือกับเครือข่ายที่เหมาะสมในการส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาด้านต่างๆ ของ ชุมชน ทั้งเครือข่ายทั้งภาครัฐเอกชน ภาคประชาชนและหน่วยงานบริการชุมชน เพื่อร่วมกันแก้ปัญหา ร่วมจัดการชุมชนอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนายั่งยืน เห็นได้ว่า บริบทของชุมชนวัดโดนดนั้น เป็นชุมชนที่มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก จึงเกิดการรวมตัวของคนในชุมชนได้ ไม่ยาก ประกอบกับมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง และบริหารจัดการชุมชนอย่างเป็นระบบทำให้ชุมชนเกิด การพัฒนายอย่างเหมาะสม มีความร่วมมือและการประสานงานที่มีประสิทธิภาพ ตลอดจนการ สนับสนุนจากภาคีเครือข่ายภายนอก ทั้งหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน จากหลายเหตุการณ์ที่ เกิดขึ้นภายในชุมชนวัดโดนด ที่รับการสนับสนุนจากเครือข่ายภายนอก ตัวอย่างในช่วงวิกฤตการแพร่ ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 ที่ผ่านมา

การสร้างความร่วมมือเพื่อก้าวผ่านวิกฤตดังกล่าว โดยชุมชนวัดโดนดร่วมกับผู้นำ ทุกชุมชนในตำบลวัดชะลอ ร่วมกันจัดการแก้ปัญหาที่มีข้อจำกัดด้วยเงื่อนไข โดยทางวัดโดนดได้รับความร่วมมือกับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) อำเภอบางกรวย ช่วยเหลือประชาชนใน ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตดังกล่าว โดยงบประมาณสนับสนุน ซึ่งการบริหารงบประมาณที่ ได้รับมาผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีการตั้งคณะกรรมการในการบริหารจัดการ งบประมาณ และดำเนินการจ้างแม่ครัวในชุมชนวัดโดนดมาทำครัวเป็นเวลา 3 เดือน ทำข้าวกล่องวัน

ละ 500 กล่อง แบ่งเป็นทีมแม่ครัวทั้งหมด 6 ทีม และวิเคราะห์ร่วมกันว่าหากไม่มีการบริหารจัดการที่ดีการช่วยเหลือจะไปซ้ำซ้อนกับกลุ่มจิตอาสากลุ่มอื่นๆ สุดท้ายได้ข้อสรุปในการประชุมร่วมกัน การทำโรงทานจะจัดเป็นรูปแบบที่หลากหลายเพื่อให้สามารถเข้าถึงประชาชนทุกกลุ่มเป้าหมาย โดยการคิดค้นการทำโรงทานออนไลน์ เป็นแนวทางให้ความช่วยเหลือที่เหมาะสมที่สุดในช่วงวิกฤต เพราะช่วยลดการรวมกลุ่มและเกิดการกระจายรายได้ให้คนในชุมชน ด้วยการใช้การติดต่อกับผ่านระบบออนไลน์ ทั้งผู้ให้และผู้รับ คือ วัดได้ร่วมกับอาสาสมัครภายในชุมชน พ่อค้า แม่ค้าภายในชุมชน ร่วมกันจัดส่งความช่วยเหลือผ่านระบบออนไลน์ เพื่อไม่ให้ชาวบ้านต้องออกมารับด้วยตนเอง ลดการรวมกลุ่ม ต่อมาพัฒนาเป็นการทำโรงทานทางปัญญาที่วัดและชุมชนร่วมกันจัดตั้งโดยไม่ได้จัดตั้งเพียงชั่วคราว ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างหน่วยงานสาธารณสุขภายในชุมชน อาสาสมัคร อสม. ที่รับผิดชอบดูแลประชาชนในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการสำรวจกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้หลักการด้านงานสังคมสงเคราะห์ วิธีการสอบถามความต้องการของคนในชุมชนก่อน ใช้การทำแบบสำรวจข้อมูลของผู้อยู่ในสภาวะยากลำบากในการดำรงชีวิต และพบว่ามียุ 5 กลุ่ม คือ 1. ผู้พิการ 2. คนไร้ที่พึ่ง 3. ผู้ป่วยติดเตียง 4. ผู้สูงอายุไร้ที่พึ่งพิง และ 5. เด็กอายุ 0-10 ปีที่ไร้สิทธิสวัสดิการแห่งรัฐ โดยการทำแบบสอบถามข้อมูล เช่น สิทธิที่เคยได้รับความต้องการพื้นฐาน

“ชุมชนมีการจัดการที่ดี โดยพระอาจารย์ กับชาวบ้านสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ เงินบริจาคที่นำมาช่วยบริจาคได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า เกิดความเชื่อมั่นว่าเงินหรือสิ่งของต่างๆ ที่ได้นำมาบริจาคร่วมทำบุญจะถูกส่งต่อไปยังผู้ที่ต้องการความช่วยเหลืออย่างเหมาะสม โดยวัดและคณะกรรมการ จึงรู้สึกมีความสุขมากทุกครั้งที่ได้มาร่วมทำบุญที่นี่” (ผู้แทนภาคเอกชน, สัมภาษณ์, 2566)

จากการสัมภาษณ์ผู้แทนภาคเอกชน พบว่า วัดกับชุมชนมีกระบวนการจัดการแบบมีส่วนร่วมในการจัดสรรงบประมาณ และสิ่งของที่ได้รับการสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายอย่างเหมาะสม มีการกำหนดวิธีการเพื่อบริหารเงินบริจาคให้เกิดความคุ้มค่า ตรงวัตถุประสงค์และสามารถตรวจสอบได้ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการตรวจสอบการใช้เงินบริจาคในรูปแบบคณะกรรมการ จัดทำรายงานการเบิกจ่ายและรายงานในการประชุม มีแผนการใช้จ่ายและกำหนดวิธีการจ่ายเงินให้กับกลุ่มเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งจากเหตุการณ์ที่ได้รับเงินสนับสนุนในการช่วยเหลือคนในชุมชนช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโควิด 19 ซึ่งวัดกับชุมชนได้ร่วมกันกำหนดแนวทางในการให้ความช่วยเหลือ โดยการจัดทำคู่มือเงินสดมีมูลค่าใบละ 40 บาท แจกจ่ายผู้ที่ยากไร้ โดยผู้ได้รับคูปองจะไม่สามารถแลกเป็นเงินสดได้ ซึ่งการได้รับคูปองมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับสถานะความลำบากของแต่ละกลุ่มเป้าหมาย วิธีการใช้คูปองผู้ที่ได้รับคูปองจะนำไปใช้แทนเงินสดกับผู้ประกอบการร้านค้าภายในชุมชนที่ทำข้อตกลง MOU ในการให้บริการกับกลุ่มดังกล่าว เช่น มีร้านข้าว ร้านก๋วยเตี๋ยว ร้านค้าของชำ โดยทางวัดโดนดเข้าไปพูดคุยกับทาง

ผู้ประกอบการร้านค้าเมื่อมีคนในชุมชนเอาคูปองไปแลกข้าว ร้านค้าก็เอาคูปองที่ได้มาแลกเงินกับทางวัดโตนด ร้านค้าส่วนใหญ่เข้าร่วมให้ความร่วมมือเนื่องจากต้องการช่วยวัดโตนดและเป็นการทำบุญแบบใหม่ ที่ไม่ต้องเข้าวัดก็ถือเป็นการทำบุญ ร้านค้าส่วนใหญ่จึงยินดีช่วยวัดโตนดโดยการเพิ่มเงินในคูปองช่วยทางวัดโตนดอีกครั้งหนึ่ง ข้อดีข้อแรกของการใช้คูปองแลกข้าว คือ เป็นการกระจายรายได้ให้ร้านค้า ข้อสอง คือ ต้องการรับประทานอาหารตอนไหนก็ไปร้านค้าตอนนั้นเป็นการได้รับประทานของสดใหม่ไม่เน่าเสีย ข้อสามคือเกิดร้านค้าคุณธรรมเกิดขึ้น ผลที่ได้คือประชาชนต้องการเอาเงินมาถวายช่วยวัดโตนดเพื่อสมทบการสงเคราะห์ผู้ยากไร้ หากเป็นผู้ป่วยติดเตียงก็จะได้คูปองเพื่อนำไปแลกแพมเพิสต์ เป็นนวัตกรรมวัดโตนด ตลอดจนการให้ความช่วยเหลือนั้นตรงกับความต้องการของผู้ที่ได้รับทำให้เกิดความเชื่อมั่นกับเครือข่ายที่เข้ามาให้การสนับสนุน

ปัจจัยเกื้อหนุนจากภาคีเครือข่ายในการสร้างการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนในรูปแบบของการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้การพัฒนาชุมชนสามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์ตามแผนการดำเนินงานเพื่อพัฒนาชุมชนของชุมชนวัดโตนด โดยมีวัดและชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนในการพัฒนาชุมชน

4.3.5 สรุปผลการศึกษา

ตารางที่ 4.1

สรุปผลการศึกษา

ประเด็น		ลักษณะ
บทบาทของวัดและชุมชน	การดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชน	นอกจากบทบาทของวัดและชุมชนในการดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนสิ่งที่เป็นจุดเด่นของการพัฒนาชุมชนวัดโตนดคือการมีส่วนร่วมในลักษณะของชุมชนพหุวัฒนธรรมเป็นการผสมผสานศาสนาวัฒนธรรมที่หลากหลายของคนในชุมชน ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันการร่วมกันดำเนินการจัดทำแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน มีการจัดทำแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน พัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างนวัตกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชนร่วมกัน

ตารางที่ 4.1

สรุปผลการศึกษา (ต่อ)

ประเด็น		ลักษณะ
บทบาทของวัดและชุมชน (ต่อ)	วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน	บทบาทของวัดและชุมชนในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนโดยมีลักษณะดังนี้ 1. มีความเป็นประชาสังคม ดำเนินกิจกรรมร่วมกันในชุมชนแบบสังคมพหุวัฒนธรรมชุมชนสองศาสนาพุทธและอิสลาม 2. มีการรวมกลุ่มกันเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ เรียนรู้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มจิตอาสาพัฒนาชุมชน 3. มีการร่วมกันวางแผนแม่บทฯ เพื่อระดมความคิด สติปัญญาอันเป็นแนวคิดระบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม 4. มีการร่วมรับผิดชอบในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม 5. มีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่องด้วยวิธีการที่หลากหลาย รวมถึงร่วมรับผลประโยชน์
การพัฒนาชุมชน	การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม	การพัฒนาชุมชนโดยการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม บนพื้นฐานของสังคมพหุวัฒนธรรมในลักษณะการอยู่ร่วมกันบนความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม โดยมีผู้นำทางศาสนาและผู้นำชุมชนเป็นแกนนำในการส่งเสริมและสนับสนุนร่วมกัน ใครทำอะไรต่างเป็นผู้ที่สนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน เป็นการดึงคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เมื่อประชาชนมีส่วนร่วมได้คิด ตัดสินใจ และร่วมปฏิบัติ เกิดกระบวนการคิดและได้ลงมือทำร่วมกัน เกิดเป็นกระบวนการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ 3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และ 4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

ตารางที่ 4.1

สรุปผลการศึกษา (ต่อ)

ประเด็น	ลักษณะ
กิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน	บทบาทของวัดและชุมชนในการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนให้มีความสำคัญกับการพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้มีความสามารถ เกิดทักษะ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางเปิดพื้นที่แห่งการเรียนรู้ ชุมชนมีส่วนร่วมทำกิจกรรมส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาชุมชน ในลักษณะสังคมพุทธธรรมมีผู้นำทางศาสนาเป็นแกนนำมีกิจกรรมเพื่อการพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้คู่คุณธรรมอย่างเหมาะสม กิจกรรมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีมีความสุข ตามพื้นฐานของตนเอง สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและทำกิจกรรมร่วมกับคนอื่น ๆ ในชุมชนของตนเองได้อย่างมีความสุข เอื้ออาทรต่อกันจนเกิด ความเป็นชุมชนที่มีความสุขในด้านแต่ละด้าน ประกอบด้วย ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านสิ่งแวดล้อม
การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้	การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน โดยวัดกับชุมชนร่วมกันพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชนให้สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับคนในชุมชน โดยการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในวัดจำนวน 7 ศูนย์ เพื่อส่งเสริมศักยภาพและการเรียนรู้ ให้กับคนในชุมชนโดยเฉพาะผู้นำชุมชนและสมาชิกที่เป็นแกนนำ เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้ที่สนใจ

ตารางที่ 4.1

สรุปผลการศึกษา (ต่อ)

ประเด็น	ลักษณะ
การส่งเสริมชุมชนเข้มแข็ง	การส่งเสริมชุมชนเข้มแข็ง โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนแบบสังคมพหุวัฒนธรรม เป็นชุมชนที่มีผู้นำความคิดและเป็นแบบอย่างที่ดีสามารถทำงานร่วมกับคนอื่นได้ เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้มีการแสวงหาความรู้ได้ด้วยวิธีการที่หลากหลาย มีผู้นำที่มีภาวะผู้นำ เป็นผู้ที่ประสานความคิดของสมาชิก เปิดโอกาสสมาชิกได้แสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน สมาชิกในชุมชนมีจิตสำนึกความเป็นเจ้าของชุมชนมีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่างๆ มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชน เป็นผู้ที่เสียสละทำงานเพื่อชุมชน ห่วงแทนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัตถุประสงค์หรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่างๆ เมืองศรีนครชุมชนเข้มแข็ง คือ สมาชิกภายในชุมชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึกชุมชน ร่วมผนึกกำลังแก้ไขปัญหาชุมชน ที่เกิดจากการเรียนรู้ร่วมกันมิใช่ต่างคนต่างทำ มีการจัดการชุมชนที่ดี สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเอง และชุมชนได้โดยร่วมกันวางแผนแม่บทชุมชน จัดกระบวนการชุมชนที่มีลักษณะของเวทีประชาคม และมีการดำเนินงานที่เชื่อมประสานกับองค์กรท้องถิ่น รวมทั้งการประเมินผลการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นด้วยตนเอง เป็นชุมชนที่มีเครือข่าย โดยมีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกัน และพึ่งตนเองได้ เป็นชุมชนที่มีความสงบสุข มีการพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

ตารางที่ 4.1

สรุปผลการศึกษา (ต่อ)

ประเด็น	ลักษณะ
การสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย	การสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย ปัจจัยที่เข้ามามีส่วนในการส่งเสริมสนับสนุนเพื่อการพัฒนาชุมชน โดยการส่งเสริมจากภาคีเครือข่าย ได้แก่ 1. หน่วยงานภาครัฐ 2. หน่วยงานภาคเอกชน 3. องค์กรอิสระ และภาคประชาสังคมดังนี้ เทศบาลเมืองบางกรวย การไฟฟ้าฝ่ายผลิต โรงพยาบาลบางกรวย วุฒิสภา กรมการพัฒนาชุมชน กรมคุมประพฤติ สโมสรโรตารี สถาบันสร้างชาติ ผลิตภัณฑ์น้ำพริกนิตยา ร้านอาหารครัวเรือนขวัญ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่างๆ โดยวัดกับชุมชนเป็นผู้ดำเนินการตามกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม/โครงการ ตามแผนแม่บทของชุมชน จัดหาทรัพยากร ส่งเสริมและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ จัดกิจกรรมการเรียนรู้ผ่านสื่อและเครื่องมือ ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน จัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ผ่านศูนย์เรียนรู้ฯ ที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และภาคีเครือข่าย กำหนดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ผ่านนวัตกรรมเพื่อแก้ปัญหาและช่วยเหลือคนในชุมชน

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาบทบาทของวัดกับชุมชนในการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาวัดโตนด อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ภาควิชาการถ่ายภาพและเอกชน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่แบบสัมภาษณ์ ทั้งนี้ผู้วิจัยสามารถสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 บทบาทวัดและชุมชน

จากการศึกษาบทบาทของวัดกับชุมชนในการส่งเสริมการเรียนรู้ พบว่า นอกจากชุมชนวัดโตนดมีวัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรม เป็นผู้นำที่ชุมชนให้ความศรัทธา มีแนวคิดการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม ตามแนวทางการพัฒนาชุมชนแบบนักสังคมสงเคราะห์ ยังมีความเชื่อมโยงกันของคนในชุมชนแบบสังคมพหุวัฒนธรรมระหว่างชุมชนชาวพุทธกับชุมชนชาวมุสลิม มีการผสมผสานความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรมในลักษณะความเป็นอยู่ของชุมชนดั้งเดิมกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นไปได้เหมาะสม คนในชุมชนมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความรักความสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชน เปิดโอกาสให้เครือข่ายภายนอกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมส่งเสริมการเรียนรู้ และพัฒนาแหล่งเรียนรู้เพื่อช่วยยกระดับความรู้ความสามารถ ของคนในชุมชน มีการสร้างการรับรู้และส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน มีการรวมตัวกันผ่านการสานความสัมพันธ์ต่างๆ เข้าด้วยกันแบบพหุวัฒนธรรม นอกเหนือจากวัดกับชุมชน เกิดการอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยยอมรับความแตกต่าง แบ่งปันความคิดสร้างความร่วมมือระหว่างคนในชุมชน ลดช่องว่างทางศาสนาวัฒนธรรม มีการส่งเสริมการเรียนรู้ให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในรูปแบบที่หลากหลาย ไม่เพียงแต่ความร่วมมือระหว่างวัดกับชุมชนเท่านั้น เป็น “การผสมผสานความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม” โดยมีผู้นำทางศาสนาเป็นหลักในการส่งเสริมการเรียนรู้ สร้างความมั่นคงให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง เป็นแหล่งส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนและผู้ที่สนใจ สอดคล้องกับ (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2549) ระบุว่า ความเป็นชุมชนนั้นเกิดขึ้นจากความรู้สึกร่วมและความผูกพันที่ปัจเจกบุคคลมีต่อสถานที่ การได้ทำกิจกรรม การได้เรียนรู้หรือประสบการณ์ที่มาจากบทเรียน ทั้งในด้านความขัดแย้งและการสร้างสรรค์ อันเป็นผลมาจากการที่

คนในชุมชน (รวมถึงนอกชุมชน) ได้ร่วมเรียนรู้และต่อสู้ร่วมกัน เพื่อให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและผลจากการเรียนรู้ ร่วมกันนั้นทำให้ชุมชนได้ความรู้ ประสบการณ์และสร้างระบบระเบียบหรือจารีตขึ้นมาใหม่จน กลายเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน โดยมีวิธีการสำคัญคือการส่งเสริมการเรียนรู้ในลักษณะของการให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ในสิ่งที่ควรรู้เพื่อความรู้ความเข้าใจร่วมกัน เป็นกระบวนการที่ คนในชุมชนมีส่วนร่วมสำคัญที่สุด เนื่องจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง

จะเห็นว่าชุมชนวัดโตนดให้ความสำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้ให้คนในชุมชน ในลักษณะ “การส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม” เป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ด้วยการสอบถามความต้องการของผู้ที่อยากเรียนรู้ และเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีบทบาทในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้ที่สนใจเป็นรูปแบบของการจัดทำคลังความรู้ภูมิปัญญาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เป็นการพัฒนาที่สำคัญเพื่อต่อยอดสู่การพัฒนาชุมชน โดยมีผู้นำทางความคิดให้แนวทางการพัฒนา ซึ่งบุคคลนั้นจะต้องเป็นที่ยอมรับและศรัทธาของคนในชุมชน เปิดโอกาสให้คนในชุมชนร่วมแสดงและรับฟังความคิดเห็น ก่อนตัดสินใจ ลงมือปฏิบัติร่วมกัน เป็น “การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม” โดยการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในวัด เพื่อส่งเสริมศักยภาพและการเรียนรู้ ทั้ง 7 ศูนย์ ประกอบด้วย 1. ศูนย์การเรียนรู้ต้นไม้มงคลพระราชทานประจำ จังหวัด 77 ต้น 77 จังหวัด-เผยแพร่อนุรักษ์ ขยายผล และให้ความรู้เกี่ยวกับต้นไม้ประจำจังหวัดในประเทศไทย 2. ศูนย์การเรียนรู้ชีววิถี-จัดกิจกรรมการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์เพื่อการสร้างงานสร้างรายได้เรียนรู้เกษตรปลอดภัยไร้สารเคมีใช้ EM ในการฟื้นน้ำใสใสบำรุงดินและดูแลสิ่งแวดล้อม 3. ศูนย์การเรียนรู้ศิลปะวัฒนธรรมและภูมิปัญญา - โครงการเรียนรู้อาชีพชุมชน สร้างอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ 4. ศูนย์การเรียนรู้สมรรถภาพทางสังคมเศรษฐกิจของผู้พิการและผู้สูงอายุ-บริการสาธารณสุขให้เข้าถึงชุมชน 5. ศูนย์การเรียนรู้การวิจัยและบริการวิชาการ (ห้องสมุด)-ให้บริการงานวิชาการตำราและกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ 6. ศูนย์คุ้มครองสุขภาพประชาชนวัดโตนดโดยกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ-จัดกิจกรรมให้ความรู้พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้กับเยาวชนกลุ่มเสี่ยงและผู้ต้องคุมประพฤติและประชาชนทั่วไป และ 7. ศูนย์เรียนรู้สุดท้ายของชีวิต (สุขคติสถาน)- บ้านหลังสุดท้ายของชีวิตเรียนรู้ชีวิตและความตาย นวัตกรรมสื่อกลางการแสดงความสามารถด้วยพวงหรีดดิจิทัล ซึ่งคนในชุมชนสามารถเข้าถึงและเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ถ่ายทอดไปยังภายนอก การถ่ายทอดองค์ความรู้ของภูมิปัญญาในชุมชน จึงต้องมีแรงจูงใจที่ต้องการจะศึกษาและบางเรื่องต้องมีการฝึกฝนปฏิบัติให้มีทักษะ โดยผู้เข้ารับการศึกษอาจเป็นเด็ก เยาวชน หรือ ผู้ใหญ่ในชุมชนรวมถึงผู้นำกลุ่มที่มีความสนใจ มีเวลาเพียงพอและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ส่วนผู้ให้การศึกษาเช่น นักพัฒนาชุมชน นักส่งเสริมการเกษตร นักสาธารณสุข ฯลฯ จะต้องเป็นผู้มีความรู้ และทักษะในการถ่ายทอดเนื้อหาข้อมูลความรู้ มีบุคลิกและมนุษยสัมพันธ์ที่ดี รู้จักใช้จิตวิทยาตลอดจนเทคนิควิธีสอนและถ่ายทอดความรู้ได้ดี

สรุปได้ว่าบาทของวัดกับชุมชนในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม สิ่งสำคัญที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนวัดโตนด คือ การสานต่อความสัมพันธ์ ทางสังคมและการจัดระบบความสัมพันธ์ใหม่ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อให้เกิดเป็น “ความสัมพันธ์องค์กรร่วม” เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกชุมชน เป็นชุมชนพึ่งพาตนเอง สามารถบริหารจัดการเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ภายในชุมชนได้อย่างเหมาะสม “ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างสมบูรณ์” เป็นการแสดงออกถึงความเป็นตัวตนของคนในชุมชน โดยมีเครือข่ายความสัมพันธ์ทั้งภาครัฐ เอกชน สนับสนุนการดำเนินการ ตามแผนแม่บทของชุมชน โดยการนำข้อมูลของชุมชนเป็นพื้นฐานของการดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น เปิดโอกาสให้คนชุมชนในพื้นที่เข้ามามีบทบาทในกิจกรรมตั้งแต่การกำหนดกิจกรรม การดำเนินงาน การติดตามผล การประเมินผล เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนที่สมบูรณ์และเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ซึ่งพบว่าบาทของวัดกับชุมชนวัดโตนดในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนนั้นสอดคล้องตามแนวคิดของ ธรรมศพงศ์ โสภณพินธานนท์, (2554, น. 18) ที่ได้แบ่งส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ 1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) 2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) 3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) และ 4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

ทั้งนี้กิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนวัดโตนด เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในลักษณะเป็นกระบวนการเกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอน ตามลำดับก่อนหลัง ทุกขั้นตอนเปิดโอกาสให้วัดและคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ มีการทำกิจกรรมที่ส่งเสริมงานพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง ตามแผนแม่บทที่วัดและชุมชนร่วมกันจัดทำ โดยมีปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งเป็นเครือข่ายในการส่งเสริมสนับสนุนให้การพัฒนาชุมชนเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ด้วยการดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการและปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยนำกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนมาขับเคลื่อนการดำเนินกิจกรรมในลักษณะ “การพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม” คือ การที่คนในชุมชนมีโอกาสในการเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการชุมชน ตามกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างสมบูรณ์ โดยผ่านการพัฒนาและส่งเสริมการเรียนรู้ที่เหมาะสม สามารถพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีมีความสุข ตามพื้นฐานของตนเอง สามารถอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่นในชุมชนของตนเองได้อย่างมีความเอื้ออาทรต่อกัน จนเกิด ความเป็นชุมชนที่มีความสุข สะท้อนแนวทางการพัฒนาต่างๆ ประกอบด้วย การส่งเสริมด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับแนวคิด สนธยา พลศรี (2547, น. 65-89) กล่าวไว้ว่า ในด้านการพัฒนาสังคม กิจกรรมด้านเศรษฐกิจชุมชน กิจกรรมด้านการพัฒนาอาชีพ กิจกรรมพัฒนาสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องพัฒนาไปพร้อมกัน ซึ่ง รมณีย์ บุญวานิช,

(2552, น. 15) ได้สรุปกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาไว้ ประกอบด้วย 1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเรียนรู้สภาพชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงานและร่วมค้นปัญหา ตลอดจนจัดลำดับความสำคัญของปัญหา 2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน เพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการแนวทางการดำเนินงาน และทรัพยากรที่ใช้ 3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์แรงงาน เงินทุน หรือเข้าร่วมบริหารงาน 4. การมีส่วนร่วมในการติดตาม และประเมินผลการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

5.1.2 การพัฒนาชุมชน

สรุปได้ว่าการพัฒนาชุมชนวัดโตนดมีการพัฒนาชุมชนในลักษณะการส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยชุมชนวัดโตนดให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนในชุมชน เน้นการจัดกิจกรรมที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ประกอบด้วย ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม ส่งผลทำให้ชุมชนมีรายได้สร้างคุณค่าให้กับสิ่งที่ชุมชนมีอยู่เดิมเกิดนวัตกรรม การพัฒนาด้านสังคมและวัฒนธรรมที่ดียิ่งมีความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมเคารพความแตกต่างด้านศาสนาและวัฒนธรรม มีการรวบรวมและถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของคนในชุมชนในลักษณะของแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ชุมชนวัดโตนดยังดำเนินการพัฒนาชุมชนโดยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในลักษณะ การมีส่วนร่วมอย่างสมบูรณ์ พบว่าการพัฒนาชุมชนโดยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชน ที่เกิดจากผู้นำในการสร้างการมีส่วนร่วมโดยวัดเป็นศูนย์กลางและชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมตามกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้น คือ 1.การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 2.การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ 3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และ 4.การมีส่วนร่วมในการติดตามและ ประเมินผล จะเห็นได้ว่าชุมชนวัดโตนดมีการดำเนินกิจกรรมครบทั้ง 4 ขั้นตอน ซึ่งในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ทำให้การดำเนินกิจกรรมภายในชุมชนมีประสิทธิภาพ สามารถนำความรู้ที่ได้ไปพัฒนาตนเอง พัฒนาคนในครอบครัว เกิดสังคมที่มีความปรารถนาดีต่อกัน อยู่ด้วยกันได้อย่างมีความสุข สามารถส่งต่อให้กับชุมชนภายนอกได้ในรูปแบบของแหล่งเรียนรู้ ซึ่งเป็นลักษณะ การพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม นำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็งพึ่งตนเอง และชุมชนที่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนได้ด้วยชุมชนเอง โดยมีภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐและภาคเอกชนจะสนับสนุน ในการเพิ่มความสามารถและผลสัมฤทธิ์ของชุมชน ซึ่งชุมชนวัดโตนดสามารถรับผิดชอบภายในชุมชนของตนเองได้ มีกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน ส่งเสริมวัฒนธรรมของชุมชนเกิดการพึ่งพาซึ่งกันและกัน มีกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน ซึ่งทุกกิจกรรมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนของวัดกับชุมชนวัดโตนดนั้น ประกอบด้วยผู้ที่มีส่วนได้เสียภายในชุมชน ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน ผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐ เช่นเดียวกับแนวคิดของ

นอร์แมน ที่กล่าวไว้ว่า บุคคลที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนนั้น ควรจะประกอบไปด้วย

1. ผู้ที่อาศัยในชุมชนหรือท้องถิ่น
2. ผู้นำชุมชนหรือผู้นำท้องถิ่น รวมทั้งผู้นำที่ไม่เป็นทางการ
3. เจ้าหน้าที่ของรัฐ และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องได้ดำเนินการตามแผนแม่บทของชุมชน เกิดการพัฒนาอย่างเหมาะสม และสามารถตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนได้อย่างสมบูรณ์

สรุปได้ว่าการส่งเสริมชุมชนเข้มแข็งของชุมชนวัดโตนด พบว่า มีการดำเนินการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในด้านต่างๆ ประกอบด้วยด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม โดยการดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนแบบมีส่วนร่วม ตามแผนแม่บทของชุมชน ทำให้มีกรอบแนวทางการดำเนินกิจกรรมที่ชัดเจน สามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์ ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเอง ซึ่งเกิดจากการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ และคนในชุมชนมีความเป็นภาวะผู้นำ มีจิตอาสา มีความเสียสละ โดยมีเครือข่ายคอยส่งเสริมสนับสนุน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ โกวิท พวงงาม (2556) กล่าวไว้ว่า ปัจจุบันกระแสการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองนั้นได้รับความสนใจเป็นอย่างมากบทเรียนและประสบการณ์ที่ได้จากการศึกษาเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็งนั้นทำให้สามารถสรุปให้เห็นถึงคุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็งได้ใน 10 ประการ ได้แก่ 1. มีกระบวนการเรียนรู้กันของคนในชุมชน (learning process) โดยเฉพาะในส่วนของผู้นำชุมชนและสมาชิกที่เป็นแกนนำ ซึ่งต้องมีการพัฒนาศักยภาพของตนเองเป็นชุมชนที่มีผู้นำความคิดเป็นแบบอย่างของการเสียสละขยันหมั่นเพียร อดทน มีวินัยในตัวเอง และสามารถทำงานร่วมกับคนอื่นได้ 2. เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (community learning) ชุมชนที่เข้มแข็งควรมีการแสวงหาความรู้ได้ด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้เป็นกลุ่ม การเรียนรู้ข่าวสารต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และชุมชน เป็นต้น การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้จะทำให้ชุมชนมีความรู้แลกเปลี่ยนความรู้กัน ซึ่งทำให้เกิดประโยชน์ในแง่ของการนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการตัดสินใจต่างๆ ของชุมชน การเรียนรู้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนนั่นเอง 3. ชุมชนต้องมีผู้นำที่มีภาวะผู้นำชุมชน (community leadership) โดยเป็นผู้ที่ประสานความคิดของสมาชิก ให้โอกาสสมาชิกได้แสดงความคิดเห็น พร้อมทั้งจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน 4. คนในชุมชนมีจิตสำนึกชุมชน (community consciousness) โดยที่สมาชิกในชุมชนนั้นสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน ความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่างๆ กับบุคคลอื่นอย่างเท่าเทียมและเป็นมิตร ยอมรับในศักยภาพซึ่งกันและกัน และยอมรับในความแตกต่างของสมาชิก มีส่วนรวมในการแก้ไขปัญหาของชุมชน 5. ชุมชนต้องมีสมาชิกที่มีความจงรักภักดีต่อชุมชน (community spirituality) สมาชิกชุมชนเป็นผู้ที่เสียสละทำงานเพื่อชุมชน ห่วงหาญชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด เครือญาติหรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่างๆ เป็นต้น ความจงรักภักดีนี้เป็นเหมือนกับจิตวิญญาณชุมชนที่ทำให้เกิดความเป็นสุข เกิดพลังที่จะทำให้ สมาชิกในชุมชนเป็นสุข 6. เป็นชุมชนที่มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง

(strengthens community organization) คือ ประชาชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึก ชุมชน ร่วมผนึกกำลัง แก้ไขปัญหาชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกันมีใช้ต่างคนต่างทำ 7. เป็นชุมชนที่มีการจัดการชุมชนที่ดี (community management) คือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชนได้โดยเฉพาะการวางแผนแม่บทชุมชน จัดกระบวนการชุมชนที่มีลักษณะของเวทีประชาคม และมีการดำเนินงานที่เชื่อมประสานกับองค์กรท้องถิ่น รวมทั้งการประเมินผลการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นด้วยตนเองได้ 8. เป็นชุมชนที่มีเครือข่าย (community networks) โดยมกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และด้วยการประชาสัมพันธ์ที่สมานฉันท์ทำให้เกิดการรวมสมาชิกกับองค์กรชุมชนต่างๆ ให้มีพลังเข้มแข็ง 9. เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ (self-help management) สมาชิกและองค์กรต่างๆ ในชุมชนความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือหรือพึ่งพิงตนเองทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรม ทั้งในยามปกติและประสบภาวะวิกฤตต่างๆ 10. เป็นชุมชนที่มีความสงบสุขหรือเป็นปึกแผ่น (solidarity) มีการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ โดยเฉพาะการทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีพลังควบคู่ไปกับคุณธรรมและความสงบสุข เกิดขึ้นในชุมชน

สรุปได้ว่าชุมชนวัดโตนด ได้มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามคุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็งทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย จะเห็นได้ว่าเป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญต่อการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนวัดโตนด ในด้านการส่งเสริมสนับสนุน ให้กิจกรรมบรรลุตามวัตถุประสงค์ โดยวัดกับชุมชน เป็นผู้ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์ ถ้าอธิบายถึงระดับการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนในการพัฒนาชุมชนของชุมชนวัดโตนด อาจสรุปได้ว่า การที่วัดกับชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดทำแผนแม่บทของชุมชน ร่วมกันกำหนดแนวทางกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมตามวัตถุประสงค์และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนนั้น กล่าวได้ว่าวัดกับชุมชนมีระดับการมีส่วนร่วมสูง คือ ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้น วิเคราะห์หาปัญหาตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ปัญหา ดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนให้สามารถแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น และประเมินกิจกรรมที่ได้วางแผนไว้ว่าสามารถบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่อย่างไรบ้าง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด รมณีย์ บุญวนิช, (2552, น. 16) ได้สรุประดับการมีส่วนร่วมไว้ 3 ระดับ ดังนี้ 1. ประชาชนมีระดับการมีส่วนร่วมสูง คือ ประชาชนได้มีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มหาปัญหาตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ปัญหา ปฏิบัติกิจกรรม และประเมินกิจกรรมที่ทำกล่าวคือประชาชนเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมเอง 2. ประชาชนมีระดับการมีส่วนร่วมปานกลาง คือ ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมบางส่วน เช่น ได้รับการบอกเล่า หรือปรึกษาในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ซึ่งอาจจะไม่ได้มีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น 3. ประชาชนมีระดับการมีส่วนร่วมน้อย หรือไม่มีส่วนร่วมเลย คือ กิจกรรมต่างๆ ที่จัดทำขึ้น ประชาชนไม่มีส่วนร่วมเลย ประชาชนเป็นผู้รับฟัง รอรับคำสั่ง เป็นผู้รับบริการเท่านั้น

รายละเอียดของกิจกรรมในขั้นตอนต่างๆ ประชาชนไม่มีส่วนร่วม สรุปได้ว่า “การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์” ของชุมชนวัดโตนดเกิดขึ้นจากการมีทัศนคติในเชิงบวกร่วมกัน และสามารถดำเนินกิจกรรมหรือร่วมกันพัฒนาชุมชนให้บรรลุได้ตามเป้าหมายและทำให้ทุกคนในชุมชนมีความรู้สึกอยากร่วมกันแสดงความคิดเห็น ร่วมปฏิบัติ ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันแก้ไขปัญหา ตลอดจนร่วมกันรับผิดชอบสิ่งต่างๆ ในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งและไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมคือการศึกษารวบรวมข้อมูล การวางแผนแม่บท การดำเนินงานกิจกรรม และการติดตาม ประเมินผลอย่างต่อเนื่อง โดยมีเครือข่ายคอยให้การสนับสนุนส่งเสริมในด้านต่างๆ เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์

5.2 อภิปรายผล

1. จากการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนในการพัฒนาชุมชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ต้องเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้น ทั้ง 4 ขั้นตอน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล เพื่อให้การพัฒนาบรรลุตามความต้องการของชุมชน จำเป็นต้องมีการจัดทำแผนการดำเนินการเพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมตามกรอบแนวทางที่ชัดเจน ติดตามประเมินผลได้ โดยต้องมีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถเป็นที่ยอมรับของชุมชน ในการผลักดันแผน ร่วมกับการสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย พบว่า มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูพิศิษฐ์ไพศาล (ประยูร นนทโย), พระมหากฤษฏา กิตติโสภโณ, พระมหาสุรินทร์ สุนนโท (2563) ซึ่งจากการศึกษาพบว่าการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามแนววิถีพุทธในจังหวัดสมุทรสงคราม มี 4 รูปแบบคือ รูปแบบการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และตกลงใจไม่มีข้อมูลพร้อม รู้ความต้องการของชาวบ้าน วัดมีเงิน มีคน มีวัสดุ มีความพร้อม ก็สามารถตัดสินใจและตกลงใจพัฒนาได้รูปแบบการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของแผนและโครงการ เริ่มจากการวางแผนงานที่รัดกุม ทำอะไรต้องบอกให้ชาวบ้านรู้และช่วยกัน รูปแบบการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วมประชาชน ศรัทธาในตัวพระสงฆ์มากขึ้น คนทำบุญมากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งมากขึ้น ชาวบ้านอยู่ดีมีสุข สังคมสงบสุข รูปแบบการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลโครงการการสังเกตพฤติกรรมของชาวบ้านนั้น สังเกตพฤติกรรมสวดมนต์จัดทำรายงาน

2. จากการศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน พบว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในชุมชน การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และการส่งเสริมและสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย เป็นปัจจัยที่สำคัญใน

การพัฒนาชุมชนวัดโตนด อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีศักยภาพ สามารถพึ่งตนเอง จัดการปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนร่วมกัน และบรรลุตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาชุมชน เริ่มจากจัดทำแผนแม่บทวัดโตนด และแผนพัฒนาชุมชนวัดโตนด เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงาน และเป็นกรอบวิธีการดำเนินกิจกรรม การกำหนดพื้นที่ในการจัดกิจกรรมที่เหมาะสม มีผู้นำที่สามารถเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างวัดกับชุมชนให้เกิดการพัฒนาชุมชน ครอบคลุมตามความต้องการของชุมชนในด้านต่างๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม โดยไม่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและทำลายความเป็นพื้นถิ่นของชุมชน มีนวัตกรรมที่ต่อยอดองค์ความรู้ และพัฒนาสิ่งที่มีอยู่เดิมกับสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วุฒิชัย สายบุญจวง (2561) ที่ศึกษาชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของชาวชุมชน กรณีศึกษา บ้านปลายคลองบางโพธิ์เหนือ หมู่ที่ 3 ตำบลบางโพธิ์เหนือ อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี โดยผลการศึกษาพบว่า ความหมายของชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของชาวชุมชน คือ การที่ชุมชน มีความกินดีอยู่ดี มีอิสรภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชน การไม่เป็นหนี้ การมีสิทธิเหนือชุมชน ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของภายนอก และการมีความสามัคคี มีความไว้วางใจกันระหว่างคนในชุมชน สามารถร่วมมือ ร่วมใจกันแก้ปัญหาของชุมชน มีจิตสำนึกต่อกัน มีศีลธรรม มีความมั่นใจในศักยภาพของชุมชนในการแก้ปัญหาของชุมชน รู้จักช่วยเหลือแบ่งปันกัน เสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม พึ่งพาอาศัยกันและกันได้ในยามจำเป็น โดยลักษณะหรือสิ่งบ่งชี้ถึงชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของชาวชุมชน คือ 1) สมาชิกในชุมชน มีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและชุมชน พร้อมทั้งจะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและ ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง เพื่อให้เกิดการรับรู้และร่วมลงมือปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน 2) มีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น มีศักยภาพในการพึ่งตนเอง และมีการเรียนรู้ร่วมกันนำมาสู่การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยสมาชิกในชุมชนมีการเรียนรู้และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งการสร้างชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของชาวชุมชน คือ 1) การค้นหาศักยภาพและการพัฒนา ภูมิปัญญาของชุมชน 2) การฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน การส่งเสริมการพัฒนาแบบ มีส่วนร่วมผ่านกระบวนการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน 3) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนมาสร้างประโยชน์และ การส่งเสริมให้ประชาชนรวมกลุ่ม และปรับวิถีคิด วิธีการทำงานของภาครัฐจากผู้สั่งการมาเป็นผู้สนับสนุน

โดยข้อค้นพบที่สำคัญในการศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนวัดโตนด คือ ภาวะผู้นำ ได้แก่ ผู้นำของวัดคือท่านเจ้าอาวาส และผู้นำชุมชน คือประธานชุมชนนั้น แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้นำทางความคิด เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้ที่ประสานความคิดของคนในชุมชน เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้แสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน มีจิตสำนึกความเป็นเจ้าของชุมชน และมีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน เพื่อสร้างประโยชน์ให้กับ

ชุมชน ก่อให้เกิดการเรียนรู้ในการเพิ่มศักยภาพและความเข้มแข็งให้แก่คนในชุมชน ทั้งในด้าน เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ดังนั้นการมีผู้นำที่เข้มแข็งมีความสามารถในการสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในชุมชน นั้นถือเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่ทรงคุณค่าและมีอิทธิพลในการส่งต่อความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การเสริมสร้างความสามารถในด้านต่างๆให้แก่คนในชุมชนและชุมชนเป็นอย่างดี ทำให้สังคมโดยรวม เจริญรุ่งเรือง กินดีอยู่ดี มีความสุข

5.3 ข้อเสนอแนะ

1. การส่งเสริมกิจกรรมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน ควรเปิดโอกาสให้ กลุ่มเยาวชนทั้งภายในและภายนอกชุมชนเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชน เนื่องจากพบว่ากลุ่มคน ที่เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มประชาชนทั่วไป กลุ่มอาสาสมัคร กลุ่มผู้นำ ชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งเยาวชนไม่ได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ดังนั้นจึงควรส่งเสริมให้ กลุ่มเยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนทุกกระบวนการตั้งแต่เริ่มต้นเพื่อให้เกิดการมี ส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ และสามารถพัฒนาชุมชนได้ตรงกับความต้องการทุกกลุ่มเป้าหมาย ตลอดจน การปลูกฝังการมีส่วนร่วมให้กับเยาวชนในการพัฒนาชุมชนนั้น อาจทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนา อย่างยั่งยืน

2. บทบาทของวัดกับชุมชน และภาคีเครือข่าย ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม โดยวัด ควรมีกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับคนรุ่นใหม่ที่เป็นเด็กและเยาวชนในชุมชน เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ที่ ทันสมัยผ่านเทคโนโลยีที่ทันสมัยสามารถเข้าถึงความต้องการของเด็กและเยาวชน โดยไม่กระทบต่อ พื้นฐานบริบทของชุมชนดั้งเดิม และชุมชนควรมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสนับสนุนและปลูกฝังค่านิยม ด้านคุณธรรมภายในครอบครัวให้เป็นชุมชนคุณธรรมเข้มแข็ง ส่งต่อการเรียนรู้คุณธรรม สร้างครอบครัวที่อบอุ่น ลดช่องว่างระหว่างวัย ทั้งนี้ภาคีเครือข่ายในส่วนของสถานศึกษาต้องร่วมมือ ผลักดันกิจกรรมด้านคุณธรรมอันดีงามให้กับเยาวชน อย่างจริงจัง มีการพัฒนาหลักสูตรที่นำไปสู่ การปฏิบัติได้จริง การพัฒนาชุมชนควรเริ่มจากการพัฒนาคนให้มีความรู้ มีคุณธรรม มีรายได้ เป็น ครอบครัวที่อบอุ่น เกิดชุมชนที่เข้มแข็ง โดยต้องสร้างความร่วมมือกันระหว่างวัดเป็นผู้ส่งเสริมความรู้ โรงเรียนและสถานศึกษาเป็นภาคีเครือข่ายคอยผลักดัน ครอบครัวชุมชนเป็นผู้ให้กำลังใจ ทั้งนี้ การดำเนินกิจกรรมทุกกิจกรรมจำเป็นต้องเป็นไปตามกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเป็นขั้นเป็นตอน และต้องใช้เวลา เริ่มตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ การมี ส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล โดยการติดตาม ประเมินผลจะต้องเป็นการร่วมมือกันในการติดตามประเมินผลด้วยวิธีการที่หลากหลายและเป็นอิสระ

5.4 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ในการศึกษาครั้งต่อไปเกี่ยวกับบทบาทของวัดกับชุมชนในการพัฒนาชุมชน ควรทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชุมชนพื้นที่อื่นๆ ที่มีบริบทแตกต่างจากชุมชนที่เคยศึกษาเพื่อเป็นแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน

2. ในการศึกษาครั้งต่อไปควรศึกษาเกี่ยวกับบทบาทขององค์กรทางสังคมอื่นๆ ที่มีความหลากหลายทางโครงสร้างขององค์กร วิธีการบริหารภายในองค์กรที่แตกต่างกัน เช่น โรงเรียน มัสยิด โบสถ์ มูลนิธิ ชมรมต่างๆ รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ภายในชุมชน ในการเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน ให้เห็นกระบวนการ วิธีการและแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนที่หลากหลาย

รายการอ้างอิง

หนังสือ

- กันยารัตน์ แยมศรีแก้ว. (2558). *การบริหารความร่วมมือของบ้าน วัด โรงเรียน ของโรงเรียนสังกัด คณะกรรมการการประถมศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 297 โรงเรียน*. มหาวิทยาลัยศิลปากร, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา.
- โกวิท พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- โกวิท พวงงาม. (2556). *การพัฒนา: ชุมชน สังคม ท้องถิ่น การเมือง ประชาธิปไตย* (พิมพ์ครั้งที่ 1). เสมาธรรม.
- จิรประภา อัครบวร, บุญนันต์ พินัยทรัพย์ และ สมบัติ กุสุมาวลี. (2545). *ยุทธศาสตร์ชุมชนเข้มแข็ง ด้วยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ : กรณีศึกษาตำบลบางพระ จังหวัดฉะเชิงเทรา*. สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ .
- จิรพรรณ กาญจนจิตรา. (2523). *สังคมวิทยาและมนุษยวิทยาเบื้องต้น*. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2527). *การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท: การบริหารงานพัฒนาชนบท*. สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ชลติ ถาวรนุกิจกุล. (2557). *ศึกษาเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในฐานะปัจจัยขับเคลื่อน การแก้ไขปัญหาความรุนแรง: สำนักของความเป็นพลเมืองที่สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะทาง สังคมและวัฒนธรรม*. สถาบันพระปกเกล้า, สำนักส่งเสริมการเมืองภาคพลเมือง.
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2543). *การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชน*. 21 เซ็นจูรี.
- ดำรง ศักดิ์แก้วเพ็ง. (2556). *ชุมชน*. ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยทักษิณ.
- นภาพร หะวานนท์ และคณะ. (2550). *ทฤษฎีรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 1). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์. (2527). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. ศักดิ์โสภณการพิมพ์.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์. (2550). *แนวคิดแนวทางการพัฒนาชุมชน*. กระทรวงมหาดไทย, กรมการพัฒนา ชุมชน.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (2546). *การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณี ตัวอย่าง*. 598 Print.

- บันทร อ่อนคำ. (2544). การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม. หจก.เชียงใหม่ บี.เอส.การพิมพ์.
บุญนาค ตีวกุล. (2543). *ชนบทไทย: การพัฒนาสู่ประชาสังคม*. มหาวิทยาลัยศิลปากร,
คณะศึกษาศาสตร์.
- ปรีชา วงศ์ทิพย์. (2555). *การพัฒนาชุมชนประยุกต์: แนวคิดการบูรณาการ*. สถาบันเสริมสร้าง
การเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส).
- พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์. (2517). *การสร้างพลังชุมชน โดยขบวนการพัฒนาชุมชน*. โรงพิมพ์ไทย.
- พัชรีย์ สิริโรส. (2546). *คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน*. มูลนิธิปริญญาโทบริหารธุรกิจ
กรุงเทพมหานคร.
- ไพรัตน์ เดชะรินทร์. (2527). *แนวนโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วม ของชุมชนยุทธศาสตร์
พัฒนาปัจจุบัน การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนา*. ศักดิ์โสการพิมพ์.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2534). *การพัฒนาชุมชนจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ*. บางกอกบล็อก.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคน. (2531). *การพัฒนาชนบทไทย*. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สนธนา พลศรี. (2547). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 5). โอเดียนสโตร์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2551). *ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 8).
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุกิจ จุลลันท์. (2508). *การพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช*. (พิมพ์ครั้งที่ 1).
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช นนทบุรี, สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์
ฝ่ายการพิมพ์.
- สุรสิทธิ์ วิทยารัฐ. (2549). *การสื่อสารเพื่อการพัฒนา: พัฒนาการ แนวคิด สภาพการณ์ในสังคมไทย*
(พิมพ์ครั้งที่ 2). ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2544). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540 -2544*. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ.
- อมรวัชช์ นาครทรรพ และคณะ (2551). *การศึกษาในวิถีชุมชน: การสังเคราะห์ประสบการณ์ใน
ชุดโครงการวิจัยด้านการศึกษากับชุมชน*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). *มิติชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 1). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- อนุภาพ ถิรลาภ. (2528). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท*.
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สถาบันไทยคดีศึกษา.
- อุทัย ดุลยเกษม และ อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540). *ระบบการศึกษากับชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 1).
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

บทความวารสาร

- จุฑารัตน์ ชมพันธุ์. (มกราคม-มิถุนายน 2555). การวิเคราะห์หลัก “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ใน “The Public Participation Handbook: Making Better Decisions through Citizen Involvement” ในบริบทประเทศไทย. *วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม*, 8(1), 123-141.
- บุญโชค บุญมี และ ธนัสภา โรจนตระกูล. (2564). การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา เทศบาลตำบลบ้านกล้วย อำเภอเมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย. *วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์*, 6(3).
- ปิ่นนัต บินขุนทด. (31 มีนาคม 2562). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ตำบลอิสาน อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารคณะพยาบาลศาสตร์ บุรีรัมย์*.
- วรรณธรรม กาญจนะสุวรรณ. (2553). กระบวนการจัดการชุมชนเข้มแข็ง: รูปแบบปัจจัยและตัวชี้วัด. *วารสารรัฐประศาสนศาสตร์*, 8(2).
- วุฒิชัย สายบุญจบ. (มกราคม-เมษายน 2561). ชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของชาวชุมชน กรณีศึกษา บ้านปลายคลองบางโพธิ์เหนือ หมู่ที่ 3 ตำบลบางโพธิ์เหนือ อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี. *วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 8(1).

วิทยานิพนธ์

- เดชา เลิศวิสัย. (2540). ปัจจัยที่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการดำเนินงาน โรงพยาบาลชุมชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต).
- มหาวิทยาลัยมหิดล นครปฐม, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการบริหารโรงพยาบาล.
- ธรรตพงศ์ โสภณพินธานนท์. (2554). ปัจจัยที่มีผลต่อตัวแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามแนวลำคลองแสนแสบ จังหวัดกรุงเทพมหานคร. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต).
- มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะวิทยาการจัดการ, สาขาการจัดการภาครัฐและเอกชน.
- ธวัช เบญจาทิกุล. (2529). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามีส่วนร่วมของชาวเขาในการพัฒนา กรณีศึกษา: หมู่บ้านชาวเขาขณะเลิกการประกวตหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่างของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ.2527. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต).
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอูน). (2548). การศึกษาของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรม พระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงฆ์และคัมภีร์ที่ไซเทคนในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา.

(วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คณะพุทธศาสนา, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา.

พระครูพิศิษฐ์ประทาน. (2562). *การพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามแนววิถีพุทธในจังหวัดสมุทรสงคราม*. (วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระนครศรีอยุธยา, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ.

อรอนงค์ ธรรมกุล. (2539). *การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น เชียงใหม่*.

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา.

เอกสารอื่นๆ

กรมการพัฒนาชุมชน. (2547). *ข้อมูลสำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพมหานคร*.

ชัยญานุช พุทธิเสน. (2561). *การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง กรณีศึกษา ชุมชนบ้านโคกล่าม ตำบลหนองบัว อำเภอยะผิง จังหวัดมหาสารคาม*. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยรามคำแหง, คณะรัฐศาสตร์, โครงการสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น.

เดชฤทธิ์ ศุภพร. (2556). *ศึกษาบทบาทของวัดในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชนท้องถิ่น: กรณีศึกษาวัดไผ่ล้อม (พระอารามหลวง) ตำบลจันทนิมิต อำเภอมะนัง จังหวัดจันทบุรี*. (ภาคินพนธ์ปริญญาโท). มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาการปกครองท้องถิ่น.

ปรัชญา เวสารัชช. (2528). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท*. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สถาบันไทยคดีศึกษา.

ยุพาพร รูปงาม. (2545). *การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงานประมาทในการปฏิรูประบบราชการ*. (ภาคินพนธ์ปริญญาโท). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะพัฒนาสังคม.

ราชรถ ปัญญาบุญ และ ธวัชชัย ณ พัทลุง. (2562). *กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมน้อมนำปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา: ชุมชนคุณธรรมต้นแบบวัดกาญจนบุรี จังหวัดตรัง*. นักศึกษาสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต ในการประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต ครั้งที่ 14.

สฤณี ธัญกิจจานุกิจ. (2547). *การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมศึกษาเฉพาะกรณีชุมชน ในเขตเทศบาลนครตรัง*. (ภาคินพนธ์ปริญญาโท). (ภาคินพนธ์ปริญญาโท).

มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, สาขาวิชานโยบายและการวางแผนสังคม.

เอกชัย พุ่มดวง. (2557). กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม ตามแนวเศรษฐกิจชุมชนในตำบลโคกโคเค่น อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี. การประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 53: สาขาศึกษาศาสตร์, สาขาเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ, สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.

เอมอร แสนภูวา. (2561). บทบาทของผู้นำชุมชนในการมีส่วนร่วมสร้างความมั่นคงตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา กรณีศึกษาอำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ. สถาบันพระปกเกล้า.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ไทยพีบีเอส. (2566). วาระประเทศไทย: บทบาทพระสงฆ์นักพัฒนากับปัญหาที่ซับซ้อน สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/watch?v=14CprOl1hf8>

นพดล เหล่ากอ. (2555). ชุมชนเข้มแข็ง. สืบค้นจาก <https://www.gotoknow.org/posts/32079>
ประยุทธ์ ปยุตโต, สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. สืบค้นจาก <https://www.watnyanaves.net/en/book-reading/422/6>

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. (2548). กระบวนการนโยบายสาธารณะในระดับท้องถิ่นกับความเข้มแข็งของชุมชน. สืบค้นจาก <https://www.gotoknow.org/posts/46035>

อริยา เสวตามร์. (2542). การสร้างความหมายเกี่ยวกับชุมชนในกระบวนการผ้าป่าข้าวภายใต้บริบทของงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนในจังหวัดพะเยา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะสังคมศาสตร์.

อาภรณ์ ช่างเกวียน. (2540). ปัจจัยที่สัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาป่าชายเลนชุมชน ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาการศึกษาคณะศึกษาศาสตร์และการศึกษาต่อเนื่อง.

อภิญา กังสนารักษ์. (2544). รูปแบบการมีส่วนร่วมในองค์การที่มีประสิทธิภาพระดับคณะของสถาบันอุดมศึกษา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะศึกษาศาสตร์.

เอกวิทย์ นวเศรษฐ. (2554). การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการวางแผนชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนโพธิ์หม้อ และชุมชนทรัพย์สินพัฒนา. (การค้นคว้าอิสระปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัย

ศิลปากร, บัณฑิตวิทยาลัย, ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง, สาขาวิชาการ
วางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม.

Books

Delaney. (2000). *Parental participation in school education*. n.d.

Gold. (2010). *Community participation in secondary school education*. n.d.

Ostrow. (2002). *The effect of parental involvement on the achievement of students of the children of El Salvadorian and Guatemalan immigrants*. Ostrow, B., M, (2002) Wittgenstein's Tractatus: A Dialectical Interpretation (Cambridge, Cambridge University Press).

Articles

Pena, D. C. (2000). Parent involvement: Influencing factors and implications. *The Journal of Educational Research*, 94(1), 42–54.

Person, J. L. (Apr, 1994). An examination of the relation between participative management perceived institutional effectiveness in North Carolina community colleges. *The Academy of Management Journal*, 39(2), 292-339.